Колоско

Kotorsko

Izdavački savjet

BOGDAN NIKOLIĆ, predsjednik

NIKOLA ČAKAREVIĆ

DERVIŠA HIRŠL - LJUBOVIĆ

MEHMEDALIJA HUSKIĆ

REUF HUSKIĆ

HASAN HRNJADOVIĆ

RAMIZ ISIĆ

RUDOLF JURIĆ

MATO KATAVIĆ

FERHAD KOTORIĆ

RADMILO NEDIĆ

MESUD NIJEMČEVIĆ

KASIM OMIĆEVIĆ

MARKO STOKIĆ

ILIJA TIPURA

MESUD TOPČAGIĆ

DEDO TRAMPIĆ

Redakcijski odbor

REUF HUSKIĆ, predsjednik
RIZAH BISER
MEHMEDALIJA HUSKIĆ
RAMIZ ISIĆ
MUSTAFA DŽ. KOTORIĆ
IVAN PAVLOVIĆ
SAVO PETROVIĆ

Odgovorni urednik

REUF HUSKIĆ

Urednik redaktor

RIZAH BISER

Recenzenti

RUDOLF JURIĆ
RADMILO NEDIĆ
Dr GALIB ŠLJIVO
DEDO TRAMPIĆ

Lektor

ADEM KOTORIĆ

Idejno rješenje

RIZAH BISER
REUF HUSKIĆ

Tehnički urednik

DŽEMAL EFENDIĆ

Naslovna strana i ilustracije

DŽEMAL EFENDIĆ

Tehnički sekretar

MUHAMED MRKONJIĆ

Fotografije

FADIL HEDŽIĆ
SULEJMAN ŽUNIĆ

Izbor fotografija

RIZAH BISER
REUF HUSKIĆ

Autori i saradnici

BABIĆ VLADIMIR, prof.
BEĆIĆ ZIJAD, prof.
BISER RIZAH, dipl. politolog
DERAKOVIĆ KASIM, književnik
ČAVALIĆ ISHAK, inž. arh.
EFENDIĆ DŽEMAL, pismoslikar
HUSKIĆ REUF, prim. ljekar sub. spec.
HUSKIĆ MEHMEDALIJA, pravnik
HUSKIĆ HASAN, zemljoradnik
ISIĆ RAMIZ, nastavnik
KATAVIĆ MATO, zemljoradnik
KOTORIĆ ADEM, prof.
KOTORIĆ DŽ. MUSTAFA, nastavnik
LIŠINOVIĆ MESUD, nastavnik
LJUBOVIĆ - HIRŠL DERVIŠA, nastavnica
MRKONJIĆ MUHAMED, daktilograf
NEDIĆ RADMILO, dipl. ecc.
NIJEMČEVIĆ MESUD, viši ecc.
NURUDIN MIRALEM, penzioner
OMIĆEVIĆ KASIM, dipl. ecc.
PETRIČEVIĆ IVAN, dr sci. prim. sub. spec.
PETROVIĆ SAVO, novinar
PUHALO GOJKO, dipl. ecc.
SMAJLOVIĆ ISMET, građ. tehn.
TOPČAGIĆ MESUD, dipl. ecc.
TRAMPIĆ DEDO
ZEĆEVIĆ FAHIR, ekonomista

Izdavač

MJESNA ZAJEDNICA KOTORSKO

Štampa:

ŠRO »GRAFIČAR« DOBOJ

Tiraž

2.000 PRIMJERAKA
Doboj, 1982. godine

Drug Tito je
2. aprila 1974.
posjetio Doboj

PREDGOVOR

Knjige nastaju iz različitih pobuda. Zato se razlikuju po sadržaju, namjeni, domašaju, odnosno, motivima zbog kojih su napisane, ili po tome šta opisuju: događaj, neku ličnost, naselja ili gradove i njihovu istoriju.

Pred nama je knjiga koja predstavlja prvi pokušaj da se monografski prikaže jedna mjesna zajednica, da se opiše, koliko je to moguće, prošlost, kako bi se bolje ocijenila sadašnjost zbog budućnosti naselja koja je sačinjavaju. Ova monografija je pisana, prije svega, sa željom da se prezentiraju rezultati koje su svojim kolektivnim radom, uz pomoć šire društvene zajednice, postigli u socijalističkoj izgradnji radni ljudi i građani Mjesne zajednice Kotorsko. Knjiga ilustruje godine svestranog napretka Mjesne zajednice koji je nerazdvojno vezan za razvoj samoupravljanja. Ona pokazuje da se razvoj ove mjesne zajednice ubrzavao sa razvojem samoupravnih odnosa i prakse, odnosno, bivao je sve brži kako se proširivao prostor za slobodnu inicijativu i stvaralačku aktivnost radnih ljudi. To je primjer koji potvrđuje ispravnost ustavne koncepcije Mjesne zajednice u kojoj radni ljudi i građani sve više odlučuju o rezultatima svoga rada i uslovima života. Po onom što je postignuto u poslijeratnom razdoblju, u odnosu na dug vremenski pe-

POSUDBENO ODJELJENJE

riod od kada se Kotorsko pominje, može se s pravom reći da upravo sa socijalističkom revolucijom i razvojem samoupravljanja počinje njegova prava istorija.

U tom razdoblju dva su perioda od posebnog značaja. Prvi predstavlja vrijeme neposredno poslije narodnooslobodilačkog rata i oružanog dijela socijalističke revolucije, period obnove i izgradnje. To je doba kada su se Bukovac, Kotorsko i Vranduk, do tada po mnogo čemu zatvoreni, naglo i široko otvorili za napredno i novo. U nezadrživom valu težnji za novim i ljepšim životom krenuli su tada mnogi pioniri, mladići i djevojke u škole, na zanate i posao, u fabrike. Iz tih generacija izrastali su kvalifikovani i visoko stručni radnici, društveni i politički poslenici širom naše zemlje. Cdlazili su i vraćali se. Nosilo je to sa sobom krupne promjene u društvenom, ekonomskom, političkom i kulturnom životu ovog kraja.

Drugi posebno značajan period u razvoju Bukovca, Vranduka i Kotorska, otpočeo je upravo u vrijeme donošenja ustava 1974. godine. Tako se najkrupnije promjene u razvoju ove Mjesne zajednice zbivaju u vrijeme onih promjena u društveno-ekonomskim odnosima koje označavaju kvalitativno novu fazu u razvoju socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji. Tada je ona zakoračila na put svoje pune afirmacije kao istinske zajednice samoupravno organizovanih radnih ljudi i građana, zbratimljenih naroda Muslimana, Hrvata i Srba i narodnosti Čeha i Italijana. U ovom vremenu, može se bez pretjerivanja reći, u osnovi su prevaziđene vidljive razlike u načinu života između sela i grada. Zahvaljujući boljim materijalnim uslovima, većem broju zaposlenih u privredi i društvenim djelatnostima u opštini Doboj i izvan nje i porastu dohotka od rada u poljoprivredi, stvoreni su uslovi da radni ljudi Kotorska zajedničkim radom, udruživanjem rada i sredstava i dobrovoljnim akcijama obezbijede sami sebi skoro sve ono što bitno određuje gradski način života. Kruna tih rezultata je industrijski prvenac, Fabrika enterijera koja obilježava početak nove faze u razvoju ove Mjesne zajednice. Ostaje to kao najbolji dokaz šta se može učiniti slobodnom inicijativom i stvaralaštvom radnih ljudi u uslovima svestranijeg razvoja socijalističke samoupravne demokratije, kao primjer i podsticaj za mnoge druge, ekonomski i kadrovski snažnije sredine od ove.

Tako su u vrlo kratkom vremenu stečeni uslovi da Kotorsko od kasabe, koja je tavorila u dugovječnoj zaostalosti, preraste, za mnoge, svojim izgledom u grad. Ovaj kraj iz vjekovne zabačenosti izbija na poprište istorijskih zbivanja i uključuje se u tokove prosperiteta i svestranog napretka. Jer, i ono što o istoriji Kotorska ova knjiga bilježi, nedvojbeno pokazuje da su vrijeme i vijekovi prije socijalističke revolucije u ovoj sredini, kao i u mnogim drugim sredinama ,tekli sporo i donosili malo novog. To na najbolji način potvrđuje svu veličinu i vrijednost svega onog što je ovdje postignuto u tri decenije razvoja socijalističkog samoupravljanja.

I na ovom, kao i na mnogim drugim primjerima, pokazuje se da je istorija naselja i gradova često slična rijeci ponornici.

Temelj im je, kao što je to i u slučaju Kotorska, najčešće vojno utvrđenje. Neki gradovi i naselja su u pojedinim periodima snažnije ostavljali trag u istoriji, a zatim kao da su se, iz raznih i često nedokučivih razloga, povlačili u duboku sjenu, kao da poniru. I nestajali su. U gradove su se razvila samo ona naselja koja su se dugo vremena zadržavala na površini istorijskih zbivanja, kao više ili manje značajni zanatski, trgovački, vojni ,administrativni, politički ili kulturni centri. To je davalo i pečat njihovom cjelokupnom izgledu, trgovima, ulicama i načinu življenja. Ta vremena ostaju obilježena spomenicima i građevinama različitih stilova.

Kotorsko je imalo drugačiju istoriju. Kao da je svojim nastankom i imenom nagovijestilo da će biti grad da bi ubrzo zatim odustalo od te svoje namjere. Njegova istorija ostavila je samo jedva vidljive tragove. Neki su ih zapazili i zapisali ili na drugi način ostavili biljeg postojanja ovog naselja, ali je mnogo više onih koji su dolazili i prolazili pored njega ne primijetivši ga iako su, kako se zna, mnogo vidjeli i zabilježili na putovanju kroz Bosnu i Hercegovinu. Tako je Kotorsko životarilo ni kao selo, ali ni kao kasaba ili palanka, niti kao varoš ili grad, bivajući u isto vrijeme od svega toga pomalo. Zbog toga kao vječnost dugog poniranja u zabačenost — Kotorsko, iako različito od drugih naselja koja se selom zovu, nema svoje trgove, administrativne, kulturne i političke zgrade i druge spomenike koji su izraz gradskog načina života. Drugim riječima, Kotorsko nema ono što je vidljivo i karakteristično za svaki stari grad.

Međutim, Kotorsko danas ima osvijetljene i asfaltirane ulice i trotoare, poštu i telefone, vodovod i kanalizaciju, školu, zdravstvenu stanicu, zanatske i trgovačke radnje, motel, fabriku, dom kulture, biblioteku, vatrogasni dom, kulturno-umjetničko i sportsko društvo, društvene i društveno-političke organizacije. Ono je potpuno izmijenilo svoj lik. Nema sumnje, sada ima vidljiva materijalna, pa i kulturna, obilježja grada. Ali prije svega, Kotorsko ima vrijedne i složne ljude koji su ga izgradili i udahnuli mu dušu. Ima ljude koji mogu i žele da ga, svojim kolektivnim radom i stvaralaštvom, stalnim razvojem humanijih međuljudskih odnosa, učine istinskom samoupravnom zajednicom i gradom. Zato su njihovi napori usmjereni, pored ostalog, i na to da se izgradi cjelovit i dugoročan urbanistički plan, osmisli njegov centar sa budućim novim domom kulture, muzejom, čitaonicama, bibliotekom, parkom, spomenicima, bioskopom, samoposlugom, hotelom i drugim institucijama i obilježjima zajedničkog života, rada i stvaralaštva. Ostvarivanje tih želja traži stalno angažovanje i brigu o tome da se gradeći sebi bolji život stvaraju i uslovi za zadovoljavanje potreba radnih ljudi i građana susjednih sela. Zato treba stalno razvijati različite oblike ljudske saradnje i komunikacije na širem području. Jer Kotorsko će biti ono što o njemu misle i kako ga doživljavaju drugi, a prije svega radni ljudi i građani iz njegove okoline. Sve što je učinjeno i ono što se namjerava učiniti zaslužilo je da se zabilježi i tako sačuva od zaborava. To je cilj ove monografije.

Kao prvi ovakav pokušaj knjiga ima i svoje nedostatke. U pojedinim dijelovima ostala je nedorečena. Mnogi događaji bi bili jasniji da su cjelovitije sagledani i da su dati u širem kontekstu. To se naročito odnosi na zbivanja tokom drugog svjetskog rata i NOB-e na području ove mjesne zajednice i njene okoline. Ostali su, pored ostalog, nezabilježeni mnogi primjeri pomoći i zaštite koje su u ratnim danima međusobno pružale srpske, hrvatske, češke i muslimanske porodice kao i porodice drugih narodnosti na ovom području. Vrijeme će najbolje pokazati vrijednost onoga što je u knjizi napisano i onog što nije, a trebalo je.

Nesumnjiva vrijednost ove knjige je, prije svega, u tome što je njenim objavljivanjem od zaborava spašeno ono što se moglo spasiti dobrovoljnim radom ljudi, uglavnom amatera u ovom

poslu, koji su sakupljanje i sređivanje građe obavili sa ljubavlju i profesionalnom odgovornošću. Tako je stvorena mogućnost da pojedinci iz generacija koje dolaze, skloni istraživanju i publicistici, napišu i potpuniju monografiju ovog kraja.

Ono što je kao izvorna građa sakupljeno za ovu knjigu dobra je osnova za otvaranje muzeja mjesne zajednice koji će tako predmetima, spomenicima, knjigama, kartama i slikama govoriti mještanima, ali i gostima i putnicima namjernicima o razvoju ove Mjesne zajednice.

Sigurno je da se uloženi trud mnogostruko isplatio. Isplatiće se i više ako objavljivanjem ove monografije bude podsticaj za buduće akcije. Jer, koliko god da se postigne uvijek se može postići i više. Mještani Bukovca, Kotorska i Vranduka pokazali su se spremni za to. U to ne treba sumnjati.

Ferhad Kotorić

Ishak Čavalić

U VRH BOSNE

ima jedno baška brdo
u vrh bosne
među sedam drugih
ima svoje napuklo brdó
i svoj čardak
i saraj svoj
i hljeb mu sedam vodenica melju
i svake mu godine bosna
po jednu skelu zlata odnese

ima svoju selovodu
djevojke mu mirišu na svježu vodu
bašče na behare
a avlije na sevdahe

ima svoj bijeli bagrem
svoju ljutu akaciju
da ga liječi i miriše
i hlad žedni da mu
pod tvrdo uzglavlje ostavlja

gledam te
zlatousti govor imaš
i dok šutiš
nikad ti nisam tepao
nego pjevao
više sam te psovao
nikada molio
zar je to ljubav
a znam da sam te uvijek
da sam te volio

gledam te
u očima ti se mlad mjesec rađa
gdje li se djed i otac i sve ovo rodilo
gdje još krvi nije bilo
koja ti žeđ još grlom nije prolazila
jesmo li zbog toga
pobjeđivali
i padali
i u padu rasli

nebeska gitara je zaustavljena
još se zlatni zvuk razastire
legnu oči
na ono malo ravnice
iznad je nebo
al govor je u avliji
u mahali
i ova naša uzbrdica
ova naša uzgrbica
ovo moje baška brdo

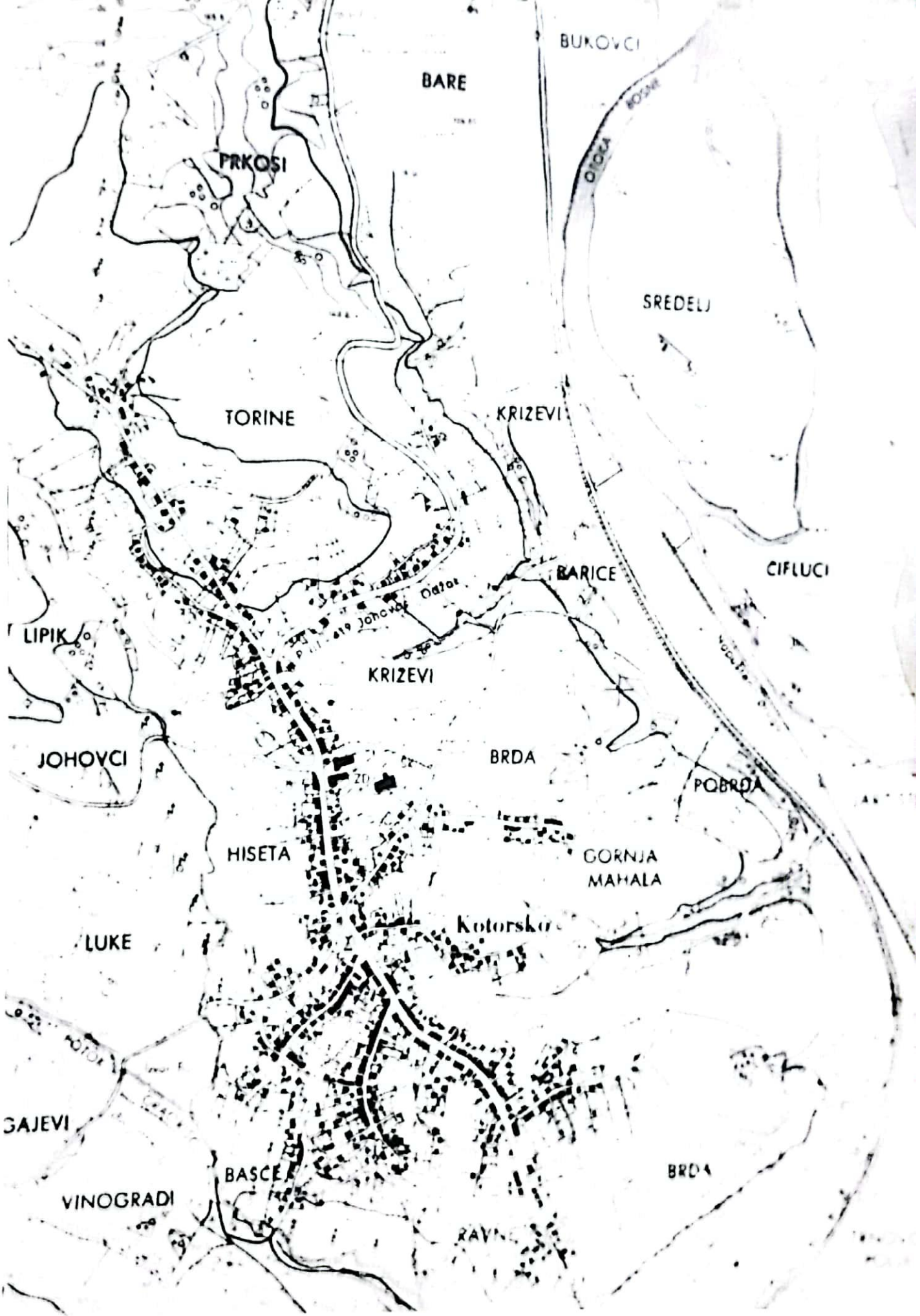
BUKOVCI
BARE
PRKOSI
SREDELJ
TORINE
KRIZEVI
BARICE
CIFLUCI
LIPIK
KRIZEVI
JOHOVCI
BRDA
POBRDA
HISETA
GORNJA
MAHALA
LUKE
BASCE
VINOGRADI

KOTORSKO

OPIS AMBLEMA

Amblem Mjesne zajednice Kotorsko je stilizovanog kružnog oblika. Krug je sa dvije zelene valovite linije koje su međusobno odvojene sa bijelim međuprostorima, otvoren i horizontalno presječen. Linije predstavljaju rijeku Bosnu i saobraćajnice. Donja polovina kruga je zelene boje i simbolizira poljoprivredu.

U rubnom dijelu donje polovine kruga, na crvenoj podlozi, ispisana je štampanim velikim slovima bijele boje riječ KOTORSKO, sa čije obje strane stoji po jedan rukovjet listova visokog rastinja žuto-zelene boje i tri bijela kruga, simboli bratstva, jedinstva i zajedništva. Iznad rijeke, u središnjem dijelu, u vidu tvrđavskog prolaza braon boje, označeni su ostaci utvrđenog Kotora. Uz ruševine Kotora nastalo je Kotorsko, a predstavljeno je krovovima bosanske arhitekture obojenih istom bojom. Svijetla perspektiva naselja je predstavljena sunčano-žutom bojom preostalog dijela prostora iznad krovova. Dvije stilizovane industrijske hale međusobno skladno spojene u cjelinu crvene su boje, a označavaju tvornicu »Enterijer«, koja simbolizuje početak industrijskog razvoja ovog kraja.

Na najistaknutijem mjestu, u vrhu kruga stoji crvena zvijezda petokraka, simbol revolucije i današnjice.

Kada se amblem radi u crno-bijeloj tehnici, onda se crnim bojadiše sve što je crveno, braon i zeleno, a bijelim sve ono što je bijelo, žuto i riječ Kotorsko.

U reljefnom prikazivanju ispupčeni dijelovi su sve ono što je crveno, braon, zeleno, slova riječi KOTORSKO i rubovi listova i krugova rukovjeti. Svi ostali dijelovi su ravne površine. Osvijetljeni rubovi su sa gornje lijeve strane.

Divni su to krajevi za koje čovjek ne bi mogao reći, da li su ljepši kada se brda prošaraju proljetnim beharom voćaka, ili ljeti kad se zaviju u bogatstvo bujnog zelenila. Možda su ipak najljepši kad dobiju boju zlatne jeseni i kad nastane jesenja berba. Takvo je područje cijele Mjesne zajednice Kotorsko, počev od Ćila pa preko Vranduka, Bukovca i Kotorska do Stavaka, Pijeskova i Prijedora, u kojima ljeti šušte kukuruzi, a zimi šume valovi Bosne i zavija mećava.

GODINE SVESTRANOG RAZVOJA

Mjesna zajednica Kotorsko koju, pored Kotorska, sačinjavaju i naselja Bukovac i Vranduk, formirana je u aprilu 1965. godine, na osnovu postavki ustava iz 1963. godine. Od tada ova Mjesna zajednica pravno egzistira. Međutim, upućenost ovih ljudi jednih na druge, te u tome i zajedničko rješavanje niza pitanja, govori da su, istina bez formalnog definisanja građani ovog područja od davnina živjeli u zajedništvu, imali iste ili slične brige i probleme i rješavali ih zajednički.

Poslije završetka NOB-e i oružanog dijela socijalističke revolucije 1945. godine, prvih dana u slobodi mještani su razvili široku aktivnost da obnove svoja naselja i da privedu kraju veći dio proljetne sjetve koja je kasnila zbog vođenja završnih operacija za oslobođenje zemlje od okupatora i domaćih izdajnika.

Već 1945. godine u Kotorsku, Bukovcu i Vranduku su organizovane omladinske i frontovske radne brigade koje su upućivane u Doboj da pomognu raščišćavanje ruševina u gradu i osposobljavanje željezničke pruge za Sarajevo i Tuzlu. Ove brigade su brojale i do stotinu članova a na rad su odlazile preko vikenda, a veoma često i radnim danima. Kada brigade nisu radile u Doboju bile su angažovane na popravci lokalnih putova i

sokaka, čišćenju i popravci vodnih objekata (bunara i vodica), prikupljanju starog željeza i dr. Vodni objekti, odnosno, snabdijevanje vodom je i u narednim godinama bilo otežano o čemu je raspravljano i na konferenciji Narodnog fronta u Kotorsku u srijedu, 5. marta 1947. godine kada je zaključeno da se iste godine pristupi gradnji vodovoda. Međutim, gradnji vodovoda se nije pristupilo zbog opšte poslijeratne oskudice. Umjesto toga izvršena je sanacija postojećih izvorišta kao što su Selovoda, Botak i Vrbovac, te iskopano nekoliko bunara za zajedničko korištenje (Muminovića bunar, Đuherića-Huskića). U Bukovcu je sanirana voda zvana Vrbica a u Vranduku Vodica.

Prilikom izgradnje omladinske pruge Šamac — Sarajevo 1947. godine, pored učešća omladinaca i omladinki u sastavu sreskih omladinskih radnih brigada, deset zidara i tesara je, 19. marta 1947. godine, otišlo u majstorsku brigadu na radilište Trbuk. Na izgradnji iste pruge omladina i ostali građani organizovano su nedjeljom odlazili na rad da pomognu graditeljima pruge. Iz sačuvanih pribilježaka saznali smo i ove podatke: 24 aprila 1947. godine na trasu u Osječane je otišlo 278 lica, 4. maja 312, 11. maja 316, 18. maja 290 lica itd[2]. Tako je bilo i u godinama koje su slijedile.

U proljeće 1948. godine započeta je izgradnja zadružnog doma u Kotorsku koji je u takmičarskom zanosu za samo godinu dana završen, a svečano otvoren 1949. godine, na dan proslave 27. jula, Dana ustanka naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine. Dom je izgrađen među prvim u Republici a postao je središte kulturnih i privrednih zbivanja.

Ekonomska blokada naše zemlje od strane SSSR i drugih istočnoevropskih zemalja izazvala je velike potrebe za radnom snagom u sječi drveta koja je u tom vremenu bila najveći i najvredniji proizvod namjenjen zapadnoevropskom tržištu u cilju umanjivanja negativnog dejstva provedene ekonomske blokade. To je bio period formiranja prvih frontovskih radnih brigada. Bitka za što veće količine drveta bila je istovremeno bitka za očuvanje nezavisnosti naše zemlje. U 4 dobrovoljne brigade sa oko 850 drugova i drugarica uključio se i veliki broj Kotorana. U periodu od nepuna 2 mjeseca rada na planini Konjuh dobojske brigade su odnijele sve prelazne zastave i proglašene najboljim brigadama tog vremena na tuzlanskoj ob-

lasti. Značajan doprinos ovim pobjedama i velikom slavlju dobojskih brigada dali su i građani današnje Mjesne zajednice Kotorsko.

U ovom vremenu omladina je u sastavu omladinskih radnih brigada učestvovala na radnim akcijama u Zenici na izgradnji željezare, u Jablanici na izgradnji hidrocentrale i u Sarajevu na izgradnji željezničke stanice. U Konjuh je na sječu i izvoz drveta 23. maja 1949. godine otišla grupa sjekača, sva konjska i dio volovske zaprege. U novembru iste godine (6. 11. 1949.) otišla je druga brigada omladinki na izgradnju stambenih objekata u Zenici, a brojala je 86 djevojaka. Brigada sa ovog područja je radila i na izgradnji pruge normalnog kolosijeka Doboj — Tuzla, na radilištu Mrčevac kod Doboja.

Poslije izgradnje Zadružnog doma aktivnosti mještana su i dalje usmjerene na rješavanje komunalnih problema. Vođene su akcije na uređenju zgrada, održavanju ulica — sokaka i rješavanju pitanja elektrifikacije. U periodu, od proljeća 1952. godine, kada je počela društveno-politička aktivnost na pripremi elektrifikacije naselja, pa do novembra 1953. godine izgrađena je zgrada lokalne elektrane, postavljena niskonaponska mreža i javna rasvjeta glavnom ulicom. Elektrodinamu je preko remena pokretala lokomobila (parni stroj sličan maloj željezničkoj lokomotivi) u kojoj se za pogon koristilo čvrsto gorivo. Za 29. novembar — Dan Republike, zasvjetlile su prve sijalice u Kotorsku. Kapacitet elektrane je bio nedovoljan, pa je usljed opterećenja mreže dolazilo do čestih prekida struje. Ovakav način elektrifikacije, već od samog početka, nije zadovoljavao potrebe mjesta. Usljed kvara na lokomobili, koji se nije dao otkloniti, centrala je već naredne godine prestala sa radom. Od 1954. do 1958. godine Kotorsko je bilo bez električnog osvjetljenja.

U toku 1958. godine izgrađena je nova i znatno duža niskonaponska električna mreža i trafo stanica te je Kotorsko uključeno u jedinstven sistem snabdijevanja električnom energijom. Svečano puštanje u upotrebu ovih objekata je obavljeno 29. novembra 1958. godine. Elektrifikacija Bukovca i Vranduka je izvršena 1963. godine.

Novi napori bili su usmjereni na stvaranje boljih uslova za prevoz radnika, učenika i drugih građana koji su željeznicom

svakodnevno putovali u Doboj, Derventu i Brod. Pošto je Kotorsko najvećim dijelom smješteno na sredini i između željezničkih stanica Johovac i Kotorsko, koje su za veći broj stanovništva bile udaljene oko 3 km, pristupilo se 1960. godine, izgradnji stajališta Fočica lociranom ispod naselja. Stajalište je bilo u upotrebi do ukidanja uskotračne pruge Bosanski Brod — Doboj, 1968. godine.

Školska zgrada sa dvije učionice, izgrađena 1930. godine, već 1946. godine postala je tijesna i nastava je morala biti organizovana u više međusobno udaljenih zgrada. Korištenje tih objekata, rješavanje nekih komunalnih potreba u mjestu kao i izgradnja osnovne škole u Johovcu koja se gradila, pored ostalog i iz sredstava samodoprinosa građana tadašnje opštine Johovac, kojoj je pripadalo i Kotorsko, uticali su da se u Kotorsku tek 1960. godine počinje sa pripremama, a 1962. godine sa izgradnjom škole. U novoj školi nastava je otpočela 5. 9. 1968. godine.

U cilju stvaranja uslova za bolju i širu zdravstvenu zaštitu stanovništva, pokrenuta je 1968. godine inicijativa za izgradnju zgrade zdravstvene stanice, jer je ambulanta od svog formiranja 1931—1945. godine bila u kući Muharema Odobašića, a

CRPNA STANICA VODOVODA

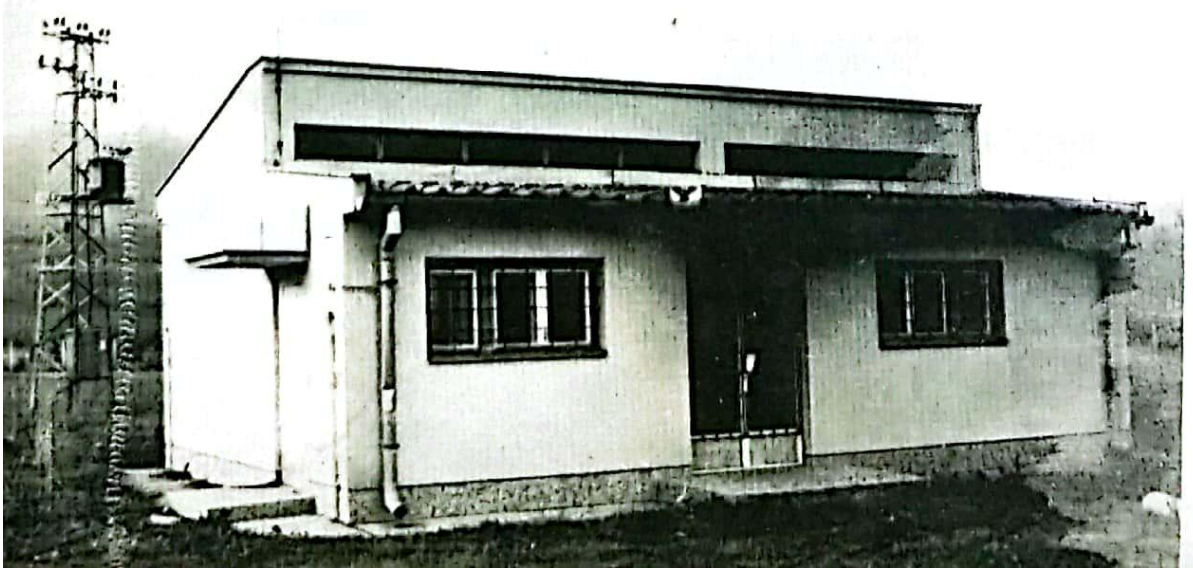

od tada u kući Mehmeda Halilovića. Zgrada zdravstvene stanice je završena septembra 1969. godine, a u njoj je obezbjeđen prostor za rad ambulante opšte medicine, stomatološke ambulante i apoteke. U istoj zgradi je obezbjeđen jedan dvosoban stan za ljekara.

U Bukovcu i Vranduku su 1970. godine izgrađeni prvi makadamski putovi prohodni za kola i zimi.

Nedostatak kvalitetne vode za upotrebu u domaćinstvu bio je dugogodišnji problem Kotorska, jer su prirodni izvori na ovom području rijetki i malog kapaciteta, a da bi se došlo do podzemnih voda, bunari su se morali kopati i do 40 m. Ni tako duboki bunari i postojeći kaptirani prirodni izvori nisu mogli ni kvalitetom ni količinom zadovoljiti narasle potrebe za vodom. Zbog toga je uvijek bila prisutna opasnost od izbijanja epidemija crijevnih zaraznih oboljenja. Međutim, izgraditi vodovod za mjesto od 2.676 stanovnika (prema popisu iz 1971.) bio je veliki investicioni zahvat. On je mogao biti realizovan zahvaljujući jačanju materijalne baze društva i materijalnog položaja mještana. Godine 1971. počela je izrada projektno-tehničke dokumentacije savremenog vodovoda, zatim je usvojen plan sa četiri faze izgradnje:

— izgradnja primarne mreže sa pratećim objektima,

— izgradnja sekundarne mreže glavnom ulicom,

— izgradnja sekundarne mreže poprečnim ulicama,

— izgradnja sekundarne mreže za naselje Bukovac.

Za realizaciju ovog projekta radni ljudi i građani su referendumom izglasali mjesni samodoprinos u iznosu od šest odsto iz ličnog dohotka iz radnog odnosa i 12 odsto iz ličnog dohotka od poljoprivrede. Kao pomoć Mjesnoj zajednici Skupština opštine je dodjelila 200.000,00 dinara, a Republički fond za investicije u zdravstvu je odobrio dugoročni kredit u iznosu od 700.000,00 dinara.

Radovi na izgradnji vodovoda otpočeli su 1. maja 1974. godine svečanim otvaranjem radova na izgradnji dva rezervoara zapremine 300 m^3 i crpne stanice sa bunarom kapaciteta 22 l u sekundi.

IZGRADNJA VODOVODA

Radi ubrzanja izgradnje cjelokupnog vodovoda u Kotorsku i obezbjeđenja vode za svako domaćinstvo u što kraćem roku, u toku prvih radova, a na prijedlog radnih ljudi i građana, raspisuje se interni zajam Mjesnoj zajednici u minimalnom iznosu od 1.000,00 dinara sa rokom vraćanja od 12 mjeseci. Odziv je bio izvanredan, uplaćivani su i znatno veći iznosi. Među brojnim primjerima je i Enes (Mustafe) Žilić koji je upisao i dao 30.000,00 dinara. Prikupljena sredstva i spremnost građana na učešće u ličnom radu koji se sastojao u iskopu rovova za cijevi, dovozu i ugradnji pijeska oko cijevi, zatrpavanju rovova i odvozu viška zemlje na deponije, omogućili su da se 22. jula iste godine otvore radovi na izgradnji cjelokupne vodovodne mreže. Za samo pet mjeseci udarničkog rada završen je skoro kompletan vodovod u Kotorsku. Zvanično i svečano iz slavina je voda potekla na praznik JNA, 22. decembra 1974. godine. Slavlju je prisustvovao i Todor-Tošo Vujasinović, prvoborac i organizator ustanka na Ozrenu 23. avgusta 1941. godine i član Savjeta Federacije koji je odvrtanjem ventila pustio vodovod u upotrebu. Svečano otvaranje slavina na javnim česmama obavljala je grupa zaslužnih aktivista (Mesud Nijemčević, Ramiz Isić, Rasim Huskić, Ibrahim Sarajlić, Šefko He-

džić, Vejsil Sivčević, Ramo Spahić i dr.) a srećne domaćice i djevojke po običaju su ih darivale košuljama, peškirima i vezovima iz djevojačkog ruha. Imali su i zašto, jer je izgrađeno 8.250 m primarne i sekundarne mreže, 13 javnih česmi (od kojih su kasnije samo dvije zadržane kao spomen-česme), 538 domaćinstava je uvelo vodu u stambene objekte dok se 100 domaćinstava snabdijevalo na dvorišnim ili javnim česmama.

Postignuti rezultati u periodu do 1975. godine, iskustva koja su stečena u razvoju i radu Mjesne zajednice i društveno usmjeravanje, pretpostavili su da se dalji skladan razvoj može obezbijediti samo cjelokupnim dugoročnim planiranjem. U cilju obezbjeđenja još boljih uslova života, a time ličnog i društvenog standarda, građani Mjesne zajednice Kotorsko su početkom 1975. godine pristupili raspravama o srednjoročnom planiranju razvoja. U demokratskim raspravama isticane su razvojne potrebe koje su usaglašene sa realnim mogućnostima našle svoj izraz i mjesto u Srednjoročnom planu društveno-ekonomskog razvoja Mjesne zajednice Kotorsko za period 1976—1980. godine. To je prvi put u istoriji da jedna mjesna zajednica donosi srednjoročni plan razvoja.

DARIVANJE GRUPE AKTIVISTA PRILIKOM SVEČANOG PUŠTANJA U UPOTREBU VODOVODA

IZGRADNJA KANALIZACIJE

Poslije usvajanja Srednjoročnog plana društveno-ekonomskog razvoja Mjesne zajednice za period 1976—1980. godine, pripremljena je projektno-tehnička dokumentacija za:

— izgradnju kanalizacije u Kotorsku,
— rekonstrukciju glavne ulice sa trotoarom, drvoredom i zelenim pojasom i asfaltiranje ostalih ulica u Kotorsku,
— izgradnju novog doma kulture u Kotorsku,
— rekonstrukciju niskonaponske mreže i izgradnju novih trafo-stanica i ulične rasvjete u Kotorsku,
— izgradnju četvororazredne osnovne škole i doma kulture u naselju Bukovac,
— izgradnju čitaonice u naselju Vranduk,
— rekonstrukciju i izgradnju makadamskih putova u naseljima Bukovac i Vranduk,
— izgradnju veterinarske stanice za sva tri naselja,
— izgradnju automatske telefonske centrale i zgrade za poštu,
— rekonstrukciju postojećeg Doma kulture i izgradnju Vatrogasnog doma,

ASFALTIRANJE ULICA

— asfaltiranje sportskih poligona,
— obezbjeđenje lokacije i infrastrukture za gradnju privrednih objekata.

Za realizaciju ovako ambicioznog programa građani su krajem 1975. godine na referendumu velikom većinom izglasali novi mjesni samodoprinos od 10 odsto na lične dohotke i druga primanja iz radnog odnosa i 20 odsto na lični dohodak od poljoprivrede. Bio je to dokaz odlučnosti i svijesti radnih ljudi i građana i odraz boljeg ekonomskog položaja i spremnosti radnika i poljoprivrednika da vlastitim ulaganjima sebi stvaraju bolje životne uslove.

Poslije obezbjeđenja projektno-tehničke dokumentacije odvijale su se aktivnosti na realizaciji programiranih zadataka.

Na Dan ustanka naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine, 27. jula 1977. godine, u Kotorsku su otvoreni radovi na izgradnji

kanalizacionog sistema u dužini od 3.150 metara čija je izgradnja završena 29. novembra 1979. godine.

Rekonstrukcija glavne ulice sa izgradnjom trotoara u dužini od 2.050 metara počela je 23. avgusta 1978. godine, a završena oktobra 1979. godine. Duž ulice, sa obje strane zasađen je drvored od 580 sadnica. Asfaltiranje trotoara je privremeno odgođeno.

Rekonstrukcija Doma kulture u Kotorsku (ranije Zadružni dom) je izvršena u periodu oktobar 1979 — januar 1980. godine. U sklopu toga izgrađena je toplana i izvršena toplifikacija Doma kulture, Vatrogasnog doma i Osnovne škole »9. maj« Kotorsko. U toku 1979—1980. godine izvršene su opravke i djelimične rekonstrukcije makadamskih putova u Bukovcu i Vranduku čime su pripremljeni za asfaltiranje. Sportski poligoni za male sportove izgrađeni su i asfaltirani u avgustu 1981. godine. Privredni dio Doma kulture jednim dijelom je 1979. godine adaptiran za automatsku telefonsku centralu koja je decembra iste godine puštena u rad. U prostorijama pošte montirane su dvije javne govornice.

AKCIJA NA IZGRADNJI DOMA KULTURE BUKOVAC

Od 1. maja 1978. godine do 25. maja 1979. godine izgrađena je i puštena u rad dalekovodna trafo stanica jačine 35 KW, koja je sagrađena za potrebe mjesta i prve fabrike.

Kamen temeljac za fabriku »Enterijer«, koja će prema planiranim kapacitetima prve etape izgradnje zapošljavati 450 radnika, svečano je položen 17. aprila 1979. godine, a puštena u rad 22. avgusta 1981. godine u povodu Dana ustanka naroda dobojskog kraja i Dana opštine Doboj.

Kamen temeljac je položio Mesud Topčagić, direktor OOUR-e »Razvitak«.

Prva faza rasvjete glavne ulice završena je 15. aprila 1979. godine, a potpuna rasvjeta naselja sa 135 stubova i rasvjetnih tijela, 31. decembra 1979. godine.

Rekonstrukcija niskonaponske mreže i izgradnja pet novih trafo-stanica trajala je od 4. jula do 29. novembra 1979. godine.

Dogovorom radnih ljudi i građana, 27. jula 1979. godine zvanično je počela izgradnja Doma kulture u naselju Bukovac. Istog dana započeti su radovi na izgradnji Vatrogasnog doma u Kotorsku. Vatrogasni dom je završen 31. 12. 1979. godine, a Dom kulture u Bukovcu u jesen 1980. godine.

Kao što se vidi najveći dio Srednjoročnog plana je realizovan prema utvrđenoj dinamici. Određena pomjeranja u odnosu na plan su uslijedila zbog dopune i izmjene Srednjoročnog plana. Tako su prioriteti dati stvaranju uslova za izgradnju Tvornice enterijera (otkup zemljišta i izgradnja infrastrukture) i izgradnji toplane i toplifikaciji naznačenih objekata. Nakon sveobuhvatne analize gradnji škola na opštini Doboj, preovladalo je mišljenje da gradnju četvororazredne osnovne škole u naselju Bukovac treba odgoditi do 1983. godine. Takođe je odgođena izgradnja novog Doma kulture u Kotorsku. Njegova izgradnja će se realizovati u narednim planskim periodima.

U izgradnju objekata društvenog standarda i objekata infrastrukture, kao i objekata privrednog karaktera u toku prve četiri godine Srednjoročnog plana 1976—1980. godine uloženo je preko 55 miliona dinara, što je najbolji dokaz samoodricanja,

entuzijazma i uloženog truda radnih ljudi i građana. Pored novčanih izdvajanja, značajan doprinos je dat i dobrovoljnim radom. Bilo je akcija i dana kada se na radilištu nalazilo i stotine radno sposobnih mještana organizovanih u brigade. Tako je 3. 8. 1979. godine na akciji učestvovalo 700 lica. Pored omladinske radne brigade koja je učestvovala u svim radnim akcijama u Kotorsku i Bukovcu, formirane su i brigade Dobrovoljnog vatrogasnog društva i Udruženja penzionera Kotorsko.

Iz slijeda naznačenih aktivnosti određenog vremena nije teško uočiti da je ukupna aktivnost bila u kontinuitetu i da su iz godine u godinu uvećavani napori radnih ljudi i građana za stvaranje boljih uslova u zadovoljavanju zajedničkih potreba i interesa. Za sve to sredstva su obezbjeđivana kroz samoupravno dogovoreno izdvajanje putem mjesnog samodoprinosa, putem priloga, zajmova i razreza i, kako je već naznačeno, kroz radne akcije.

Sve što je u ovom kraju postignuto rezultat je promjena koje je donijela socijalistička revolucija, rezultat je svijesti i opredjeljenosti radnih ljudi i građana Bukovca, Kotorska i Vranduka da sebi grade bolji život, rezultat je političke aktivnosti i samoupravnog dogovaranja i odlučivanja u okviru Savjeta, Skupštine i delegacija Mjesne zajednice i zborova građana. U takvom samoupravnom odnosu obezbijeđen je uspjeh svih akcija, u tome je odgovor na pitanje kako se u ovoj Mjesnoj zajednici postižu uspjesi zaista vrijedni pažnje.

KOTORSKO — POSTAVLJANJE ULIČNE RASVJETE

SPOMEN PLAKETA

Sigismundo Imperatori

Serenissime Princeps ac Illustrissime domine debitas post recomendationes ad pedes.

Recepimus pridie cum solita fide ac reverentia litteras serenitatis vestre simul et copiosa magnificorum gestorum serenitatis vestre ... plurimum nobis gratas, tum quia tendunt ad reformationem sacrosancte matris ecclesie, cum et docent magnitudinem ad vires animi celsitudinis vestre, cuius ad augumentum semper sunt vigiles mentes nostre. Quia vero eadem vestra serenitas a nobis requirit continuationem scire novitatum partium istarum, quas per alias nostras eidem iam prenotavimus, presentibus solita narramus reverentia eidem celsitudini vestre, quod his diebus prope elapsis habuimus per mercatores nostros de Pera nova, qualiter dominus Turchorum Chyssy est in confinibus Brusse et agit guerram cum Carmiano; et etiam est de novo, quod dominus Muscat frater dicti Chyssy Theucer in confinibus Trebysonde prosperat paulatim contra Chyssy predictum fratrem suum. Preterea die xto presentis appulit quedam chocha Januensium hos ad portus nostros de Constantinopoli que confirmavit nova predicta vera fore inter Theucros.

Eodem tempore in confinibus Bosne fuit unus capitalis Theucer, nominatus Zech Melech, qui steti it in Bosna plus quam tribus mensibus, faciendo raubarias in Chrabatya et alys locis, prout alias vestra maiestas informata fuit. Nullum enim gentium obstaculum habuit. Qui Theucer discessit de confinibus Bosne die xvi presentis cum gentibus, et fertur, quod Chyssy misit pro eo, qui foret sibi opportunius, et pro nunc pauci Theucri remanserunt in Bosna cum rege Tuertcho.

Habemus etiam per mercatores nostros de Sclavonia, qualiter unus capitalis nominatus Ysach Theucer congregat ad Scopiam gentes Theucas, qui his diebus expectatur in Bosna pro eundo ad raubarias versus ponentem extra regnum Bosne, in quo regno nil depredantur. Que omne confinia sunt ad ipsorum obedientiam, dando tributum domino imperatori Theucrorum pro se conservando.

Rex vero Hostoya stat in suis fortilicys, non audendo sumere hoduciam Theucrorum aliquo modo. Dominus vayvoda Sandal se bene habet erga fidelitatem serenitatis vestre, exigendo se a Theucris cum non parvis donis.

Dominus despotus de Sclavonia est in bona prosperitate et pace cum Turcis per omnes suos confines.

Die vero xxiiii presentis habuimus unum cursorem de Srebernicza a nostris mercatoribus per quorum litteras novimus, qualiter die xvi huius Johannes de Ghara cum multis gentibus serenitatis vestre appulerat in Usora subtus castrum Dobuy qui ut fertur venit versus Bosnam. De quibus omnibus opinamur, quod maiestas vestra sit alibunde melius informata. Attamen duximus eidem hec referanda, et etiam frater Dominicus de Ragusio ordinis predicatorum super predictis et alys novis allegetur celsitudini vestre gratie cuius nos humiliter commendamus.

Ragusii, die xxviii Junii 415

DANA PAR 24. OVOGA STIGAO JE JEDAN TEKLIĆ IZ SREBRENICE OD NAŠIH TRGOVACA IZ ČIJIH SMO PISAMA SAZNALI DA JE 16. OVOGA IVAN GORJANSKI SA VELIKOM VOJSKOM PREJASNOSTI VAŠE PRISTAO U USORI POD TVRĐAVOM DOBOJ; ON JE KAKO KAŽU KRIN.. NA BOSNU

DUBROVNIK 28 IUNA 1415

SPOMEN LISTINA OPŠTINE DOBOJ

prijepis je dokumenta kojim su Dubrovčani 1415. god. obavještavali kralja Sigismunda o prilikama u svom zaleđu, t.j. u Bosni i u Turskoj.
To je vrlo značajan dokument koji, u stvari, Evropi najavljuje nailazak turske sile, spominje mnoga značajna imena istorije toga vremena, a ujedno je najstariji dokumenat u kojem se spominje tvrđava Doboj, te ga možemo smatrati rodnim listom Doboja.

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina

SKUPŠTINA OPŠTINE DOBOJ

D O B O J

ODLUKOM SKUPŠTINE OPŠTINE DOBOJ OD 6. VII 1977 GODINE,

POVODOM 23. AVGUSTA - PRAZNIKA OPŠTINE DOBOJ

D O D I J E L J E N A J E

MJESNOJ ZAJEDNICI KOTORSKO

„SPOMEN PLAKETA - 23. AVGUST"

ZA POSEBAN DOPRINOS RAZVOJU OPŠTINE,

O ČEMU SE IZDAJE OVA DIPLOMA.

Broj: 01-012-148/7

U Doboju, 21. VIII 197

PREDSJEDNIK
SKUPŠTINE OPŠTINE,

DRUŠTVENO-POLITIČKI ŽIVOT I SAMOUPRAVLJANJE

U okviru razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja razvijali su se i odgovarajući oblici organizovanja na teritorijalnoj osnovi. Jedan od tih oblika je i mjesna zajednica, kao samoupravna društvena zajednica organizovana u cilju ostvarivanja samoupravnih prava, dužnosti i solidarnog zadovoljavanja zajedničkih potreba i interesa radnih ljudi i građana. Današnja mjesna zajednica, ma koliko svoju istoriju imala u narodnooslobodilačkim odborima u toku rata i narodnim odborima i stambenim zajednicama poslije rata, ne predstavlja prost nastavak tih revolucionarnih institucija, nego čini novi kvalitet u razvoju neposredne demokratije i socijalističkog samoupravljanja.

Na tekovinama narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, 1941—1945. godine, gradili smo sve ovo što imamo, stvarali ovo naše danas, u njega ugrađivali dio truda i znoja svakog od nas, izgrađivali sebe. A taj put, iako nije bio lagan, nama je drag.

Iz opšte neprosvjećenosti, zaostalog načina obrađivanja zemljišta, feudalno-buržoaskih društvenih odnosa učmale mahale, još u toku narodnooslobodilačkog rata krenulo se u novo, u stva-

ranje novih društvenih odnosa bez muhtara (kneza) i nacionalističkih stranaka, krenulo se u novo, bolje, srećnije.

Već prvih dana poslije oslobođenja, aprila 1945. godine, formirana je ćelija KPJ-e u Kotorsku koja je djelovala i na području Foče i Johovca za čijeg je prvog sekretara izabrana Derviša Ljubović, zatim SKOJ-a čiji je prvi sekretar bio Jusuf (Mehe) Hedžić, te druge društveno-političke organizacije: Narodni front (prvi predsjednik Mustafa Čizmić), USAOJ-a (prvi predsjednik Adem Kotorić) i AFŽ-a (prvi predsjednik Ema Krdžalić — Nazifovica). U isto vrijeme formirana je i Stanica narodne milicije čiji je komandir bio Nurija Sivčević. Na području Mjesne zajednice Kotorsko kao i oslobođenoj opštini i cijeloj zemlji, održavani su mitinzi, politički zborovi i konferencije — dogovaralo se o obnovi zemlje. Tako je masovan politički skup građana u Kotorsku održan 21. aprila 1945. godine na Musalama gdje je izabrano rukovodstvo Narodnog fronta.

Ilegalni narodnooslobodilački odbor, formiran 1943. godine, je nastavio sa radom do prvih izbora poslije oslobođenja Kotorska (17. aprila 1945.). Izbori za mjesni (seoski) narodni odbor održani su 27. 4. 1945. godine kada je za predsjednika odbora izabran Ibrahim (Muharema) Odobašić. Za predsjednika opštinskog narodnog odbora, na izborima koji su održani 11. 5. 1945. godine, izabran je Hasan (Ahme) Huskić. Oba izabrana predsjednika su bili članovi ranijeg ilegalnog narodnooslobodilačkog odbora. Sjedište ovih odbora je bilo u dućanu (magazi) Muhameda Huskića do 22. 9. 1945. godine kada se odbor preselio u prostorije stare škole na Uriji, gdje se zadržao do sredine 1946. godine, a zatim je prešao u kuću Mehmeda (Mehe) Halilovića i zadržao se do uvođenja novog komunalnog sistema 1953. godine. Tada je u Johovcu formirana opština kojoj je pripalo Kotorsko. Od 1958. godine Kotorsko pripada opštini Doboj, a istovremeno su u Kotorsku i Johovcu formirani mjesni uredi.

U skladu sa ukupnim razvojem društveno-političkog sistema u zemlji i Bosni i Hercegovini i promjenama u komunalnom sistemu razvijali su se i oblici učešća radnih ljudi i građana u upravljanju društvenim poslovima i kreiranju politike u ovom području i opštini. Veoma često su korišteni masovni oblici dogovaranja i odlučivanja konferencije Narodnog fronta i zbo-

rovi birača. Na konferencijama Narodnog fronta, AFŽ-a i USAOJ-a dogovaralo se o radnim akcijama na popravci oštećenih zgrada i škole, puteva i sokaka, čišćenju terena od posljedica rata, likvidiranju ostataka bandi, prikupljanju starog željeza, organizovanju tečajeva za opismenjavanje odraslih, tečajeva iz domaćinstva za žene, tečajeva PAZ-e, formiranju i otpremanju frontovskih brigada na sječu šuma i omladinskih na omladinske radne akcije. Intenzivna politička aktivnost je prethodila i onda kada je trebalo ostvariti druge značajnije ciljeve kao što je bilo pri formiranju Zemljoradničke zadruge 1947. godine, Seljačke radne zadruge 1949. godine, skidanju zara i feredže 1950. godine — tog istorijskog događaja u emancipaciji muslimanske žene.

U sprovođenju ovih aktivnosti značajnu ulogu su odigrali članovi Partije, SKOJ-evci i drugi aktivisti Narodnog fronta, AFŽ-a i USAOJ-a, kojima su veliku pomoć pružili drugovi iz Doboja: Dedo Trampić, Miralem Ljubović, Marko Stokić, Soka Dujković, Boško Hadžić, Lukijana Radojčić i drugi, a sa posebnim zadovoljstvom građana dočekivan je i Todor-Tošo Vujasinović u to vrijeme ministar željeznica u Saveznoj vladi. Radi sjećanja na te dane spomenućemo da su 11. 11. 1946. godine održani plebiscitarni izbori na kojima se u ogromnoj većini narod opredjelio za Republiku čime je definitivno narodnom voljom za uvijek odbačena monarhija, da je 23. 5. 1947. godine održana konferencija Narodnog fronta u školi na Uriji, 7. 9. 1947. godine održani izbori za mjesni narodni odbor, 14. 9. 1947. godine izbori za sreske odbornike, 29. 2. 1948. godine izbori Narodnog fronta, 2. 3. 1948. godine bila je konferencija Narodnog fronta kojoj je prisustvovao Dedo Trampić, 6. 3. 1949. godine održani su izbori za organe Narodnog fronta, a u decembru iste godine (20. i 27.) izbori za mjesne narodne odbore i odbornike sreskog i oblasnog narodnog odbora itd.[3])

Poslije političkih aktivnosti slijedili su konkretni dogovori i odlučivanja na zborovima birača. Rezultati tog odlučivanja i radne pobjede, odnosno uspjesi koji su postizani u materijalnom i društvenom razvoju sadašnjeg područja Mjesne zajednice Kotorsko, opisani su u ostalim napisima ove knjige. Sve te akcije su pratile društveno-političke aktivnosti.

Ukratko, mijenjan je lik mjesta, način života i sami ljudi — njihovo shvatanje, staro je ustupalo mjesto novom, progresiv-

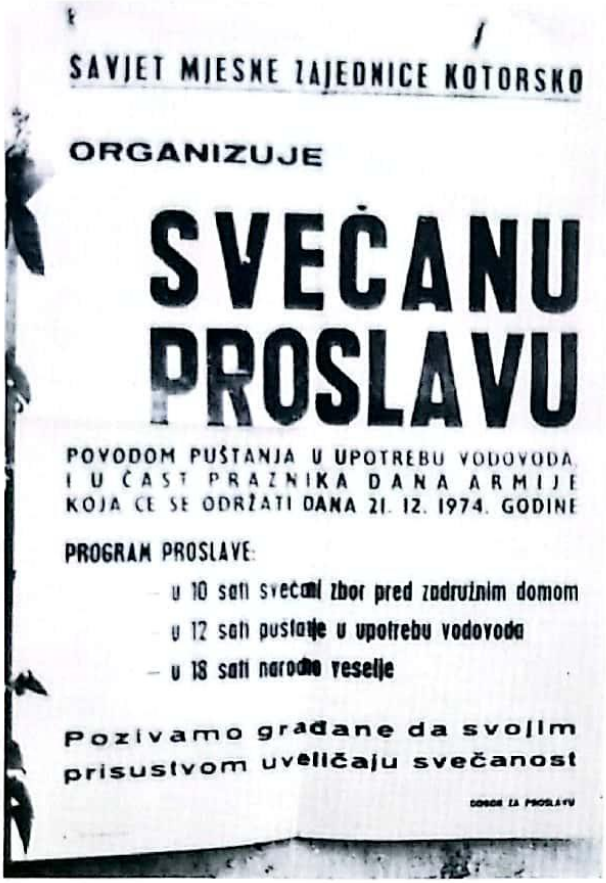

RADNE POBJEDE OBILJEŽAVANE SU SVEČANOSTIMA

nom. Školovala su se djeca i radnika i zemljoradnika, izrastale su generacije iz kojih su se regrutovali stručni i politički kadrovi afirmisani ne samo u Kotorsku nego u opštini Doboj, regiji i šire. Tako je zabilježen podatak da je do 1981. godine 107 građana Mjesne zajednice Kotorsko steklo višu ili visoku školsku naobrazbu.

Od formiranja Mjesne zajednice aprila 1965. godine, a posebno u periodu donošenja i ostvarivanja ustavnih amandmana 1971. godine i Ustava 1974. godine, kongresnih rezolucija Saveza komunista i opredjeljenja drugih društveno-političkih organizacija, postižu se posebno značajni rezultati kako u materijalnom jačanju Mjesne zajednice i njenom opštem procvatu tako i u razvoju socijalističkih samoupravnih odnosa. Ustvari, razvoj samoupravljanja omogućio je da se bitno mijenja ukupna slika ovoga kraja kao i svijest građana.

U Mjesnoj zajednici, pored neposrednog, razvijani su i različiti drugi oblici samoupravljanja. Prva Skupština i Savjet Mjesne zajednice, Mirovno vijeće i Savjet potrošača, izabrani su 1966. godine kao i 1970. na predstavničkom, a 1974. na delegatskom principu, tako da radni ljudi i građani Bukovca, Vranduka i Kotorska u svim organima i tijelima Mjesne zajednice od te godine imaju svoje delegate izabrane na zborovima građana.

U cilju ostvarivanja samoupravljanja u opštini, građani ove Mjesne zajednice su na izborima 1974. godine izabrali jedinstvenu delegaciju za skupštinu društveno-političke zajednice i samoupravne interesne zajednice sa stalnim mandatom delegata, a 1978. godine dvije delegacije: za skupštinu društveno-političke zajednice, koja delegira promjenljive delegate u Vijeće mjesnih zajednica Skupštine opštine i za skupštine samoupravnih interesnih zajednica. Sa mjesnim zajednicama Foča i Komarica, takođe su izabrali dvije delegacije (za oblast poljoprivrede i ličnog rada): za skupštinu društveno-političke zajednice iz koje se delegiraju delegati u Vijeće udruženog rada Skupštine opštine i skupštine samoupravnih interesnih zajednica.

Aktivnost na rješavanju niza zajedničkih pitanja, posebno na izgradnji komunalnih, zdravstvenih, školskih i drugih objekata, naročito od 1965. godine, znatno je afirmisala referendum i zborove birača, odnosno radnih ljudi i građana kao institucije neposrednog samoupravljanja i odlučivanja u Mjesnoj zajednici. Radilo se sa entuzijazmom i samoupravljalo se odgovorno. Ukupan rad Mjesne zajednice, od njenog formiranja 1965. a posebno od 1970. godine cijenjen je i priznat ne samo u Opštini nego i u Republici. Za takav rad su uslijedila priznanja:

Republička konferencija SSRN-a, kroz akciju pod nazivom »Mjesna zajednica i porodica«, 1977. godine, dodijelila je ovoj Mjesnoj zajednici »POVELJU NEPOSREDNOG SAMOUPRAVLJANJA« kao priznanje za posebno zalaganje u 1974/75. godini na provođenju petogodišnjeg plana razvoja Mjesne zajednice.

Iste, 1977. godine Skupština opštine Doboj, u povodu 23. avgusta — Dana ustanka naroda dobojskog kraja, dodijelila je SPOMEN PLAKETU OPŠTINE DOBOJ Mjesnoj zajednici Kotorsko za poseban doprinos u razvoju Opštine i Mjesne zajednice.

Opštinski štab teritorijalne odbrane dodijelio je 1978. godine Jedinici teritorijalne odbrane Mjesne zajednice Kotorsko POHVALU za primjerno zalaganje i postignute rezultate u jačanju borbene spremnosti i moralno-političkog jedinstva Jedinice.

Postignuti uspjesi su plod organizovanog rada na jačanju odbrambenih i bezbjednosnih kultura radnih ljudi i građana. Znanja i vještine su provjeravani praktičnim vježbama jedinica opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Na zajedničkim vježbama sa ostalim sastavima narodne odbrane pokazan je visok stepen obučenosti i borbene gotovosti.

Svi ti rezultati su postignuti zahvaljujući dobrom političkom organizovanju i radu u Mjesnoj zajednici. Zaživjela je praksa da planiranje i izvršavanje zadataka započinje dobro organizovanom političkom aktivnošću. Osnovna organizacija Saveza komunista Kotorsko je u čitavom ovom vremenu bila predvodnik ovih aktivnosti. Njen metod rada uvijek se saobražavao sa stepenom razvoja samoupravljanja, te je tako ostvarivala vodeću ulogu. Komunisti su uvijek bili aktivno uključeni u organe samoupravljanja, društveno-političke i društvene organizacije i sve akcije koje su vođene u Mjesnoj zajednici. To je obezbijedilo da je angažovanjem građana u društveno-političkim i društvenim organizacijama obogaćivan društveno-politički život i ukupan razvoj Mjesne zajednice. Ukupne aktivnosti svih ovih organizacija usklađuju se kroz rad Socijalističkog saveza radnog naroda kao fronta organizovanih socijalističkih snaga na čelu sa SKJ-e. Mjesnu organizaciju Socijalističkog saveza čine tri podružnice, a Mjesna konferencija je konstituisana na delegatskom principu. U posljednje vrijeme poklanja se pažnja sekcijskom načinu djelovanja, što doprinosi boljem sagledavanju određenih pitanja i ukupnoj društveno-političkoj i društvenoj aktivnosti u Mjesnoj zajednici Kotorsko.

U svim aktivnostima u mjesnoj zajednici veliki doprinos daju članovi osnovne organizacije SUBNOR-a. Pored konkretnog doprinosa u izgradnji objekata društvenog standarda, članovi SUBNOR-a su, zajedno sa mladim, nosioci aktivnosti na njegovanju tradicija NOB-e i socijalističke revolucije. Na njihovu inicijativu mještani Kotorska su 1967. godine u centru naselja podigli spomen obilježje palim borcima NOR-a.

Podružnica penzionera, koja broji 167 članova, učesnik je u mnogim društveno-političkim aktivnostima u Mjesnoj zajednici. U okviru ove podružnice formirana je radna brigada koja je učestvovala na izgradnji vodovoda i kanalizacije. Brigada penzionera je učestvovala na izgradnji drugog kolosijeka pruge Doboj — Zenica, 1978. godine.

Svoju društveno-političku djelatnost mladi ispoljavaju kroz rad u društvenim organizacijama: goranima, izviđačima, ferijalcima, što je posebno izraženo u OOSSO-e Osnovne škole »9. maj«.

Goranska brigada »Husein Abdičević« koja je formirana 1970. godine postigla je zapažene rezultate u pošumljavanju goleti Ozrena, gajenju zelenih površina na području Mjesne zajednice Kotorsko i razvijanju kulture o potrebi čuvanja čovjekove životne sredine. Za postignute rezultate u 1978. godini, Opštinska konferencija Saveza gorana BiH Doboj, dodijelila je DIPLOMU — PRIZNANJE, a 1979. godine DIPLOMU — PRIZNANJE dodijelila joj je i Republička konferencija Saveza gorana Bosne i Hercegovine.

Izviđačka četa »Miralem Ljubović« formirana je 1975. godine. U svom djelovanju je posebnu pažnju posvećivala osposobljavanju mladih za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu. U takmičenju u pružanju prve pomoći i obučenosti iz opštenarodne odbrane, organizovanom 1979. godine u Doboju, mladi su pokazali visok nivo znanja, organizovanosti i odgovornosti, što su potvrdili plasmanom na drugo mjesto u konkurenciji 9 izviđačkih jedinica.

Osnovna organizacija Saveza ferijalaca »Ismet Kapetanović«, formirana 1975. godine, u saradnji sa Opštinskim savezom ferijalaca Doboj tokom godine organizuje više posjeta legendarnim mjestima iz NOR-a kao što su: Tjentištu, Kadinjači, Kozari, Grmeču . . .

Kulturno-zabavnu i sportsku aktivnost i stvaralaštvo mladi ispoljavaju i potvrđuju se kroz brojne sekcije u školi i društva u mjestu o čemu je pisano u drugim napisima ove knjige.

TITO–INSPIRATOR SVIH NAŠIH POBJEDA

MJESNA ZAJEDNICA KOTORSKO U BROJKAMA

(1981. GODINA)[1])

Naseljena mjesta: BUKOVAC, VRANDUK i KOTORSKO

Stanovnika	4.074
od toga:	
— Bukovac	759
— Kotorsko	3.091
— Vranduk	224
Domaćinstava	1.007
od toga:	
— Bukovac	176
— Kotorsko	781
— Vranduk	50

Starosna struktura stanovništva:

0—6 godina	687 (16,9%)
7—14 godina	841 (20,9%)
15—19 godina	485 (12,0%)
20—64 godine	1.879 (45,7%)
preko 65 godina	182 (4,5%)

Stanovništvo prema djelatnostima i aktivnostima:

Poljoprivredno	1.222	(30,0%)
Nepoljoprivredno	2.853	(70,0%)
Aktivno	1.263	(31,0%)

od toga:

— u poljoprivredi	695	(55,0%)
— u nepoljoprivredi	568	(45,0%)

Ukupno zaposlenih	714	(17,5%)

od toga:

— na području Opštine	400	(56,0%)
— van područja Opštine	238	(33,3%)
— na privremenom radu u inostranstvu	76	(10,7%)

Ukupna površina	1.310	ha

od toga:

— oranice i bašte	763	(58,2%)
— šumsko zemljište	216	(16,5%)
— voćnjaci	41	(3,1%)
— pašnjaci	44	(3,4%)
— livade	13	(1,0%)

Ukupne poljoprivredne površine (oranice, bašte, voćnjaci; livade i pašnjaci)	861	ha	(65,7%)

Ukupna dužina putova	26,9	km

od toga:

— magistralni	6,7	km
— lokalni	2,0	km
— nekategorisani	18,2	km

Saobraćajna sredstva:

— putničkih automobila	100
— traktora	23
— zaprežnih kola	74

Zanatstvo, trgovina, ugostiteljstvo:

Zanatskih radnji	25
Trgovinskih objekata	11

Ugostiteljski objekti:

Motel »Turist« i
bifei »Korzo«
»Šeherzada«
»Baška«
»Stara bašča«

Komunalije:

Vodovod kapaciteta 16 l/sec. 675 priključaka
Kanalizacija 3 km dužine, 200 priključaka

Privredni objekti:

Tvornica enterijera »Enterijer« Kotorsko

Drugi društveni objekti:

Osnovna škola »9. maj« Kotorsko
Spomen biblioteka »Miralem Ljubović« Kotorsko
Dom kulture Kotorsko
Dom kulture Bukovac
Vatrogasni dom Kotorsko
Čitaonica SSRNJ Kotorsko
Zdravstvena stanica Kotorsko
Pošta, automatska telefonska centrala sa 120 pretplatnika
Sportski stadion »17. april« Kotorsko

Organizacije i društva:

KUD »Mladost« Kotorsko
KUD »Simo Lukić« Bukovac
SD »Borac« Kotorsko
Goranska brigada »Husein Abdičević Kotorsko
Dobrovoljno vatrogasno društvo Kotorsko
Samostalna izviđačka četa »Miralem Ljubović« Kotorsko
Ferijalna družina »Ismet Kapetanović« Kotorsko

GEOGRAFSKI POLOŽAJ MJESNE ZAJEDNICE
KOTORSKO U OPŠTINI DOBOJ

GEOGRAFSKI POLOŽAJ
RELJEF
BILJNI I ŽIVOTINJSKI SVIJET

GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Kad se iz Doboja krene putom prema Derventi ili Modriči, na petnaestom kilometru s lijeve strane puta i rijeke Bosne, na dugom i širokom, niskom podnožju Krnjina, koje se blago i razgranato spušta u prostranu dolinu rijeke Bosne, smijestilo se Kotorsko na 44^0 i 50' sjeverne geografske širine i 18^0 i 04' istočne geografske dužine. Zajedno sa susjednim selima Bukovcom i Vrandukom, koja se nalaze sjevernije, čini Mjesnu zajednicu Kotorsko.

Ispod Kotorska i Bukovca, kroz polje široko oko tri kilometra, protiče rijeka Bosna na čijoj se desnoj strani uzdižu obronci Becnja i Trebave. U doba ljetne pripeke obale Bosne obrasle rakitima i topolama mame kupače i ribare, a njeno korito je ovdje široko oko 150—200 metara. U vrijeme proljetnih i jesenjih kiša nadolaze mutne vode i često pričinjavaju poplave. Poslije poplava rakite i topolici ostaju povijeni u pravcu riječnog toka kao posljedica silovitih talasa.

Prema sjeveru iznad Kotorska nadvilo se i nadvisilo ga Kremića i Lišinovića brdo sa čijih visova prema jugu puca dug pogled na rasute kuće Johovca, Kladara, Čivčija, Trnjačana, Velike Bukovice i dijela Pločnika iz čijeg se tjesnaca izvlači i ide nam u susret vijugavi tok Bosne.

Sa druge strane prema sjeveroistoku, u pravcu Modriče i Odžaka, sa istih visova vidi se nizvodni tok Bosne na čijoj se lijevoj strani, ispod brdovitih Trnjana smjestio Ritešić i Majevac a zatim Podnovlje iza koga se sklapaju brda i gubi iz vida dalji tok, već ravničarske Bosne. Ona će dalje nastaviti put noseći prikupljene vode kroz ravnu Posavinu da bi ih konačno predala Savi i u njoj nastavila put prema Dunavu i Crnom moru.

U zaleđini Kotorska, prema sjeveru, u pitomim brdovitim predjelima nalaze se susjedna sela Bukovac i Vranduk, koja su još od ranijih vremena bila najduže ekonomski povezana sa Kotorskom, ostvarivala saradnju i snabdijevanje svakodnevnim životnim potrebama. Stoga i nije slučajno da su ova tri naselja zajednički formirala jednu mjesnu zajednicu.

POGLED NA DIO BUKOVCA

Odmah iznad Vranduka nalazi se staro naselje Foča i Komarica, a prema zapadu razvila su se naselja: Johovac, koji se najbliže i najprostranije dotiče sa Kotorskom, te Veliki i Mali Prnjavor i Zarječa, a u njihovoj zaleđini i dalje na zapad je šumovita planina Krnjin. Iako ova sela nisu u neposrednom graničnom dodiru sa Kotorskom, ipak, zajedno sa Ritešićem,

pa i Majevcom, zbog čestog dolaska i snabdijevanja stanovništva tih sela u Kotorsku, uvijek su smatrana prvim susjednim selima.

Sa istočne strane, tj. sa desne strane rijeke Bosne u pravcu Doboj — Modriča nanizala su se sela: Grapska, Bušletić, Osječani, Sjenina i Kožuhe. Iznad ovih naselja uzdižu se obronci planina Becnja i Trebave. Iz šuma ovih planina i iz Krnjina Kotorani se dugi niz godina, pa uglavnom i danas, snabdijevaju drvetom.

Divni su to krajevi za koje čovjek ne bi mogao reći, da li su ljepši kad se brda prošaraju proljetnim beharom voćaka, ili ljeti kad se zaviju u bogatstvo bujnog zelenila. Možda su ipak najljepši kad dobiju boje zlatne jeseni i kad nastane jesenja berba. Takvo je područje cijele Mjesne zajednice Kotorsko, počev od Ćila pa preko Vranduka, Bukovca i Kotorska do Stavaka, Pijeskova i Prijedora, u kojima ljeti šušte kukuruzi, a zimi šume valovi Bosne i zavija mećava. Eto na tom prostoru od 1.310 hektara, živi 4.074 stanovnika u 1.007 domaćinstava. Od ukupnog broja stanovnika u Kotorsku živi 3.091 u 781 domaćinstvu.

RELJEF

Područje Mjesne zajednice Kotorsko je pretežno brežuljkasto, oko 65 odsto ukupne površine, a takav je sjeverni i zapadni dio teritorije. Apsolutna nadmorska visina ovog terena je od 160 do 220 metara. Teren Bukovca i Vranduka je nešto viši od područja Kotorska. Izohipse dosežu visinu i do 250 metara.

Brežuljkasto zemljište se strmo spušta prema rijeci Bosni i Veličanki, a blaže prema zapadu i sjeverozapadu. Ravnica ima oko 35 odsto, veći dio u dolini rijeke Bosne zvano Kotorsko polje, manje u dolini Veličanke. Ovaj nizijski teren ima nadmorsku visinu od 120 do 150 metara i predstavlja glavnu žitnicu. Brežuljkasti teren daje dobre uslove za uzgoj voća, krmnog bilja i žita.

GEOLOŠKI SASTAV TLA

U geološkom sastavu tla ovog područja, uočava se velika zastupljenost eocenog fliša. On zahvata cijelo brežuljkasto područje Mjesne zajednice Kotorsko. Predstavljen je u faciji pješčara, glinaca, pjeskovitih glinaca i konglomerata. U nizijskom području zastupljen je mlađi i stariji aluvijum.

Stariji aluvijum je pleistocene starosti i predstavlja riječnu terasu čija relativna visina, u odnosu na aluvijalnu ravan, iznosi oko deset metara. Ovaj stariji aluvijum, odnosno, pleistocen predstavljen je: konglomeratima, šljuncima, eratičnim kamenjem, ilovačom, lesom i starom sedrom. Najmlađi sedimenti su predstavljeni mlađim, odnosno, recentnim aluvijumom. Sastavljen je od recentnih riječnih naplavina: šljunci, pijesci, gline i humusi.

Općenito govoreći, na ovom području su zastupljeni mlađi sedimenti, tj. eoceni i kvartarni. Ovakav geološki sastav ima i praktičnog značenja, naročito u poljoprivredi. Razvijeni su različiti tipovi izuzetno dobrih tala. Kvartarni šljunci i pijesci, kao i gline u flišnom facijesu eocena, služe u građevinarstvu i eksploatišu se za potrebe šireg područia.

U sjevernom dijelu, u području sela Bukovac i Vranduk, nalaze se dva manja izolovana bazena lignita pliocene starosti čija vrijednost dopušta mogućnost eksploatacije.[4])

KLIMA

U ovom kraju nema meteorološke stanice koja bi dala iscrpne i dugogodišnje podatke. Vrijednosti koje se odnose na klimatske elemente predstavljaju brojčane pokazatelje dobivene redukovanjem pokazatelja iz stanica Doboj i Modriča za period od 1947. do 1966. godine.

Analizirajući sve faktore koji utiču na klimu, može se zaključiti da ovo područje ulazi u oblast umjereno kontinentalne klime. Glavne odlike klime su slijedeće:

— proljeća su kišovita i relativno topla,

— ljeta sunčana i topla sa dosta padavina koje nisu u tolikoj mjeri efektivne, pljuskovite su, vezane uglavnom za konvektivna kretanja vazdušnih masa te stvaranje kumulusa i kumulonimbusa za koje su vezane i nepogode — grad i grmljavina,

— jeseni su obično duge i sunčane, te su povoljne za dozrijevanje poljoprivrednih kultura i sjetvene radove,

— zime su prilično hladne sa umjerenom količinom snježnih padavina.

Analizirajući srednje mjesečne temperature, primjećuje se da su juli i avgust najtopliji mjeseci u godini. Za ta dva mjeseca temperatura iznosi 21,3 odnosno 20,5°C. Najniža srednja mjesečna temperatura je u januaru, iznosi —0,7°C, a srednja godišnja temperatura je 10,6°C. Od temperaturnih prilika zavisi dužina vegetacionog perioda. Srednjaci iznad 5°C javljaju se u prvoj polovini marta trajući prosječno 270 dana, odnosno 70 odsto od svih dana u godini.

Za vegetacioni period veliko značenje imaju ekstremne minimalne i maksimalne temperature vazduha. Najviše temperature u periodu od 1947. do 1966. godine zabilježene su 24. jula i 14. avgusta 1951. godine, a iznosile su 39,1°C. Apsolutni mjesečni minimum zabilježen je 21. januara 1963. godine, —28°C. U periodu od 1954. godine do 1963. godine mraz se pojavio najranije 4. oktobra 1954. godine, a najkasnije 1. maja 1960. godine. Kasni proljetni mrazevi su daleko štetniji, jer mogu da nanesu velike štete voću i povrću.

Srednja količina padavina godišnje iznosi 941 mm, a najviše padavina ima mjesec juni, 133 mm . Ostali ljetni mjeseci imaju relativno ujednačene količine padavina, koje se kreću od 57 do 96 mm. Najsušniji mjeseci su februar i mart. Ponekad padavine zakasne, te uzrokuju sušu i nanose ogromne štete poljoprivredi. U takvim prilikama jutarnje i večernje rose donekle ublažavaju nedostatak vlage.

Snijeg bitno utiče na vegetaciju, štiti ozimu pšenicu od jakih mrazeva, a daje i vodu, naročito kada je njegovo otapanje po-

stepeno. U periodu od 1947. do 1966. godine u prosjeku je bio 51 sniježni dan godišnje. Najviše sniježnih dana imao je januar (18) i februar (14) a znatno manje mart (7), decembar (6) i novembar (3).

Ljeti je česta pojava grada, a u vezi je sa ulaznim kretanjima toplog vazduha i naglog kontakta sa hladnim vazdušnim masama u visini. Grad opustoši poljoprivredne kulture ukoliko je jačeg intenziteta. Najveću štetu nanio je grad u utorak, 31. jula 1945. zahvativši područje od Ljupljanice do Drine. Protivgradna zaštita bi bila veoma korisna, ali, nažalost, još nije organizovana.

Najveća oblačnost je tokom zimskih mjeseci kada je najmanje padavina, a najmanja ljeti kad je najviše padavina.

Najčešći vjetrovi u ovom području su sjeverni, sjeverno-zapadni i zapadni, a nešto rjeđi istočni i jugoistočni. Sjeverni duva početkom zime. Sjeveroistočni se javljaju nešto ranije od sjevernih i tokom zime se sa njima kombinuju. Sjeverozapadni i zapadni duvaju tokom cijele godine i donose padavine. Istočni vjetar je hladan i suh. Jugo duva u proljeće, topao je i otapa snijeg. Po intenzitetu gledano, to su slabiji, vrlo rijetko jači vjetrovi.

Iz svih ovih podataka može se zaključiti da područje Mjesne zajednice Kotorsko ima relativno ugodnu i povoljnu klimu.

HIDROLOŠKE I HIDROGEOLOŠKE PRILIKE

Pored geoloških, reljefnih i klimatskih faktora, za poljoprivredu i život ovog kraja od posebnog značaja su hidrološki i hidrogeološki uslovi. Područje je bogato kako površinskim tako i podzemnim vodama. Glavni vodeni tok je rijeka Bosna koja predstavlja istočnu, sjeveroistočnu i jugoistočnu granicu Mjesne zajednice. U ovom području Bosna je sa svojim pritokama Fočom, Lukavicom i Veličankom napravila značajno fluvioglacijalno proširenje u čemu su učestvovali i brojni potoci: Ćurkov

Potok, Havin Potok, Potok, Čaplja, Vranduk i drugi. Slivovi ovih rječica, Bosne i brojnih potoka zalaze u potpunosti ili djelimično u prostor Mjesne zajednice Kotorsko, izuzimajući rijeku Lukavicu koja je desna pritoka Bosne. Korita ovih tokova, a posebno Bosne, su mlada, nedovoljno izdubljena, a mjestimično veoma malog pada.

U samom toku Bosne česta je pojava rukavaca. Ovi rukavci su ponegdje nestalni, te mijenjaju pravac toka. To se dešava obično zimi, kada ledene sante zakrče put vodenoj masi, ali i poslije čestih poplava. Imaju dva veća riječna ostrva koja se zovu Sredelji i Struke. Na njima dobro uspijeva kukuruz i pasulj. Ove kulture se uklapaju u period između poplava.

Poplave se javljaju u jesen i proljeće. Kopanjem kanala, te izborom poljoprivrednih kultura, ratari se bore sa ćudima rijeke. Posebno se pamte velike poplave: 1871, 1886, 1902, 1906, 1913, 1915, 1921, 1940. i 1965. godine. Dvije su bile najteže i to 1915. i 1965. godine. One su donosile štete ratarstvu ovog kraja, a naselja na aluvijalnoj ravnici niti je bilo niti sada postoji. Jedino je plavljena stara željeznička stanica sa kolosijecima. Normalno je da su plavljena i privremena naselja ratara na aluvijalnoj ravnici s desne strane rijeke Bosne, odnosno, na riječnim ostrvima.

POPLAVA, 13. MAJA 1965.
POGLED SA KRIŽEVA

Bosna je na više mjesta manje dubine. U uslovima nižeg vodostaja može se pregaziti. Ta mjesta zovu se gazovi. Ponegdje, i za vrijeme nižeg vodostaja, dubina iznosi nekoliko metara. Rijeka Bosna kao najveći vodotok nanosila je najveće štete, ali je i koristila ljudima ovog kraja. Njene vode su pogodne za ribolov, a doskora su postojale i brojne vodenice. Industrijalizacija i urbanizacija, te opšti razvoj privrede nije ukinuo samo vodenice na ovoj rijeci, nego je sliv i tok rijeke izložen zagađivanju, posebno od 1955. godine. To se odrazilo na riblji fond i njen značaj za rekreaciju, i to, u negativnom smislu. Niz mjera koje se poduzimaju na planu zaštite čovjekove okoline u našem društvu imaće pozitivne efekte na fizičko-hemijske osobine vode rijeke Bosne, Veličanke i Foče.

Što se tiče izdani ona je u aluvijalnoj ravnici plitka. Riječna izdan preko bušenih bunara obezbjeđuje napajanje savremenog vodovoda Kotorska. Obzirom na značajniju zastupljenost brežuljkastog terena ističemo i njegova suprotna svojstva u hidrogeološkom i hidrološkom smislu. Malo je površinskih stalnih tokova izuzimajući Veličanku, Foču i nekoliko već nabrojanih potoka. Zbog iskrčenosti šuma oni mnogo osciliraju u vodostaju, bujičavi su i pustoše teren uz tokove. Karakter ovih tokova određen je i geološkom građom terena u slivovima.

Posebni problem je predstavljala voda za piće. Naime, naselja se uglavnom nalaze u zoni duboke izdani. Malobrojni bunari nisu mogli zadovoljiti potrebe naselja te se voda donosila sa udaljenih izvora: Selovode, Vranduka, Bubana, Juriškovca, Isićke Vodice, Curića vode, Lebuše, Peričine vode, Pivčeva studenca i dr. Izvori su nastali obično na kontaktu vodopropusnih-pjeskovitih i vodonepropusnih-glinovitih serija. Novoizgrađeni vodovod je 1974. godine riješio ovo životno pitanje.

PEDOLOŠKE ODLIKE TLA

Klima, geološko-pedološka podloga, reljef, biljni svijet, rijeka Bosna i antropogeni faktori su uslovili formiranje raznih tipova tala. Imajući u vidu važnost poljoprivrede u životu ovog kraja, to je saznanje pedoloških odlika od posebnog interesa. Zastupljeno je nekoliko vrsta tala: parapodzoli, smonice, brdska ske-

letoidna, aluvijalna i antropogena tla. Parapodzoli su zastupljeni u raščlanjenom brežuljkastom terenu. Ova tla su često isprana, te su slabe plodnosti ukoliko se često ne đubre. Ova tla narod zove prahuljama. Brdska skeletoidna tla su slabo zastupljena i to obično na dolinskim stranama, često su pokrivena šumom. U brežuljkastom terenu su prisutne smonice. To su plodna tla, ali teška za obradu Aluvijalna tla mogu biti ilovačasta i pjeskovita a zastupljena su na mlađem i starijem aluvijumu rijeke Bosne, Foče i Veličanke. Ona su plodna i veoma pogodna za obradu i uzgoj kukuruza uz koga, kao međuusjev, uspijeva pasulj i bundava. Na starijem aluvijumu gaje se raznovrsnije kulture, ne samo ratarske, nego i voćarske i povrtlarske. Tla aluvijuma su povoljnog mehaničkog sastava i alkalne su reakcije. Struktura im je obično mrvičasta. Ograničavajući faktor iskorištavanja tla mlađeg aluvijuma su česte jesenje i proljetne poplave. Ta okolnost ne smeta mnogo kulturama koje se gaje (kukuruz, bundava i pasulj). Te kulture vode porijeklo iz novog svijeta, a višestruko su podigle vrijednost tla mlađeg aluvijuma.

BILJNI I ŽIVOTINJSKI SVIJET

Sa sigurnošću se može tvrditi da je cijeli ovaj kraj, usljed povoljnih biotskih i abiotskih faktora pripadao listopadnom biomu, te akvatičnom biomu riječnih voda u sistemu rijeke Bosne. I ovdje je zona listopadnih šuma uglavnom iskrčena. Čovjek je krčenjem stvarao obradive površine. Od tih šuma ostalo je nešto reliktnih površina kojih u području Kotorska ima samo još oko 3,7 odsto ukupne površine. Nešto je bolje stanje u području Vranduka i Bukovca.

Predstavnici biljnog i životinjskog svijeta bili su u prošlosti brojniji. Tu se misli posebno na životinjske vrste od kojih su neke potpuno istrijebljene (ris, vuk, divlja svinja). Od drveća zastupljeni su: hrast, grab, bukva, lipa, cer, brijest i bagrem u brežuljkastom terenu, a vrba, topola i jasika u aluvijalnoj ravnici. Od kultivisanih vrsta najčešće su: šljiva, jabuka, kruška i trešnja.

U akvatičnom biomu zastupljene su ove vrste riba: bjelica, šaran, štuka, smuđ, škobalj, klen, mrena, linjak, som i dr. Životinjski svijet brežuljkastog terena je raznovrsniji: brojni insekti, ptice, zmije, gušteri, zečevi, fazani, kuna, lisica, vjeverica, tvor i dr.

U biomu ovog prostora osjeća se siromaštvo šuma koje su stradale zbog sve gušćeg naseljavanja. Zato mještani sve više koriste druge izvore energije, a pogodna područja pošumljavaju, u čemu se posebno ističu Mladi gorani.

PRAISTORIJA

Tragovi najstarijeg prisustva ljudi na prostoru Mjesne zajednice Kotorsko potiču od pračovjeka i starog kamenog doba paleolita. Njihova starost se cijeni na oko 40.000 godina. Lokaliteti se nalaze na glavicama brežuljaka iznad doline Bosne i njene pritoke Veličanke. Ovi bregovi su tlo ilovaste građe, nastali radom glacijalnih sila, a služili su kao staništa pračovjeka tokom starog kamenog doba. Izvan svake je sumnje, da površinski nalazi alatki od kremena kamena, što su otkrivane prilikom prvih obilazaka terena na potezu »Vinograd« u Kotorsku, pripadaju ovom davnom vremenu. Isti takvi nalazi otkriveni su arheološkim istraživanjima na brežuljcima iznad ušća Usore u Bosnu kod Doboja, zatim na uzvišenjima Danilovića i Grabovca Brda u Podnovlju. Ove prastare ljudske zajednice koje su, vjerovatno, živjele na području Kotorska, bavile su se lovom, ribolovom i sabiranjem plodova i to su, uglavnom, bili osnovni izvori prehrane.

Klimatske prilike su tada bile najsličnije današnjem hladnom režimu pojasa tundra. U potrazi za hranom ljudske grupe su se kretale za životinjskim krdima, sačekivale ih na pojilima i tjesnacima, a pratile ih sa glavica bregova na kojima su se privremeno zadržavale. Tu su pravili šatore od životinjskih ko-

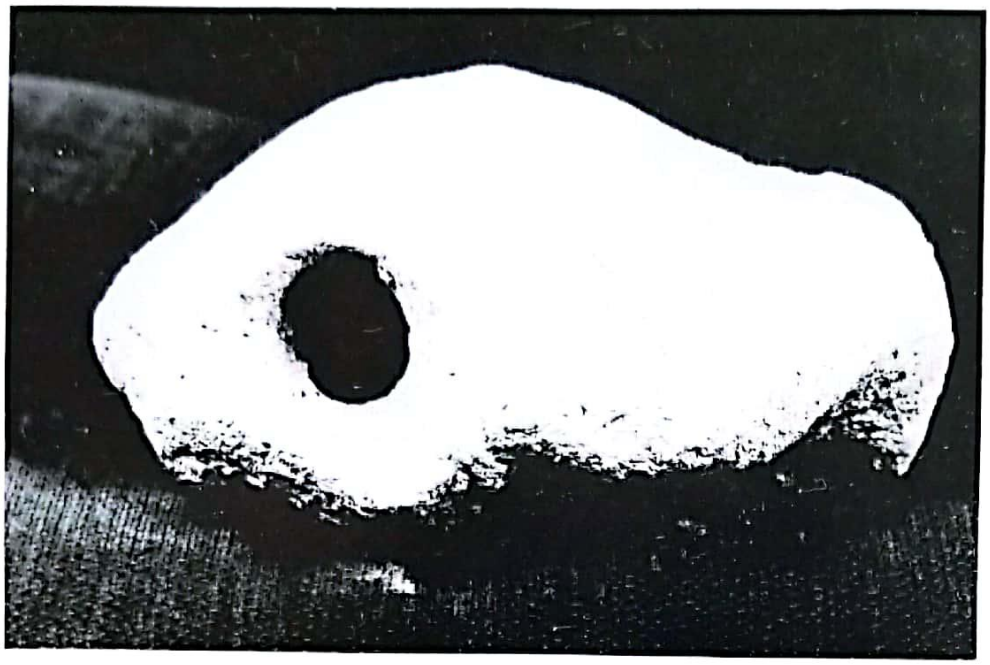

KAMENA ALATKA NAĐENA NA LOKALITETU VINOGRADA

ža da bi im poslužili kao zaklon od nevremena i neprijatelja. Stariji horizont ovih paleolitskih stanica u sjevernoj Bosni sadrži kulturu mousterijena, koju je stvarao čovjek rasnog tipa neandertalca (Homo neandertalensis). Slučajni i površinski nalazi kremenih odbitaka i alatki na potezu »Vinograd« po svojim tipskim odlikama pripadaju ovom, srednjem stupnju starog kamenog doba.

Lovišta na zatalasanim bregovima oko rijeke Bosne bila su bogata mamutima, bizonima, raznim vrstama krupnih jelena. Danas su u vododerinama, što ih stvara rijeka Bosna stalnim mijenjanjem korita, česti nalazi kostiju mamuta, a naročito krupnih primjeraka njegovih zubi.

Kasnije su nastupile velike klimatske promjene. Na kraju posljednjeg ledenog doba došlo je do velikih zahlađenja, pa su praljudi napuštali područje sjeverne Bosne. Najvjerovatnije je da su ove zajednice lovaca, prateći divljač odlutale u krajeve sa blažom klimom.

Na istom lokalitetu, nastaje zatim veoma dug vremenski prekid života, jer se slijedeće ljudsko naselje na ovom mjestu javilo tek u periodu krajem bronzanog doba, a to je vrijeme poslije X vijeka prije nove ere. Način života ljudi se tada potpuno mijenja. Na tom prostoru su živjela plemena Ilira i Panona. Gradili su utvrđena naselja po prostornim glavicama bregova, vodili međusobne plemenske ratove, a vrlo brzo su upoznali i tehnologiju prerade željezne rude i obradu željeza u cjelini.

U III vijeku prije nove ere u dolinu rijeke Bosne nadirala su iz Panonske nizije plemena Kelta. Iliri i Panoni su pokušali da zaustave napredovanje Kelta, ali su keltska plemena bila brojnija i nadmoćnija, pa su ih potisnuli. Jedan sukob se dogodio baš na ovom području, a to pokazuje sadržaj jedne zajedničke grobnice, slučajno otkrivene u susjednom selu Ritešiću. Pet poginulih ratnika je sahranjeno u zajedničkoj grobnoj jami, sa svojim oružjem koje se, pored ostalog, sastoji i od jednog bronzanog šljema koje su balkanska ilirska plemena kupovala iz grčkih kolonija-gradova na Jadranu. Poraženi Iliri branili su ovdje prolaz kroz dolinu rijeke Bosne, no borbe su se vodile i u pozadini, jer grobove keltskih ratnika nalazimo iznad Vrućice kod Teslića, a jedno njihovo naselje i utvrđenje je bilo neposredno iznad ušća Usore u Bosnu.

Rimljani su osvojili sjevernu Bosnu krajem I vijeka prije nove ere i na prelazu u novu eru naši su krajevi bili pod njihovom upravom. U tim prvim danima rimske vladavine sagrađen je kod ušća Usore u Bosnu veliki vojnički logor. Potreba za komuniciranjem sa dolinom rijeke Save kroz koju se protezao magistralni rimski put, dovela je do gradnje puta dolinom rijeke Bosne. Pokušaji da se istraživanjima utvrdi trasa ovog druma dali su samo djelimične rezultate, jer su jedino na tri-četiri mjesta nađeni ostaci nekakvog puta. Jedan trag je i na lokaciji »Kaldrma« na rubu riječne doline Bosne u Kotorsku. Međutim, kako arheološka istraživanja nisu vršena, sa konačnim odgovorom se mora čekati. Tamo gdje se makar i parcijalno očuvala, trasa ovog starog druma korištena je i u srednjem vijeku, pa i za vrijeme turske vladavine.

OTON IVEKOVĆ: »MIRNA BOSNA« *BITKA POD DOBOJOM 1415. GOD.*

Legenda: Veliki vojvoda Hrvoje na konju bjelcu. Ispred njega zarobljeni banovi Ivan Gorjanski i Ivan Morović. Hrvojevi vojnici spremaju se da bace u Bosnu slavonskog bana Čupora ušivena u volujsku kožu. Pred turskom vojskom Ishak-beg Skopljanski. U pozadini tvrđava Doboj.

SREDNJI VIJEK

Mjesna zajednica Kotorsko je smještena na sjeveroistočnim obroncima Krnjina gdje se izdanci brda poput prstiju protežu do rijeke Bosne, koja tu pravi veliki luk prije nego krene u sjevero-istočnom smjeru, prema svome ušću.

Među ovim brdskim izdancima nalaze se pitome dolinice sa bujnim zelenilom i nije nikakvo čudo da je čovjek od davnina odabrao ovo mjesto za svoj boravak.

Blizina velike rijeke, konfiguracija i sastav tla bogatog naslagama ilovače, sigurno su uvjetovali da je Kotorsko bilo naseljeno u dalekoj preistoriji. Iako do danas na području Kotorska nisu vršena arheološka istraživanja, ipak ne možemo vjerovati da nije bilo veza između paleolitskih naselja u Doboju i Podnovlju, tim prije što nije bilo prirodnih prepreka u dolini Bosne da se te veze ne održavaju.

Premda je položaj za naseljavanje i život bio idealan, on nije bio takav da bi osigurao uspješnu odbranu. Visovi iznad Kotorska su prikladni za gradnju utvrđenja namijenjenih privremenim zbjegovima, ali nikako nisu pružali sigurnost poput onih u Doboju, Doboru ili Tešnju.

GLIINENI ČUNAK ZA VODU PRONAĐEN NA LOKALITETU ANTUNOVAC

Razaranja i ponovna naseljavanja su se izmjenjivala tako da je ostalo malo dokaza materijalne kulture. Glineni čunkovi za vodu koji su pronađeni na lokalitetima Antunovac, Selovoda i kod gornje džamije, a koji se čuvaju u Mjesnoj zajednici, dokaz su nekad razvijenog centra koji je imao i svoj vodovod. Musalla, koja predstavlja, kao i drugdje u Bosni, ograđen prostor pod vedrim nebom namijenjen za molitvu, nalazi se na jednom brežuljku u Kotorsku gdje je sada groblje.

Kotor je ime za mnoga mjesta u našoj zemlji. O značenju imena, pogotovo Kotora u Dalmaciji, napisano je mnogo. Za bosanske Kotore mislilo se da znače jednostavno kotar. Ipak je osnova u riječi »tor«, koja nema veze sa torom ili oborom, nego dolazi od latinske riječi »turris«, što znači tvrđava ili toranj, pa bi Kotor bio doslovno slavenski prijevod latinskog naziva Ad tures (K-toru).

Da naziv Kotor potiče od latinskog naziva ne iznenađuje ako znamo da su u rimskom logoru na Usori bile stacionirane kohorte koje su čuvale rimske granice. Znamo poimenice za dvije kohorte: Cohors Belgarum prima i Cohors Hispanorum prima Flavia. Dakle, to su bile jedinice belgijskog i španjolskog porijekla po sastavu ljudstva.

Kotorsko kao toponim je nastalo od pridjevske imenice. Osnova je riječi Kotor, koji je vjerovatno bio tvrđava, a naselje ispod tvrđave je bilo kotorsko naselje. Vremenom se imenica izgubila, a atribut pretvorio u naziv mjesta. Slično je i sa tvrđavom Imota u Dalmaciji, ispod koje se razvio imotski grad, kao i tvrđava Makar pod Biokovom koja je imala na moru skelu, a zvala se makarska skela. Danas je ostao samo naziv Imotski i Makarska. To nam potvrđuju i prezimena pojedinih stanovnika Kotora, koji se zovu Kotorići, a ne Kotorskići.

ZAGLAVLJE GEOGRAFSKE KARTE IZ 1718. GODINE

DETALJ ISTE KARTE NA KOJOJ JE DANAŠNJE KOTORSKO OZNAČENO KAO KOTOR

Da se Kotorsko nekad zvalo Kotor ima više podataka:

Na jednoj geografskoj karti iz 1680. godine na mjestu Kotorska piše naziv: Za Kotor. Na jednoj drugoj karti Regnum Croatiae, iz prve polovine XVIII vijeka, također piše Kotor, a na karti Ugarskog kraljevstva izdatoj u Nirnbergu nakon Požarevačkog mira 1718. godine, a koju posjeduje Mjesna zajednica Kotorsko, na mjestu današnjeg Kotorska upisano je ime Kotor i ucrtana oznaka dvostruke kule koja u legendi znači oppidum (utvrđeni grad).

Na svim ovim kartama je, da ne bi bilo dvoumljenja, istodobno upisan naziv Kotor i za mjesto na Vrbanji. Naš Kotor je u svim kartama istaknutije obilježen, što naglašava njegovo značenje i važnost, barem u vrijeme štampanja karata, jer ne treba smetnuti s uma da su sve ove karte pravljene u vojne svrhe.

Kotorsko je bilo u srcu banovine Usore koja je sezala od Vranduckog klanca pa do Save. Ova teritorija Bosne je imala burnu prošlost. Jedno vrijeme, naročito početkom XV vijeka, Usora je bila centar političkih zbivanja srednjovjekovne bosanske države. Banovina ili župa je dobila ime po rijeci Usori, kao što je to i slučaj sa zemljom Bosnom. Korijen riječi je indo-evropskog porijekla (sor-teći), pa Usora znači nešto što teče (tecina ili cetina, kako to metatezom postade ime za našu rijeku u Dalmaciji).

Sjetimo se, i daleka rijeka Usuri na granici SSSR-a i Kine, ima isti naziv i značenje.

Zemlja Bosna je također dobila ime po rijeci, iako neki tvrde da dolazi od plemena Bes-a, što je manje vjerovatno. U rimsko doba rijeka Bosna se zvala Bassanius, a Bosut Bassuntius. Korijen naziva je u ilirskoj riječi Bhog, a znači vodu tekućicu. Njemačka riječ Bach (potok) je istog porijekla. Analogno Bassanius (Bosna), Bassuntius (Bosut), u Albaniji Bassania (Pozana) su nazivi istog porijekla i jednostavno znače: rijeka.

Ove napomene su bile važne kako bi se bolje razumjela pretpostavka koju ćemo iznijeti o prvom spomenu imena Kotor, odnosno Kotorsko.

Kotorsko se kao selo, istodobno sa Bukovcom, Fočom i Komušinom, spominje u turskom defteru oko 1570. godine. Ovo je vjerovatno istinit podatak, jer u Kotorsku postoji nadgrobni spomenik iz 1597. godine.

Sigurniji podatak o Kotorsku kao gradu ili utvrđenom gradu, nalazimo u »Pregled starina Bosanske provincije« od Filipa Lastića Očevca[5]). Pošto je ovaj podatak veoma značajan za nas, citiraćemo ga doslovce. Lastrić piše: »Bosna posjeduje sve potrebno za prijatan ljudski život, a obiluje onim čime se može napuniti vladarska blagajna. Ipak, kako smo gore rekli, jer se sve to prikriva, kršćanski vladari malo cijene ovo kraljevstvo, koje je i te kako vrijedno. Ta je stvar dostojna žaljenja! Ili se možda plaše sjene brojnih tvrđava, koje ipak, uz suvremenu vojničku vještinu (izuzevši vrlo mali broj) nemaju nikakvog značenja.

Rekosmo: »brojnih« tvrđava. Da ne bi komu izgledalo smiješno to što sam rekao, jer je stranom svijetu poznat mali broj tvrđava u ovom kraljevstvu, odlučio sam poimence nabrojati one koje su opasane zidovima i na turski način opskrbljene vojničkom posadom.

Tvrđave i gradovi u donjoj Bosni od istoka prema zapadu

Zvornik
Srebrenica
Sarajevo
Tuzla donja
Soko
Srebrenik
Gradačac
Gračanica
Vranduk
Žepče
Doboj
Kotorsko
Tešanj
Derventa
Travnik
Prusac
Jajce
Jezero (Giulisar)
Kotor
Banja Luka
Kozarac
Dubica
Prijedor
Vakuf
Kamengrad
Sanski most
Novi
Krupa
Bilaj ili Belaj
Ključ
Petrovac
Ostrvica
Glamoč«.

Lastrić nabraja tvrđave i gradove u gornjoj Bosni pa one prema Cetini i primorju, pa prema Hrvatskoj, ukupno 59 gradova.

Ovdje su važne dvije činjenice:

Prvo: da je Kotorsko ili tvrđava ili utvrđeni grad.

Drugo: da je Kotor posebno spomenut, pa prema tome nema sumnje da Lastrić dobro zna i za Kotor Varoš i za Kotorsko.

Ako je Kotorsko tvrđava ili utvrđeni grad, opravdano je naše mišljenje da se sama tvrđava zvala Kotor, a naselje ispod tvrđave Kotorsko. Onaj ko zna konfiguraciju tla u Kotorsku lako će pretpostaviti da se tvrđava vjerovatno nalazila na najvišoj koti koja se zove »Križevi« gdje se danas nalazi rezervoar vodovoda. Sa ove tačke puca pogled prema Ritešiću i Doboru, a s druge strane prema Doboju i ovo je mjesto sigurno igralo značajnu ulogu u sistemu dojavljivanja opasnosti između Dobora i Doboja.

Kad već imamo istorijski podatak o postojanju Kotora ili Kotorska kao utvrđenog grada, moramo ovdje iznijeti podatak koji do sada nije uziman u razmatranje, možda iz razloga što naši istoričari nisu mislili na ovu mogućnost.

Trebalo bi razmisliti da li se podatak bizantinskog cara Konstantina Porfirogeneta u njegovom književno-istorijskom spisu: »De administrando Imperio« ne odnosi na naše mjesto. Tu se nalazi prvi spomen Bosne i to kod opisa Srbije. Car piše: »U krštenoj Srbiji jesu ovi naseljeni gradovi: Destinikon, Cernavuski, Megiretus, Dresnik, Salines a u kraju Bosne Katera i Desnik«. Ovo je pisano 931. i 960. godine, dakle prije više od hiljadu godina. Car spominje u Bosni samo dva grada: Katera (Kotor) i Desnik (Tešanj).

Poznati istoričar Ferdo Šišić misli da je Katera današnje mjesto Kotorac, nedaleko od Ilidže. On piše: »Katera ne može nikako biti preko Vrbasa u današnjem Kotor Varošu, jer su tamo Donji Kraji, koji su sve do kraja XII vijeka bili sastavni dijelovi kraljevine Hrvatske«.

Ilarion Ruvarac, poznati srpski istoričar veli o Bosni ovako: »Iz tih riječi Konstantina Porfirogeneta izvodi se i mora se izvesti

prvo da je Bosna u polovini X vijeka kao zasebna oblast pripadala Srbiji, a drugo, da se tada pod Bosnom razumijevala samo oblast i pokrajina rijeke Bosne, jer, s jedne strane spominje Konstantin u Bosni samo dva grada: Kotor i Tešanj, a s druge strane stavlja grad Soli, naravno, s oblašću njegovom, van Bosne«.

Iako je prevladalo mišljenje da je prvotna Bosna ili gornja Bosna, ili Vrh-Bosna, bila oko izvora rijeke Bosne, a sve zahvaljujući činjenici da autoriteti Šišić i Klajić lociraju Kateru u Kotorac, a Desnik u Teševo na Bilinom Polju, ipak postoje ozbiljni razlozi da se u to sumnja.

U prvom redu stoji činjenica, kako Ruvarac tvrdi, da se tada »pod Bosnom razumevala samo oblast i pokrajina reke Bosne«, a ukoliko jedna zemlja dobiva ime po rijeci, onda je to uvijek u području gdje je ta rijeka najizrazitija, dakle, u njenom donjem toku a ne na izvoru. Uostalom, to je i jedino područje Bosne koje je makar i kratkotrajno pripadalo Srbiji za vrijeme Časlava. S druge strane, car Porfirogenet u nabrajanju gradova u Srbiji ide nekim redom, pa nakon Salines (Soli ili Tuzla) navodi Kateru (Kotor) i Desnik (Tešanj).
Nelogično bi bilo da nakon Soli, Katera odjedanput bude negdje drugdje i to veoma udaljena, a ne u susjednoj Usori.

Pošto je Kotor-Varoš isključen, kako kaže Šišić, onda je razumno pretpostaviti da se radi o Kotoru u Usori, pogotovo što se na njega odmah nadovezuje i Tešanj.

Kako je car pisao na grčkom jeziku, a Katairo ili Katero znači na grčkom — lađom pristajati, to bi Katera bilo pristanište. Taj naziv je logičan, kako za Kotorsko tako i za Kotor u Boki Kotorskoj, a ne bi bio opravdan za Kotorac na Ilidži. Da je Bosna bila plovna, dokazuje i pismo dubrovčana caru Sigismundu iz 1415. godine, u kojem kažu: »da je ban Ivan Gorjanski s vojskom vaše prejasnosti pristao u Usori pod tvrđavom Doboj« (Appulerat in Uxora subtus castrum Dobuj).

Carev doslovni citat na grčkom glasi: »Kai eis to horion Bosona to Katera kai to Desnek«. U latinskom prevodu horion Bosona glasi: In agro Bosonae. Treba imati u vidu da horion označava malu zemlju, a ager područje i njivu, ali istodobno,

obje riječi označavaju i dolinu i nizinu, pa bi se to moglo čitati i ovako: U dolini Bosne: Kotor i Tešanj. Naravno, da se dolina Bosne nalazi u ovom našem području, a ne na izvoru rijeke Bosne.

Prvi poznati bosanski ban Borić, koji je vladao od 1154—1163. godine, uglavnom je stolovao u području Usore i Soli. On je bio u vazalskom odnosu sa ugarsko-hrvatskim kraljem. Nakon što je izgubio vlast odselio se na svoje posjede oko Požege i Velike.

Porijeklo Kotromanića je također vezano za ove krajeve. Zna se da su oni negdje iz okoline Broda. Iako je do danas bilo mnogo diskusija o porijeklu njihova imena, ono bi, možda, moglo biti vezano za Kotorsko.

U ovom kraju prije dolaska Turaka su bili hrišćani, ali živjeli su i bogumili i dr. To je vidljivo iz pisma kralja Stevana Dragutina koji je bio oženjen sestrom ugarsko-hrvatskog kralja Ljudevita IV, a koji mu je dao u miraz ove naše krajeve. On piše papi da »...u Usori ima mnogo krivovjernika« i da mu pošalje ljude vješte narodnom jeziku da ih obraćaju.

»Usora, to staro razbojište između Bosanaca i Mađara«, kako kaže Klajić, bila je poprište krvavih obračuna. Kotorsko nije moglo biti pošteđeno u tim burnim godinama krajem XIV i u toku XV vijeka. Poznata je pogibija bosanska vlastele pod Doborom 1412. godine, kada je car Sigismund (zadavši im predhodno vjeru) pogubio 130 bosanskih plemića osjekavši im glave.

Veliki vojvoda Hrvoje se osvetio Mađarima kad je 1415. godine pod Dobojom, uz pomoć pozvanih Turaka pod vodstvom Ishak-bega hametice, potukao ugarsku vojsku zarobivši tri bana.

DOBA TURSKE VLADAVINE

Nakon pada Bosne pod Turke 1463. godine, u krajevima sjeverno od Vranduka postojalo je tursko-bosansko kraljevstvo na čelu kojeg je bio tursko-bosanski kralj Matija Vojsavić. Turci su ovo kraljevstvo likvidirali 1476. godine, kada su čuvari Doboja, knez Jovaniš i knez Stjepan, bez borbe predali grad, a za nagradu su 1477. godine dobili timare.

Tešanj i Gračanica su potpali pod tursku vlast tek 1512. godidine, a Kotorsko još kasnije, vjerovatno u doba kad i Modriča, 1536. godine.

Turci su zbog vojno-strategijskih razloga veoma brzo počeli organizovati civilnu i vojnu vlast. Kotorsko je prije 1566. godine kao i Doboj, bilo u »nahiji Usori, kadiluku Brod«. Godine 1566. Doboj pripada kadiluku Tešanj, što za Kotorsko nije sigurno.

Doprijevši do Save i upoznavši vojnu organizaciju u Hrvatskoj, Turci su uveli u prvo vrijeme samo duž granica, kapetanije. Njima na čelu je stajao kapetan, a u svakoj kapetaniji je bio bar jedan grad i jedna kula. Ime su nosile po glavnom gradu ili utvrdi. Bilo je ukupno 39 kapetanija u četiri sandžaka. Ko-

torsko je u početku pripadalo dobojskoj, a kasnije, izgleda, vrandučkoj i kobaškoj kapetaniji.

Da je Kotorsko bilo pod turskom vlašću prije 1566. godine, dokazuje nam nadgrobni kamen u obližnjem selu Mišinci na lokalitetu zvanom »Kamenje«. Spomenik je po obliku nekakav prelaz između odrezanog stećka sljemenjaka i nišana. Natpis na njemu sa prednje i bočne strane urezan je lijepom »bosančicom« i glasi:

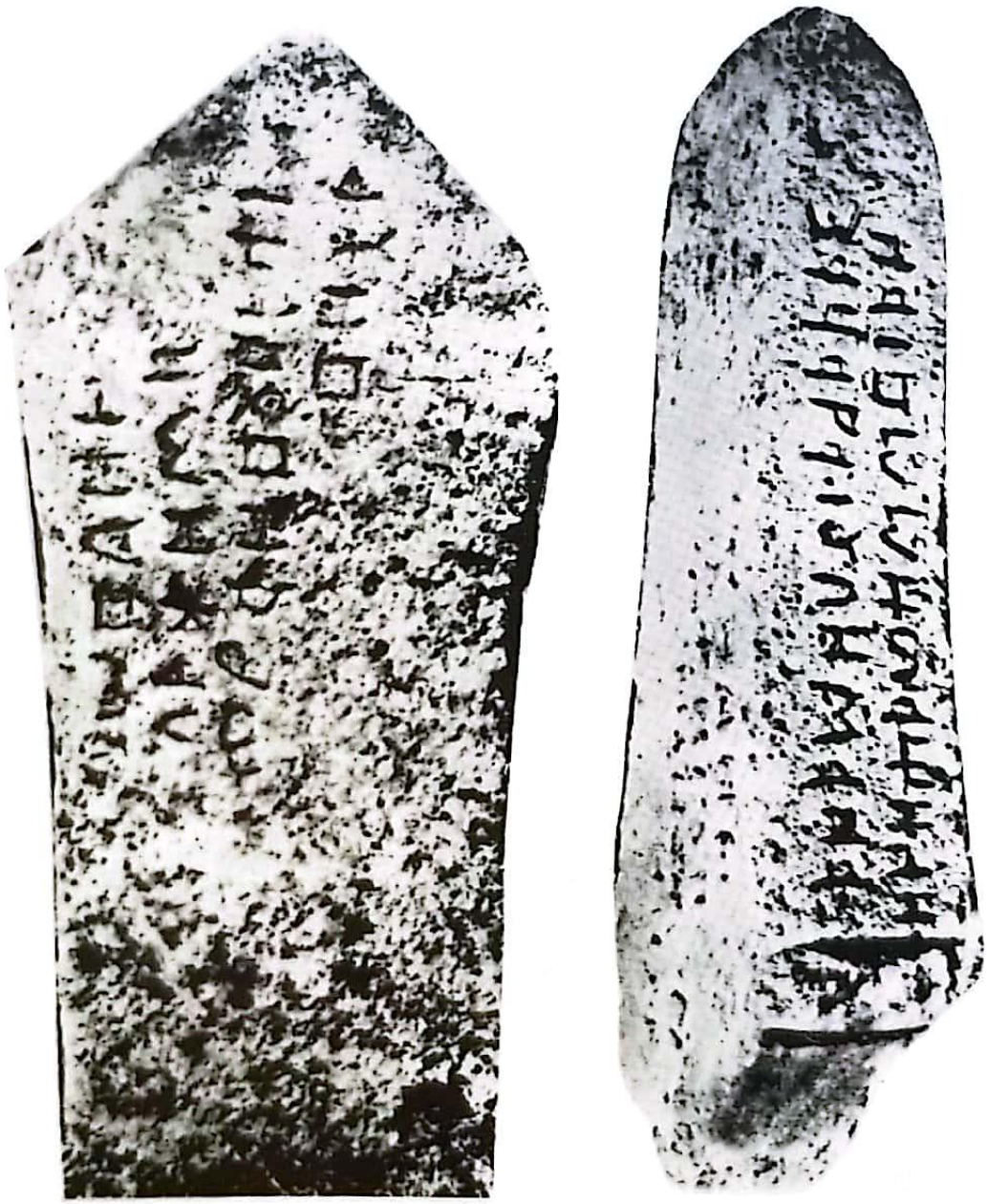

To smo ovako pročitali: Ovde leži Mitra i Vukan ...vić. Na svojoj baščini za cara Sulimana.

Vidljivo je da se radi o kršćanima koji su zadržali svoju bašćinu u vrijeme sultana Sulejmana (1520—1566. godine). Po ovome se može zaključiti da je i Kotorsko, kao i Mišinci koji su zapadnije, potpali pod tursku vlast prije 1566. godine.

Kotorsko je za vrijeme turske vladavine doživjelo svoj dalji razvoj.

Svjedokom tome je i živa legenda da je u Kotorsku »do Eugena (Savojskog) bilo 7, a nekad 13 džamija«. U prilog tome je i jedan od najstarijih nišana koji se nalazi usred mjesta uz sadašnji spomnik poginulim borcima u narodnooslobodilačkom

ratu. Na tom mjestu je najvjerovatnije nekad bila jedna od džamija. Nišan je nizak (oko 90 cm) sa lijepo oblikovanim turbanom u gužve. Nema imena kome pripada, ali se u natpisu čita: »Alah je jedan, a Muhamed je njegov vjerovjesnik«. Datum smrti je 1. džumadel-evela 1006«. Po našem vremenu to je 10. 12. 1597. godine.

Ovaj nišan je svakako jedan od najstarijih u ovom kraju. Nišani u Gradačcu, Gračanici, Derventi, Modriči i Tuzli su mlađeg datuma. Od njega je jedino stariji nišan u Tešnju, na grobu Ferhada sina Iskenderova, koji se nalazi uz džamiju u centru Tešnja.

Godine 1645. izbio je kandijski rat i Turska je izgubila otok Kretu ili Kandiju. Ovaj rat je imao odjeka i u Bosni. Pooštren je odnos prema kršćanima, a naročito nakon bečkog rata 1683. godine kada je Turska izgubila prekosavske teritorije i one u Mađarskoj. Mnogi muslimani koji su tamo ranije živjeli došli su u Bosnu. Postoji predanje da su iz Mađarske došle muslimanske porodice u Modriču, a iz Velike kod Požege u Kotorsko i njegovu okolicu.

Godine 1697. princ Eugen Savojski u brzom naletu prodro je u ove krajeve sve do Sarajeva koje je spalio. U tom prodoru pominje se Doboj, ali o Kotorsku nema spomena.

Kotorsko se spominje i prilikom naleta generala Petraša u Bosnu, 1717. godine kada je bilo spaljeno.

Godine 1718. sklopljen je mir u Požarevcu između Austrije i Turske. Na karti iz toga doba štampanoj u Nirnbergu, Kotorsko je označeno kao utvrđeni grad Kotor. Pošto je nova utvrđena granica išla 6—10 km od Save prema unutrašnjosti Bosne, i hudući da je Brod potpao pod Austriju, te godine je osnovana Vrandučka kapetanija. Ovoj kapetaniji je pridružena i Derventa. Nije sasvim jasno i trebalo bi ispitati zašto se granično područje uz Kotorsko zove Vranduk. Postoji mogućnost da se sjedište iz Vranduka prije njegova preseljenja u Derventu nalazilo u ovom području, jer se kapetanija i nakon preseljenja u Derventu i dalje zvala Vrandučka.

Godine 1738. Austrija je napala na Banja Luku, ali se »diže sve malo i veliko u Bosni« da se brane. Izgubivši rat Austrija je sklopila mir 1739. godine i granice su ponovo vraćene na Savu, ali brodska kapetanija nije više obnavljana. U borbama oko Banja Luke istakao se dobojčanin Mustafa Madžar, poznat kao Mujo od Doboja.

Slabljenjem carske vlasti u Bosni, osiliše se janjičari i postadoše strah i trepet stanovništvu. Osim poreza uvedeni su i

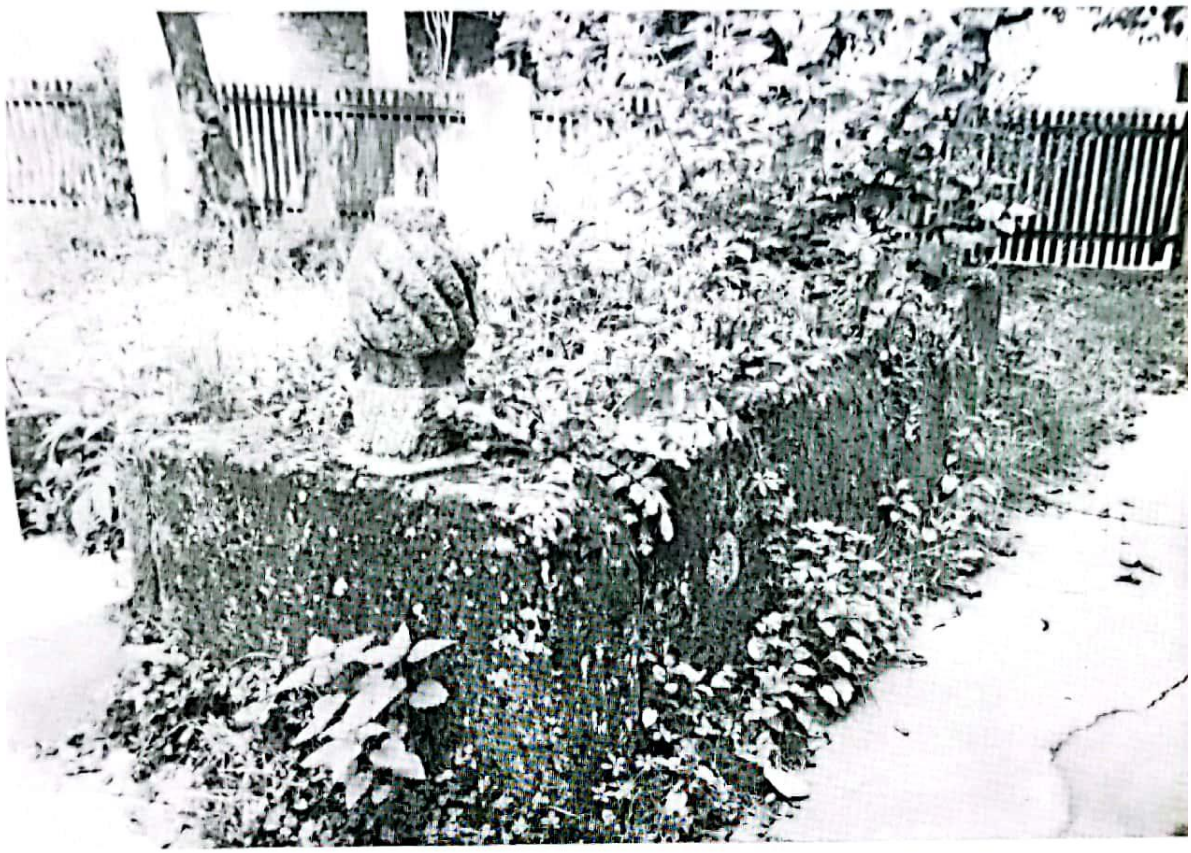

drugi nameti, ne samo na raju, nego i na begove i baše, koji se pobuniše, što su opet pojedini još više koristili.

Godine 1751. u Travnik je došao energičan čauš-baša, Mehmed-paša, poznatiji pod imenom »Kukavica paša«. On je krvavim mjerama održavao vlast. Slično je bilo i u drugim krajevima Bosne.

Tih nemirnih godina osmanlijska uprava nije vjerovala ni svim muslimanima, a pogotovo nemuslimanima. Iz tog vremena u Kotorsku je sačuvan nišan uz donju džamiju. Postoji predanje da je u grobu sahranjen ratnik koji se protivio turskom zulumu. Na uzglavnom nišanu je isklesan natpis:

»Smrtnu čašu svak će ispiti
i smrtnu odjeću obući.
Hasan, sin Mahmudov.
Za njegovu dušu (prouči) Fatihu
Godina 1190« (To odgovara 1776. godini).

Nakon rusko-turskog rata 1768. do 1774. godine, Austrija je bila jako zainteresovana za podjelu turskih posjeda u Evropi,

pa je car Josip II vršio opsežne pripreme za rat. U tu svrhu je u Srbiju i Bosnu slao generalštabne oficire koji su kao uhode vršili ispitivanja. Godine 1785. poslan je u Bosnu zastavnik brodske graničarske regimente, Božić koji je osam mjeseci putovao kroz Bosnu i obišao sva značajnija mjesta. Po povratku sa ovog puta u Bosnu podnio je izvještaj koji su objavili Hamdija Kruševljaković i Hamdija Kapidžić.[6])

U opisu mjesta kaže da: »Kotorsko ima 30—40 turskih kuća. Udaljeno je gotovo 5 sati od Dobora«. Usput opisuje da u selu Botajici ima kula. Nakon močvarnog dijela puta stigao je nakon 3,5 sata na nešto veći potok Bielarika (Bila Rika), preko koga vodi most 24 koraka dug, a niže mosta na desnoj obali se nalazi mlin. »... Odavde se pruža dolina široka 3.000 koraka, koju s istoka strmi visovi prilično zaštićuju, a zapadni su manje strmi i ponešto obrađeni. Kroz njive i nekoliko malih potočića, s istočne strane mimoiđosmo mjesto koje na jednoj uzvisini prilično slobodno leži«.[7])

STARI KUŽNI GROB U BUKOVCU PODIGNUT U VRIJEME EPIDEMIJE KUGE. GODINA PODIZANJA NEPOZNATA

Nakon kraćeg opisa Čivčija i Bukovice, opširnije opisuje dobojsku tvrđavu, njen položaj, debljinu i visinu zidova, te geografski položaj Doboja.

Od kraja XVI vijeka moć Turske opada. Ona u ratu s Austrijom postepeno gubi osvojene krajeve. Sultan Selim III je počeo sa reformama kojima je pokušao zaustaviti dalje opadanje Carstva. Njegova nastojanja je nastavio Mahmud II koji je, pored drugih reformi, ukinuo janjičarski odžak u Carigradu 1826. godine. Ni ukidanje rada janjičara nije spašavalo carevinu od pobuna i daljeg propadanja. Godine 1831. planula je buna pod vodstvom Husein-bega Gradašćevića, poznatog kao »Zmaj od Bosne«.

Njegova vojska je već slijedeće godine, zbog nesloge među kapetanima, bila potučena, a on je pobjegao u Slavoniju, a s njim i derventski Mahmut-kapetan, dobojski Sinan-beg i maglajski Emin-kapetan, te krupski Mehmed-beg. Tada je nastala pjesma:

»Velka jada Huse kapetana,
jer on nema drugoga jarana,
do li šure Mahmut-kapetana«.

Za nas je interesantno da je Sinan-beg bio oženjen iz Kotorska, a žena mu se zvala Ziba.

Nakon što se vratio iz progonstva Sinan-beg je stupio u derviški red, uzevši ime Sinan-dedo. Sahranjen je u Doboju, a prema nekima grob mu je izgorio za vrijeme požara, dok neki misle da je to onaj grob iznad gornje džamije u Doboju na kojem se i dan danas pale svijeće.

Godine 1837. naložio je bosanski vezir kadiji i muselimu Banja Luke, po molbi Halil-age iz Kotora kao zakupniku skele u Kobašu da zabrani lađarima, koji voze so iz Beograda pristajati u Vlaknici udaljenoj 2 sata od Kobaša, »jer ne samo što krijumčare so, nego i druge zabranjene artikle prodaju Njemcima i time čine štetu i zakupniku i državi, što je carskim iradom zabranjeno«.

Interesantno bi bilo ispitati da li je ovaj Halil-aga iz Kotorska i nije li predak današnjih Halilovića.

U to vrijeme je u susjednoj Foči, 1839. godine, umro posljednji bosanski glagoljaš, don Jozo Lučić, iz čije je ostavštine vjerovatno poznata Fočanska likaruša, pisana bosančicom.

Poznato je da se Omer-paša, krećući se s vojskom po ovim krajevima, da bi ugušio bunu Posavaca 1850. godine, došao u Kotorsko iz pravca Dervente. U Kotorsku se utaborio na prostoru Musala i sakupljao čamce za prelaz preko rijeke Bosne. Pošto se njegov boravak odužio, Kotorani, koji su morali snositi »gostoprimstvo« lukavo ga se riješiše.*)

Godine 1851. fra Ivan Jukić, pod pseudonimom Slavoljub Bošnjak piše: »Kotorsko, mala varošica kod Bosne, turskih kuća 50 i jedna džamija«[7]) a 1878. godine Vjekoslav Kljajić opisuje Kotorsko istim riječima kao i Jukić, ali u opisu ravnica i polja kaže: »Kotorsko polje (136 m nad morem), na doljnjoj Bosni, Kotorskome na jug, odakle se stere malo ne do Doboja. Ovo je polje široko 1—2 sata«[8]).

*) Razmišljajući kako da se riješe vojske i obaveza prema njoj, muhtar i nekoliko viđenijih mještana su otišli paši sa darovima i na završetku posjete kao uzgred ga upitali koliko će još dana ostati da bi mu pri polasku darove donijeli. Paša im je odgovorio da će s vojskom krenuti poslije prve džume. Obzirom da je do te džume trebalo čekati još pet dana, što je za njih bilo dugo, po savjetu Softe Vejsila (Kotoranin koji je studirao u Carigradu a zatim bio kadija u Slavonskoj Požegi, odakle se vratio u Kotorsko gdje je doživio duboku starost) klanjali su džumu u utorak objašnjavajući da je to velika božja molitva, te da je turski običaj da se obavlja petkom, a u Kotorsku utorkom. Kada je molitva završena paša je rekao da je obećao s vojskom ići poslije džume, pa je i otišao.
Na polasku, svjestan da je nadmudren, rekao je: »Baška Turci, baška Kotorani«. Od tog vremena za Kotorane osta uzrečica »Baška«.

DOBA AUSTRO--UGARSKE VLADAVINE

Jedan izrazito agrarni ustanak sa istaknutim nacionalnim elementima, ustanak u Bosni i Hercegovini protiv turske uprave 1875. do 1878. godine završio je neuspjehom na političkom i socijalnom planu. Niti je došlo do formiranja jedne veće jugoslovenske države, niti su razriješeni agrarni odnosi koji su bili osnovni zahtjev seljaštva koje se odlučilo na dugi i krvavi ustanak težeći svojim socijalnim slobodama i nacionalnoj državi koja bi mu osigurala samostalan razvitak.

Evropske velesile, umjesto da riješe pitanje ustanika u interesu prirodnih težnji i prava potlačenog naroda, dale su na Berlinskom kongresu 1878. godine mandat austro-ugarskoj monarhiji da okupira Bosnu i Hercegovinu, sa glavnom zadaćom »da uvede red i riješi agrarno pitanje«, što je ova svečano obećala.

Kada je na Berlinskom kongresu 1878. godine odlučeno da Austro-Ugarska zaposjedne Bosnu i Hercegovinu i njome upravlja, njen ministar Andraši je govorio da će to biti »paradni marš«, čime je iskazao uvjerenje da će ove krajeve zaposjesti bez otpora i s lakoćom. No, narod je okupatorskoj vojsci priredio sasvim drugi doček. Na mnogim mjestima u Bosni i

Hercegovini došlo je do teških i ogorčenih borbi slabo naoružanog naroda koji se odupirao okupaciji, pa tako i u ovoj neposrednjoj okolini. Borba je vođena i na polju Stavci kod Kotorska gdje se i danas mogu naći olovni meci, zvani kuršumi. Otpor naroda okupaciji trajao je nekoliko mjeseci, a ne nedjelju dana kako je predviđao bečki dvor.

Glavna kolona okupatorske vojske, kojom je zapovijedao sam glavnokomandujući, general Filipović, prešla je granicu kod Broda 29. jula 1878. godine. Njeno napredovanje išlo je dosta sporo zbog otpora stanovništva, a i obilne kiše su omekšale ceste tako da je blato vojnicima dosezalo do iznad gležnjeva, a strme padine su otežavale kretanje artiljerije i komore. Vojska se morala zaustaviti u Komarici (Han Marici) da bi se odmorila i mogla nastaviti osvajanje prema Kotorsku, u koje je ušla 31. jula, a slijedećeg dana u Doboj.

Za vrijeme Austro-Ugarske okupacije agrarno pitanje, tj. odnos između vlasnika zemlje i kmeta, ostalo je nepromjenjeno. Iako je moralno bila obavezna da riješi agrarne odnose, okupaciona uprava je djelovala u suprotnom pravcu — konzervirala je postojeće stanje i tražila oslonac u feudalnoj klasi zemljoradnika, a zapostavljala intrese zavisnog seljaštva. Nova vlast zadržala je turško agrarno zakonodavstvo, tj. Safersku naredbu iz 1859. godine koja joj je služila kao jedini osnov po kome se održavao i uređivao odnos između kmetova i spahija, a prodor novih, kapitalističkih robno-novčanih odnosa, pogoršavao je ionako nesnošljiv život seljaka. Kako je i područje današnje mjesne zajednice Kotorsko bilo sa pretežnim brojem zemljoradnika, to su posljedice ovakvog stanja neminovno se odražavale i na njeno stanovništvo.

»U pogledu raspoloženja hrvatskog katoličkog stanovništva, karakteristično je da se u nekim izvještajima primjećuju prva razočarenja u okupaciju, i to mjestimično još u doba dok su vođene ratne operacije. Tako je komanda mjesta u Kotorskom kod Doboja u svom izvještaju od 7. septembra 1878. godine konstatovala da su na njenom području katolici, koji su inače bili naklonjeni okupaciji, postali nepovjerljivi nakon pojave proklamacije »po kojoj se i dalje morala plaćati turska desetina«. To je shvaćeno tako kao da Austrija pomaže Turskoj da utjeruje porez i izražena je bojazan da je okupacija, u koju su po-

lagane neopravdane nade, privremena. Hrvatsko stanovništvo ovog dijela Bosne žalilo se i zbog pritiska rekvizicija za austro-ugarsku vojsku i uništavanja ljetine na poljima logorovanjem vojske. Istovremeno ono je bilo prinuđeno da kao i za plodnih godina udovolji svim obavezama prema muslimanskim zemljoposjednicima.

Za vrijeme ratnih operacija ustanici su održavali tajne veze sa muslimanskim stanovništvom na okupiranom području u rejonu Doboja, šaljući agigatore koji su pozivali na otpor i obavještajce u cilju prikupljanja podataka. Da bi osujetila pomenute veze, okupatorska komanda mjesta u Kotorskom pribjegla je uzimanju talaca. Za taoce su uzimani naročito članovi porodica onih istaknutih ljudi koji su prebjegli ustanicima i koji su važili kao vođe.«[9a])

Širenje kapitalističkih odnosa za vrijeme okupacije Bosne i Hercegovine dovelo je do određenih društvenih pomjeranja i na ovom području. Izgrađena je uskotračna pruga Brod — Sarajvo, koja je dijelom prolazila kroz Bukovac i Kotorsko. Drugih značajnijih ulaganja kapitala na ovom području nije bilo. Međutim, u cilju eksploatacije šumskih i rudnih bogatstava Austro-Ugarska je otvarala radilišta i koristila jeftinu radnu snagu. Na tim radilištima, radeći kao sezonski sjekači šuma ili pretovarni radnici, nalazilo je posao nekada i po 50 siromašnih seljaka ovog kraja.

Koliko je ovaj začetak željeznice učinio da na vidjelo izađu eksploatatorske namjere okupatora, vidi se iz neprekidnog porasta transporta. I primitivni vagoni »lorisi« bili su dovoljni da već u prvim godinama okupator izvuče masu bosanskog drveta koje je sječeno bez plana, »odreda«, čime je počeo proces derastriranja šuma, a od šumovitih bosanskih planina i brda ostajale su samo goleti sa vododerinama. U tom vremenu su u najvećem dijelu uništene i šume Krnjina, Becnja i Trebave.

Osim rada na sezonskim poslovima i u poljoprivredi (posebno u voćarstvu i stočarstvu), manji broj stanovnika Kotorska, Bukovca i Vranduka bavio se i zanatstvom.

Pred kraj Austro-Ugarske vladavine u Bosni i Hercegovini još više su se zaoštrile nacionalne, socijalne i političke suprot-

nosti, posebno u vezi sa aneksijom Bosne i Hercegovine 1908. godine, zatim bunom ili »Štrajkom« (kako su ga zvali) seljaka 1910. godine u okolini Doboja kojeg su Austro-Ugarske vlasti ugušile. Političko-ekonomska situacija se i dalje pogoršavala, naročito zbog poteškoća u vezi sa izbijanjem i tokom I svjetskog rata čije su se četverogodišnje posljedice višestruko i negativno odražavale u privredno zaostaloj i ekonomski iscrpljenoj zemlji. Za vrijeme Prvog svjetskog rata sa područja Bukovca, Kotorska i Vranduka mobilisano je oko 80 mještana u Austro-Ugarsku vojsku, a njihove porodice su u najviše slučajeva ostale bez hranioca.

STARA BOSANSKA KUĆA

PERIOD IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Kraj Prvog svjetskog rata, kapitulaciju tuđinske vlasti i osnivanje nove nacionalne države narod je dočekao sa oduševljenjem. No, ubrzo se pokazalo da su nade i očekivanja u novostvorenu državu, Kraljevinu SHS, bile neopravdane. U novoj državi ustrojenoj na buržoasko-klasnoj osnovi nastavljena je bezobzirna eksploatacija najsiromašnijih slojeva radništva i seljaštva. Nade siromašnih seljaka u agrarnu reformu bile su i ovog puta iznevjerene. Na brojnim skupovima radnika, seljaka i gradske sirotinje izražavalo se nezadovoljstvo i razočarenje politikom vlastodržaca, protiv skupoće i korupcije.

I u periodu između dva svjetska rata nastavljen je proces daljeg socijalnog raslojavanja: rastao je broj bezemljaša kao i onih sa veoma oskudnim posjedom, nedovoljnim da ishrane porodicu. Oni su se u ovim uslovima teško odlučivali da napuste selo, jer je i u obližnjim mjestima teško bilo naći ma kakvo zaposlenje. Velika ekonomska kriza (1929—1933. godine) imala je odraza i u ovom kraju. Naglo je opala potražnja za poljoprivrednim proizvodima, a kao posljedica toga je i pad cijena poljoprivrednih proizvoda.

Većina domaćinstava Bukovca, Vranduka i Kotorska je živjela od poljoprivrede. Zemlja se obrađivala primitivno zbog čega

su i prinosi bili maleni. Pad cijena poljoprivrednih proizvoda je posebno pogađao one koji su imali malene posjede. Te okolnosti su dovodile do osiromašenja sitnoposjednika, što je pospješilo proces daljeg socijalnog raslojavanja: na jednoj strani izdvaja se manji broj imućnih zemljoposjednika i trgovaca, a na drugoj strani je rastao broj onih sa oskudnim posjedom i bezemljaša. Oni su izvor svoje egzistencije pokušavali naći u nadničarenju na njivama svojih sumještana, često radeći i 12 sati dnevno za nekoliko kilograma žita, zatim kod trgovaca Šešlija, a ponekad i kod Huskića, Halilovića, Pujagića, Hedžića i drugih. Pored toga, već tridesetih godina oko 25 Kotorana je radilo na željeznici od čega su trojica bili željeznički saobraćajni radnici, a ostali radili kao pretovarni radnici. Na rad su svakodnevno putovali u Bosanski Brod i Doboj.

Znatan broj sposobnih za rad je bio angažovan na sezonskim poslovima. U Šećerani Usora u Doboju svake sezone je radilo 30—40 radnika, u šumama Bosne i Slavonije i do 70 drvosječa, a na izvozu drveta iz Krnjina i Trebave za trgovce Šešlije i Gajiće radile su i zaprege.

Značajnija promjena za Kotorsko u ovom periodu je osnivanje četvororazredne osnovne škole. Škola je otvorena 28. novembra 1930. godine.

ŠKOLA NA URIJI

Poslije prvog svjetskog rata, u Kraljevini SHS Kotorsko je bilo sjedište opštine kojoj je pripadalo devet, a kasnije deset sela: Bukovac, Vranduk, Foča, Johovac, Mali Prnjavor, Kladari, Opsine, Zarječa, Kotorsko i kasnije Komarica. Opština Kotorsko je bila u sastavu sreza Derventa. Iz raspoloživih podataka se vidi da se na konferenciji u Derventi održanoj u ponedjeljak, 29. 12. 1930. godine raspravljalo o grupisanju opština, a na sjednicama opštine Kotorsko održanim u nedjelju, 14. 5. 1933. i u ponedjeljak, 25. 6. 1934. godine raspravljalo i zahtjevalo pripajanje opštine Kotorsko srezu Doboj. Pripajanje je uslijedilo tek 1. 1. 1937. godine, a katastar je prenesen 1. 1. 1938. godine.[9])

Godine 1930. je prestala sa radom Šećerana na Usori. Radnici, koji su radili u ovoj tvornici, ostali su bez posla. Tražili su posao kao nadničari na njivama svojih sumještana i trgovaca. Česta je bila slika da na Trzni i pred trgovinama desetine nezaposlenih čeka ma kakav posao da bi zaradili koru kruha.

Tako se pred kućom, trgovinom i magacinima Šešlija okupljalo i do stotinu nadničara tražeći bilo kakav posao ne postavljajući cijenu svoga rada. U ljetnom periodu oni su sa izlaskom sunca bili pred trgovinom i polijevali i meli ulicu i dvorišta ne bi li njih, zbog te vrednoće, gazde uzele na nadnicu. Taj prizor se ponavljao iz dana u dan. Rijetki su bili oni koji su dobijali mjesto nadničara na duže vrijeme. Takvi su morali biti snažni, mladi i poslušni.

Težinu položaja siromašnih ilustruje i primjer Hajrić (Mujo) Hruste i njegove braće Muharema i Omera. Iako su Hrusto i njegova braća duže vremena radili kod Šešlija njihova zarada nije bila dovoljna za podmirenje najminimalnijih potreba. Od zarade nisu mogli obraditi ni svoju jedinu njivu, Musalu, nego su se u proljeće, 1938. godine, upregli u plug, koji je držao Đuherić Osmana Osman i uzorali 4 dunuma zemlje. O ovome je tog ljeta pisala beogradska »Politika«.

Veoma niske naknade za rad na njivi nisu bile dovoljne za izdržavanje porodice. Zbog toga su poslije napornog rada u polju mnogi tražili izvore prihoda i u pletenju sepeta i korpi, a žene i djevojke su, također, poslije napornog rada na njivi, tkale bez i ponjave, kerale i vezle za trgovce u Kotorsku, Doboju i Derventi, opet uz najminimalniju naknadu.

Te činjenice kao i okolnost da su u ovom periodu bila znatna dnevna i sezonska migraciona kretanja iz Kotorska na rad u druga mjesta (oko 100 sezonskih i stalno zaposlenih) uslovili su da se sa ovog područja regrutovala radnička klasa, ali se u samom Kotorsku nije formirala kao dovoljno organizovana socijalna i politička struktura. Za to nisu postojali objektivni uslovi, jer u Kotorsku, Bukovcu i Vranduku nije bilo proizvodnih kapaciteta. Radnici su radili u drugim mjestima i najviše vremena provodili van mjesta stanovanja ili u putovanju na posao.

Pa ipak, bilo bi pogrešno izvući zaključak da u periodu između dva svjetska rata na ovom području nisu vršeni politički uticaji. Vodila se borba za glasove, za vlast. U stvari, izvjesna politička aktivnost osjećala se u vrijeme pred izbore kroz aktivnost i agitaciju pojedinih pripadnika buržoaskih političkih partija: Jugoslovenske nacionalne stranke, Jugoslovenske radikalne zajednice, Hrvatske seljačke stranke, Jugoslovenske muslimanske organizacije i Zemljoradničke stranke.

Radi ilustracije djelovanja političkih stranaka navodimo tekst pisma koje je M. Ćuković 14. aprila 1932. godine iz Dervente uputio načelniku opštine Kotorsko:

»Gospodine Načelniče!

Sa ovim vam javljam da ću doći u Vašu općinu 18. o. m. u 2 sata po podne radi organizovanja Jugoslovenske Radikalne Seljačke Demokratije. Molim Vas da za ovaj dan sazovete što više viđenijih domaćina Vaše općine i obližnjih sela. Meni će biti milo da dođe što više naroda.

M. Ćuković«

Nakon ovog potpisa slijedi tekst:

»Ako misliš da ćemo biti jači i ako je munasib pozovi i Pujagu i njegovo društvo. Samo ako neće biti galame. Isto tako pozovi i pravoslavne i katolike. Selam.[10])

A. Alibegović«

Od M. Ćukovića nakon mjesec dana stiže drugo pismo u kome se načelnik opštine moli da sazove sastanak radi konstituisanja

mjesnog odbora Jugoslovenske radikalne seljačke demokratije u Kotorsku. Dio tog pisma glasi:

»Evo ti odbornika koji su izabrani onda kod crkve u Kladarima: Simo T. Matić i Gavro Starčević (Mali Prnjavor), Lujo Curkić (Opsine), Nedo Vasiljević (Zarječa), Milan Gojković i Milan Đuranović (Kladari)«.[11])

Sličan odnos i djelovanje je bilo i kod ostalih buržoaskih političkih partija.

U svrhu pridobijanja glasova birača korištene su i određene akcije, kao gradnja škole, pri čemu su se oni koji su nastojali da imaju određen politički uticaj, dajući novčani ili naturalni prilog, željeli da prikažu kao dobrotvorci. S istim ciljem dijeljena je i zemlja u Stavcima koja je bila erar i onako neiskorišteno zemljište.

Ovo zemljište je dijeljeno u više navrata, najčešće neposredno pred izbore. Tim podjelama je prethodila politička propaganda predstavnika stranaka koje su bile na vlasti. Tako je 12. aprila 1935. godine u Kotorsku održana sjednica opštinske skupštine, kao i 26. aprila kada su u Kotorsku boravili predstavnici različitih političkih stranaka: Asimbeg Alibegović, Crljić, dvojica kadija i jedan učitelj, a prije njih, istog dana, Višnjić i Botić. Podjela zemlje u Stavcima je uslijedila 30. aprila, a zatim 3. maja kada su u Kotorsku ponovo boravili Asimbeg, dvojica kadija i sreski poglavar iz Dervente. Dva dana kasnije, 5. maja 1935. godine održani su državni izbori.[12])

I gradnja bunara (javnih pumpi) kod škole na Uriji i na Trzni je korištena u političke svrhe. Bunari su završeni 4. juna 1937. godine, a njihovo puštanje u upotrebu je obavljeno 13. juna iste godine kome su prisustvovali sreski poglavar i Jovan Brujić iz Doboja koji su istog dana osnovali odbor JRZ. I Mehmed Spaho je bio najavio svoj dolazak u Kotorsko za 19. decembar 1937. godine, ali nije došao.[13])

Podjela zemljišta u Stavcima je zabilježena i pred izbore 1938. godine kada su određene površine dodijeljene i Vakufu.

Od posebnog značaja za Kotorsko i Doboj je dolazak Huseina Abdičevića za učitelja u Školu Kotorsko. Abdičević je kao ko-

munista i revolucionar iz Ostrožca, srez Cazin, po kazni premješten u Kotorsko* gdje je došao u petak, 16. septembra 1938. godine.[14]) U školi je s ljubavlju radio sa djecom, a vrijeme poslije nastave provodio među mještanima. Oko sebe je okupljao omiadinu, a u kafani Saliha Odobašića sastajao se sa naprednijim mještanima. U kafani su se poslije čitanja novina i slušanja vijesti vodili razgovori u kojima je Abdičević svoje sagovornike upućivao u političku situaciju, iznosio istinu o stanju i trulosti monarhije i govorio o teškom položaju radnika i seljaka i širio komunističke ideje. Nekoliko mladića sa kojima je Abdičević ostvario kontakt prihvatilo je njegove ideje i postali su napredni omladinci, kasnije saradnici NOP-a i članovi SKOJ-a. Za vrijeme svog jednogodišnjeg boravka u Kotorsku, sa omladinom je pripremio i izveo pozorišni komad »Jazavac pred sudom«.

Posebno je značajna njegova politička aktivnost među naprednim učiteljima. Po dolasku u Kotorsko povezao se sa Vladimirom Veselićem, čovjekom koji je ukupan svoj život posvetio radničkom i komunističkom pokretu. U kući Vladimira Veselića je veoma često vodio razgovore sa grupom mladih za revoluci-

* Husein Abdičević je rođen 1908. godine u Brezovom Polju kod Brčkog. Poslije završetka učiteljske škole u Sarajevu 1931. godine službovao je kao učitelj u selu Sjeversko (Rogatica) dvije godine, zatim u Jasenovu (Zlatibor) dvije godine, u Užicu je položio stručni ispit. Nakon služenja vojnog roka stupio je na služenje u školu Ostrožac (Cazin) odakle je po kazni premješten u Kotorsko. Iz Kotorska ej ,takođe po kazni premješten u Resanovce (Bos. Grahovo). U Resanovcima je, kao i u ostalim mjestima gdje je službovao, za kratko vrijeme zadobio povjerenje i poštovanje svojih učenika i sela. Po zanimanju učitelj, po opredjeljenju komunista politički je radio ne samo u Resanovcima nego i u Bos. Grahovu, Drvaru i Bos. Petrovcu. U Drvaru je formirao prvu partijsku organizaciju na tom području. U jesen 1940. godine na njegovu inicijativu održan je sastanak SKOJ-a, a u martu 1941. godine prva partijska konferencija za područje Bos. Grahova i Drvara. Već početkom aprila 1941. godine mobilisan je kao rezervni oficir, a kapitulacija starojugoslovenske vojske ga je zatekla u Doboju. Njegovo ranije poznanstvo sa Vladimirom Veselićem i njegovom kćerkom Bebom pomoglo mu je da izbjegne zarobljavanje. Katarina-Beba Veselić je njemu i Fadilu Šeriću iz Dubice (kasnije proglašen narodnim herojem), nabavila civilna odijela pa je Abdičević otišao u Brčko. Uz saglasnost Okružnog komiteta KPJ Tuzla odazvao se pozivu da stupi u domobrane, te bio raspoređen na službu u Doboj.

Kao domobranski oficir dostavljao je Okružnom komitetu KPJ-e u Tuzli podatke o posadama, naoružanju i kretanju neprijateljske vojske. Zbog svoje izuzetne aktivnosti skrenuo je na sebe pažnju GESTAPOA, hapšen je i predat ustašama, a oni ga sproveli u zatvor u Banju Luku. Nakon nekoliko mjeseci iz Banja Luke je sa grupom zatvorenika upućen u logor Stara Gradiška. Prilikom transporta, od stanice Okučani do logora sprovođeni su cestom. Abdičević je smatrao da je to pogodan trenutak za bjekstvo, naglo je potrčao ali je bio pokošen rafalom iz ustaške mašinke. Ostao je u sjećanju svih ljudi koji su ga poznavali.[15])

HUSEIN ABDIČEVIĆ

onarni radnički pokret već opredijeljenih seoskih učitelja. Iako je došao neposredno pred izbore 1938. godine, odmah se uključio u predizbornu kampanju podržavajući kandidata zemljoradničke stranke, koja se tada nalazila u opoziciji.

Zbog izuzetno velike aktivnosti bio je zapažen i ubrzo iz Kotorska po kazni premješten u Resanóvce kod Bosanskog Grahova.

Njegov odlazak je za Kotorsko i Doboj značio veliki gubitak, jer je premješten upravo u vrijeme burnih događaja u zemlji i svijetu.

DERVIŠA LJUBOVIĆ-HIRŠL

HATA

Jecao je, škripao, klepetao i tresao se stan za kojim je sjedila Hata i tkala ćenar još od ranog jutra. Drmala se trošna ćerpičli kuća. Sa stropa sipkala čađava prašina i padala neprimijetno po oskudnoj prostirci. Kroz prozorska okna, koja nisu bila izlijepljena požutjelim starim novinama, provlačila se po koja zalutala sunčana zraka i pravila po podu bjeličaste kolutove. Dvije-tri starinske tanke maštrafe (čaše) zveckale u rasklimanom ormariću. U jednoj je stajao limuni sapun, što ga je Hata još lani na derventskom vašaru kupila za tri forinte. A umila se par puta s njim. Dva puta, kad je nosila Pesaku bez u Doboj, i jednom, kada se njena prijateljica Melća udavala u Orahovicu preko Bosne, pa ju je Hata pratila.

Bacajući čun Hata se jednolično pomicala. Vezala konce kad se prekinu, i namotavala na vitlo otkani bez. Već od svoje četrnaeste godine tka ona i pomaže majku. Ruke joj nekako same od sebe lete i bacaju i hvataju čun beskrajno dugo i jednolično. Sve to Hata radi kao neki stroj, i otupila je i oguglala prema tom poslu. Na grbavom, neravnom zidu visila velika slika Hatina oca u uniformi austrijskog vojnika. Tkajući i šuteći po čitave sate, Hata bi ponekad osjećala na sebi očev pogled sa slike. I sjećala bi se, kako joj je mati pričala, da joj je babo

poginuo u ratu. Nije on htio ići, a onda su došli žandari i odveli ga. Više se nije vratio. Nije Hata znala ni zašto su ga odveli ni kamo, ali je mislila da bi on radio i za nju i za majku, i da se one ne bi morale ovoliko patiti. I suze bi grunule kao pljusak, slivale se niz lice i kvasile bez. Zašto su ubili njenog oca, to Hata nije znala, niti je znala zašto se zaratovalo. Ali majka joj je kazivala, da je otišlo mnogo ljudi iz sela i da su neki došli sakati, a neki se nisu ni vratili.

I tako je Hata tkala i nekad razmišljala o svemu i svačemu, a najviše, kao i svaka djevojka na selu, o udaji. A godine su odmicale. Utkivala je rumenilo svojih obraza, svoju mladost i svoje želje u bez. Utkivala i sanjarila. Eh, kakve bi sve priče mogli ti bezovi pričati o onima, koje ih tkaju!

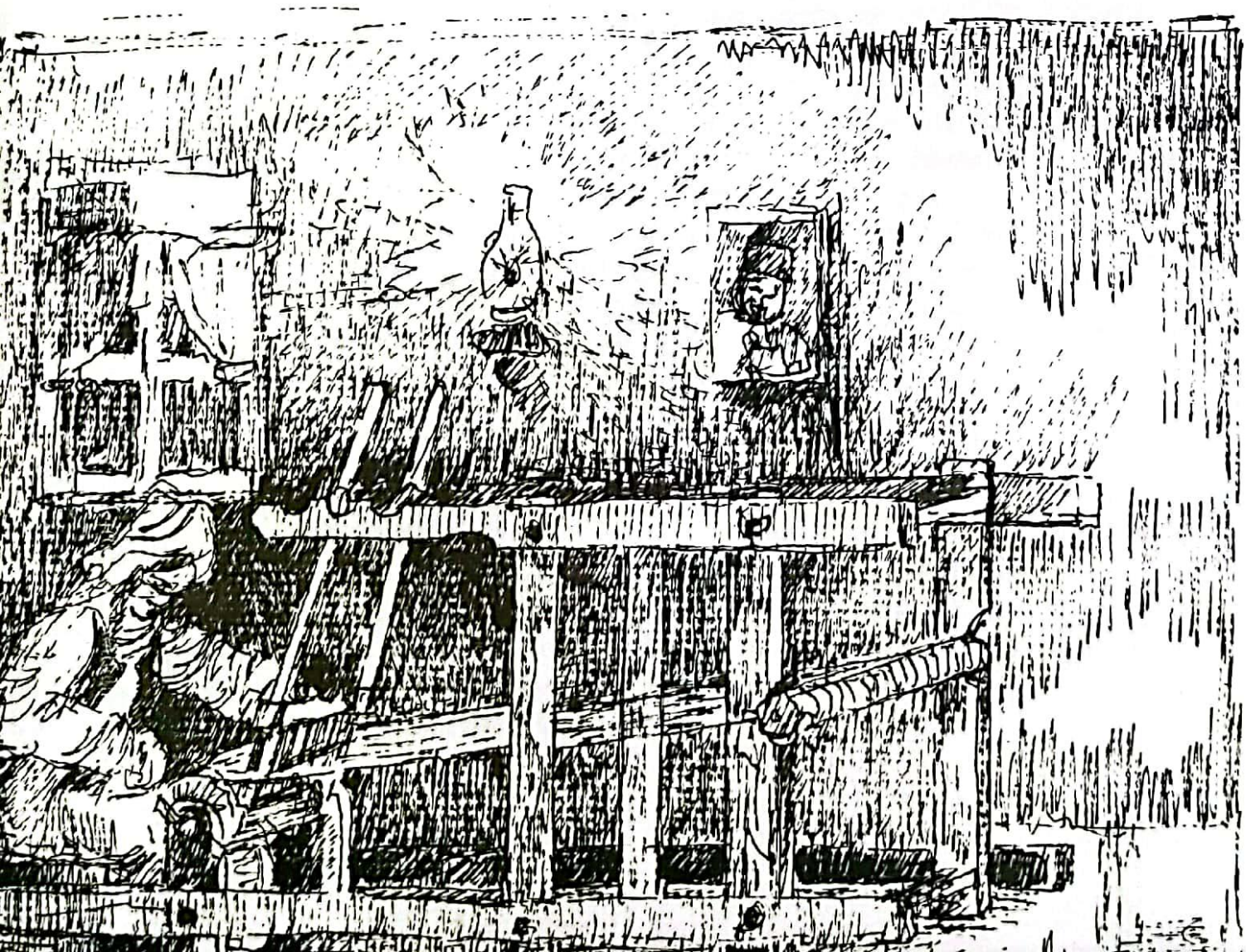

— Eto skoro će i ramazan proći. Nek vala i prođe, Bože mi oprosti! Ne može se postiti na kukuruzi i grahu. A čovjeku je nekako hladnije, kad posti. Kola drva su, bogme, trideset dinara, jer daleko je Krnjin. Uh, majko moja, kako je sve skupo!

Blizina bajrama ju je podsticala da brže tka.

— Da mi je, da sebi zaradim od bajona haljine onake ko u Hane Hadži-Mehine! Ih, Bože moj, ja što bi to bilo lijepo! Pa kad staneš na sunce, a one se ljeskaju. A kad se iz Tarevaca, Modriče, Grabovice i drugih sela iskupe momci, mogao bi se i u me netko zgodan zagledati. Ne bi barem onda morala ovoliko za trgovce argatovati ni ovakva hodati.

I makar i najmanja mogućnost ostvarenja tih njenih snova djelovala je, da bi joj pridolazila snaga i razgonila umor.

Bilo je gluho doba ljigave jesenske noći, a Hata je još tkala. Škripao je i jecao stan. Na zidu je škiljila mala petrolejka i razasipala po sobi svjetlo. Nešto od tog svjetla dopiralo je i na blatnjavi sokak, nemilosrdno izgažen širokim i ispucanim seljačkim tabanima. S grančica se otkidale zaostale kapi kiše.

Drveni krovovi kuća nekako su se sablasno crnili. Sve je bilo tiho. Samo su ponekad jezivo zavijali psi, kao da su oplakivali zlu sudbinu svojih gospodara.

Negdje ispod sela protezala se u nedogled pruga, otegnuto zviždale lokomotive, crnili se vlakovi i vječito nekuda prolazili i odlazili. Prestao je stan da škripi i jeca. Ruke su Hatine malaksale, umorni očni kapci se sklopili, glava klonula na vratilo, a kose se rasule po bezu. Hata je uzalud sanjala o novim haljinama na bajram.[16])

PERIOD NARODNO-OSLOBODILAČKE BORBE

Martovski događaji 1941. godine u Beogradu i mnogim drugim mjestima snažno su odjeknuli i u ovom kraju. Čitaonica u Kotorsku je bila puna mještana koji su slušali radio vijesti i čitali novine radi saznanja najnovijih događaja u zemlji i svijetu.

Kada je preko radija objavljeno potpisivanje Trojnog pakta na ulici između čitaonice i sjedišta opštine*) okupila se grupa mještana. Dva dana kasnije, 27. marta 1941. godine kada se saznalo za demonstracije u Beogradu i mnogim drugim mjestima, veća grupa radnika i drugih mještana, među kojom se našao i učitelj Mustafa Čizmić, okupila se na istom mjestu i bučno negodovala protiv vlade i njene politike, posebno povodom potpisivanja sramnog akta.

Već ranije, 10 i 12. marta 1941. godine, u Kotorsku, Bukovcu i Vranduku je izvršena mobilizacija jednog dijela rezervista starojugoslovenske vojske. Ponovna mobilizacija je bila 2. aprila iste godine kada je pored vojnih obveznika — rezervista, u samom Kotorsku mobilisano i 11 pari konja i deset pari vo-

*) Čitaonica se nalazila u vakufskoj kući gornjeg džemata a sjedište opštine s druge strane ulice u kući Muharema Odobašića. Uz opštinu je bila smještena kafana Saliha Odobašića u kojoj su se okupljali napredniji radnici, zanatlije i zemljoradnici.

lova. Posebno prisustvo i kretanje vojske i komore kroz Kotorsko i vozovima Brod — Sarajevo bilo je 4. aprila 1941. godine.

Sve je ovo u ljude unosilo nemir i zabrinutost. Osjećali su da predstoje sudbonosni događaji. Strahovanja od rata su bila opravdana što se i obistinilo 6. aprila 1941. godine kada su avioni fašističke Njemačke bombardovali Beograd. Ubrzo je uslijedilo rasulo starojugoslovenske vojske. Dijelovi njene Druge armije kretali su se od Save u pravcu Doboja. Duž pruge Brod — Doboj i putovima sa obije strane rijeke Bosne, vojsku je nisko leteći nadlijetao i mitraljirao jedan njemački avion. Osim mitraljiranja vojske, 12. aprila je bačena jedna bomba na Kotorsko u kojem se nije nalazila vojska. Bomba je pogodila štalu Omera Bećića i nije bilo ljudskih žrtava. Bacanje bombe je kod mještana izazvalo strah od većih bombardovanja, jer su bili obaviješteni o stradanjima beograđana. Zato su Kotorani pobjegli iz naselja u zbjegove po obližnjim šumama (Lipik, Musale, Brda, Dolovi) i u polja preko rijeke Bosne kod Prekoselaca u kuće, kolibe i klanice gdje su Kotorani u ljetnim mjesecima boravili i obrađivali zemlju. Odlaskom u zbjegove izbjegnute su veće ljudske žrtve kada su njemački avioni ponovo, 14. aprila 1941. godine bacili 21 bombu na Kotorsko i mitraljirali naselje. Ipak su poginula tri lica: Bećir Huskić, Hanka Muminović i Meho Muminović, a teže je ranjen Omer Hedžić.

Dan poslije bombardovanja Kotorska, 15. aprila 1941. godine jedinice Hitlerove vojske prošle su iz pravca Doboja prema Derventi putem iznad Kotorska preko Johovca i Foče. Prvi put su Nijemci boravili u Kotorsku od 22. do 26. maja 1941. godine, odakle su otišli u pravcu Podnovlja i Modriče.[17])

Pred okupaciju i prvih dana okupacije u Doboj su se vratili svojim kućama neki radnici, studenti i đaci koji su se nalazili na radu i školovanju u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu i drugim mjestima. Jedan dio njih se uključio u ilegalni rad koji je organizovala KPJ. U Kotorsko je došao Miralem Ljubović koji je novembra 1941. postao i član KPJ-e a početkom januara 1942. godine i član Sreskog komiteta KPJ-e u Doboju zadužen za selo*). On je u ovom kraju zajedno sa drugim rodoljubima razvi-

*) Miralem Ljubović je rođen u Prnjavoru 1913. godine u siromašnoj porodici. Cijelo djetinjstvo i najveći dio školovanja proveo je u bijedi i neimaštini. Osnovnu školu je počeo pohađati u rodnom mjestu, ali je zbog prerane smrti oca prešao kod strica u Stari Bar (zajedno sa sestrom Der-

jao politički rad na objašnjavanju uzroka kapitulacije, razobličavanju pravih ciljeva i namjera okupatora, objašnjavanju političkog stanja i pridobijanju masa za narodnooslobodilački pokret, ukazujući da je jedina alternativa ono što pruža KPJ-e — organizovanom borbom zbratimljenih naroda i narodnosti osloboditi zemlju od okupatora i domaćih izdajnika. Posebno je objašnjavao potrebu jačanja bratstva i jedinstva sa Srbima, Hrvatima i Česima susjednih sela.

Svojim političkim radom Miralem Ljubović i drugi rodoljubi su doprinijeli uzdizanju političke svijesti masa, te okupator i kvinsliške vlasti cijelog rata nisu uspjele osigurati značajnije političko uporište niti mobilisati iole znatniji broj građana u neprijateljske jedinice. Takav politički rad je obezbijedio i to da u Kotorsku niko nije bio proganjan zato što je napredan ili što je druge nacionalnosti. Naprotiv, u ovom kraju je mogao naći utočište svako ko je bio ugrožen od okupatora i domaćih izdajnika u drugoj sredini. U ovom kraju gdje žive narodi Srbi, Hrvati, Muslimani i narodnosti Česi i Italijani u toku rata nije

---

višom) gdje je završio četvrti razred. Tu je pohađao i tri razreda gimnazije, zatim u Pljevlju još tri, a u Bihaću je 1934. godine maturirao. Za cijelo to vrijeme morao je da radi da bi zadovoljio svoje osnovne životne potrebe. Tad je već upoznao nepravdu buržoaskog režima i ušao u redove napredne omladine. U Zagrebu je od 1934 — 1940. godine studirao veterinu, a potom prešao na filozofiju. Uključio se u napredni studentski pokret, radio na »Zborniku hrvatskih seljačkih književnika« gdje je i počela njegova novinarska i publicistička djelatnost kroz koju je iskazao svoje progresivno i antifašističko opredjeljenje. Učestvovao je i u studentskim i radničkim demonstracijama. U ovom periodu je često boravio u Kotorsku, jer mu se majka Seida u međuvremenu udala za Selima Huskića (1928. godine). Poslije odsluženja kadrovskog roka u školi za rezervne pješadijske oficire u Mariboru (septembar 1940 — april 1941. godine), u aprilu 1941. godine dolazi u Kotorsko i uključuje se u ilegalni partijskopolitički rad. Ubrzo je primljen u članstvo KPJ-e i postao član Sreskog komiteta u Doboju. Putovao je po zadacima u Zagreb, a najčešće u Doboj. Tuzlu, Derventu, Prnjavor, Bijeljinu i Vučjak. Od septembra do decembra 1944. boravio je na Vučijaku, u Odžaku i Prnjavoru, a od januara do aprila 1945. godine u Tesliću, zadužen za pitanje štampe u Okružnom narodnom odboru za centralnu Bosnu. Od aprila 1945. do kraja 1946. godine boravio je u Doboju i obavljao više značajnih dužnosti: povjerenik za finansije, šef odsjeka za unutrašnje poslove, povjerenik prosvjetnog odjeljenja, šef odsjeka za narodno prosvjećivanje Okruga Doboj i prvi urednik »Dobojskog lista«. Od 1. januara 1947. je bio član redakcije »Oslobođenje«, a zatim je prešao u »Zadrugar« za direktora gdje je radio sve do penzionisanja 1975. godine. Miralem je umro 21. januara 1976. godine u Sarajevu, kremiran u Beogradu, a po njegovoj želji iz oporuke, urna sa posmrtnim ostacima je pohranjena u oKtorsku 28. februara 1976. godine. Sve što je doživljavao i radio u ratu i miru zračilo je neizmjernom plemenitošću, ljubavlju prema čovjeku i životu uopšte. Za svoj rad dobio je brojna priznanja, nagrade i odlikovanja među kojima i Odlikovanje Predsjednika Republike, Orden rada drugog reda, Orden Republike sa srebrnim vijencem i Orden bratstva i jedinstva.

MIRALEM LJUBOVIĆ

bilo bratoubilačkog krvoprolića. Živjelo se u slozi, a namjera neprijatelja »zavadi pa vladaj« ni ovdje se nije ostvarila.

Nakon ulaska neprijateljskih jedinica u Kotorsku su uspostavljeni organi ustaške vlasti. Oni su počeli provoditi vlast sile, zastrašivanja i prisiljavanja mještana na poslušnost, te angažovanja mladih u ustaške redove. Vojnici i žandari su 20. juna 1941. godine vršili pretres kuća tražeći oružje i drugu vojničku opremu. To i njihova nastojanja da pridobiju mlade u ustaške

redove ostala su bezuspješna. Neki službenici koji su radili u ovim organima, postali su simpatizeri i saradnici NOP-a. Među njima posebno se isticao Alija Alagić*), opštinski bilježnik. Njegovo opredjeljenje za NOP nije bilo slučajno. U njegovoj familiji i familiji njegove supruge Šamile bilo je više komunista, istaknutih revolucionara. Neki od njih su dolazili u Kotorsko i boravili kod Alije.

Trgovina braće Šešlija je već 14. maja 1941. godine rekvirirana od tzv. NDH-e. Obzirom da je u ovoj trgovini kao trgovački pomoćnik radio Bogdan Savić**), član SKOJ-a i aktivan politički radnik, ona je bila značajan punkt ilegalnog rada u kojoj su se, pored Bogdana Savića i Miralema Ljubovića, okupljali ilegalni radnici Ivica Faflet iz Dervente, Omer Porobić iz Velike, Vlado Šuput iz Majevca do njegovog hapšenja 30. januara 1942. godine, a kasnije Trivo Dakanović iz Bosanskog Miloševca, Radmilo Nedić i Derviša Ljubović iz Kotorska i dr. Tu je vršena razmjena prikupljenih podataka i jedinicama NOVJ-e otpreman prikupljeni sanitetski, pisaći i drugi materijal. Preko ove veze najčešće su održavani kontakti sa jedinicama NOP-a na području Vučijaka, Trebave, Ozrena i Krnjina. Ilegalni radnici su se veoma često okupljali i u kafani Perse***), kćerke Isaila Stefanovića. Kafana se nalazila u blizini trgovine braće Šešlija.

Veza derventskih komunista sa Ozrenom je, takođe ostvarena preko ovog punkta. Uspotavio ju je Vlado Šuput preko Bogdana Savića i ona se održala sve do 30. januara 1942. godine, kada su žandari pod komandom Mate Raosa, komandira žandarmerijske stanice u Osječanima, u selu Kostajnica uhvatili Vladu Šuputa i Ivicu Faflеta koji su se kao kuriri vraćali sa Ozrena. U isto vrijeme u Doboju i Derventi je pohapšen veći broj komunista i simpatizera NOP-a kojima je suđeno u Zagrebu. Tom prilikom je 18 drugova osuđeno na smrt. Nad trojicom drugo-

---

* Alija Alagić je došao na dužnost bilježnika u opštinu Kotorsko 8. septembra 1930. godine. Njegova sestra Rahila, koja je živjela u Sarajevu, bila je predratni komunista. Boravila je u Kotorsku u julu 1941. godine. Rahilu je u prvoj polovini 1943. godine u Sarajevu otkrio Gestapo i sproveo u koncetracioni logor Stara Gradiška, a zatim u Lepoglavu gdje je ubijena. Posljednje sačuvano pismo upućeno bratu Aliji u Kotorsko je od 4. januara 1944. godine. Njeno ime je u znak sjećanja i zahvalnosti uklesano na spomen ploči na Tkaonici ćilima Sarajevo u Ul. 6. novembra ispod Bistrika.

**) Bogdan Savić je 1939. godine došao iz Nevesinja u Kotorsko i zaposlio se kao trgovački pomoćnik kod Šešlija.

***) Persa Stefanović je bila tetka Radmilu Nediću koji je tada živio kod nje i bio uključen u ilegalni rad.

va: Vladimirom Veselićem, Vladom Šuputom i Ivicom Fafletom je 11. maja 1942. godine izvršena smrtna kazna stijeljanjem. Ostaloj petnaestorici drugova sa dobojskog, derventskog i bosanskobrodskog sreza, koji su bili osuđeni na smrt, ova kazna je preinačena na vremenske kazne. Prilikom povlačenja okupatora iz naše zemlje, ustaše su masovno strijeljale zatvorenike u Lepoglavi. Među tim zatvorenicima strijeljan je i Bogdan Savić.

Da je u Kotorsku bio ogranizovan punkt ilegalnog rada govori i kazivanje Milene Mičić — Šuput, sestre Vlade Šuputa.[19])

» . . . Vlado mi je davao zadatak da prikupljam pomoć za koju smo kupovali sanitetski materijal, papir i drugo. Kupljeni materijal slali su Ozrenskom partizanskom odredu.

. . . Jednog dana dobila sam zadatak da jedan paket sanitetskog materijala prenesem do Kotorska i uručim ga Bogdanu Saviću, trgovačkom pomoćniku, koji je radio kod trgovaca Šešlija u Kotorsku i koji je bio veza između Ozrenskog odreda i narodnooslobodilačkog pokreta u Derventi«.

Poslije niza neprilika Milena je stigla roditeljima u Majevac, ali joj majka, plašeći se za njen život, nije dala da paket dalje nosi na vezu.« . . . Sama ga je prenijela u Kotorsko i predala Bogdanu Saviću«.

U novembru 1941. godine u Kotorsku i Johovcu je boravio Muhamed Sadiković — Škrab, partijsko-politički radnik iz Tuzle. On je tom prilikom u članstvo KPJ primio Miralema Ljubovića i povezao ga sa Katarinom-Bebom Veselić, članom KPJ koja je u to vrijeme službovala kao učiteljica u Johovcu. Polovinom januara 1942. godine Muhamed Sadiković — Škrab putujući iz Dervente u Ozrenski partizanski odred sa zadatkom da preuzme rukovodstvo partijske organizacije u Odredu*), su-

---

*) O dolasku »Škraba« u Ozrenski partizanski odred Todor Vujasinović piše: »Ne sjećam se više tačno datuma, ali su to svakako, bili posljednji dani januara. Sjedio sam u Štabu, kad me s Panjika obavjestiše telefonom da se preko Devetaka na našu teritoriju prebacio jedan čovjek. Lijepo sportski obučen, s velikom torbom punom raznih stvari, s mnogo novaca i oko 15 starih i novih časovnika. Naši su sumnjali da je špijun. On je, međutim, tražio da ga po svaku cijenu odvedu meni. Naredio sam da ga doprate. Kad je došao u Štab, predstavio mi se pod ilegalnim imenom »Škrab«. Lozinke koje je rekao bile su ispravne, i što je glavno — znao je i one koje su važile za Tuzlu. Rekao mi je da ga upućuje Tempo po partijskoj liniji, sa zadatkom da preuzme rukovodstvo partijske organizacije u Odredu . . . Mnogo kasnije saznao sam da je po zanimanju student i da mu je pravo prezime Sadiković«.[20])

sreo se sa Miralemom Ljubovićem i boravio u Kotorsku nekoliko dana. Noćivao je prvo kod Miralema Ljubovića, a zatim kod bilježnika Alije Alagića.

Polovinom 1942. godine preko Kotorska su od partijskog rukovodstva iz Tuzle upućena i dva pisma za komuniste koji su se nakon četničkog puča i povlačenja partizanskih snaga sa Ozrena, našli na području Ozrena i Trebave. Ta pisma su sadržavala kratke informacije o položaju u kome se nalaze partizanske snage u Istočnoj Bosni kao i direktive za formiranje i djelovanje partijske ćelije na tom području.

U proljeće 1942. godine iz Maglaja je na dužnost otpravnika vozova u Johovac došao Miralem Nurudin, simpatizer NOP-a koji je u Kotorsku postao član KPJ. Neposredno poslije toga u Kotorsku je formirana grupa aktivista NOP-a: Boško Starčević — Grgur, Miralem Nurudin — Mrgud i Miralem Ljubović — Mile koji je rukovodio grupom. U ovoj grupi su Miralem Ljubović i Miralem Nurudin bili članovi KPJ koji su partijsku vezu održavali sa Okružnim komitetom KPJ u Prnjavoru. Oni su na sastancima grupe razrađivali materijale, primali i utvrđivali zadatke, a vezu sa ostalim ilegalnim partijskim radnicima i simpatizerima NOP-a održavao je Miralem Ljubović. Najčešća veza je održavana sa Vučijakom, a zatim sa 11. narodnooslobodilačkom udarnom divizijom, a od jula 1944. godine i sa 53. NOU divizijom.

Dolaskom Miralema Nurudina za otpravnika vozova u Johovac bili su stvoreni uslovi za prikupljanje preciznih podataka o neprijatelju. On je kao otpravnik redovno uzimao podatke o kretanju vozova, transportu vojske, vrsti i broju vagona i teretu koji se prevozio. U tome mu je pomagao Stevo Kulaš koji je radio na staničnoj pumpi za snabdijevanje lokomotiva vodom. Ti podaci su bili od velikog značaja za borbena dejstva jedinica NOVJ-e. Prikupljene informacije jedinicama NOVJ-e je slao Miralem Ljubović.

Djelovanje Miralema Nurudina kao ilegalnog radnika u Kotorsku odvijalo se sve do 20. 6. 1944. godine, kada je otišao u partizane, pošto mu je prijetila opasnost da bude likvidiran od ustaša. Međutim, ilegalni rad nije jenjavao. Tome su doprinosili i terenski partijski radnici Trivo Dakanović, Ago Kahvić i

Drago Mlinarić koji su djelovali na području derventskog sreza a više puta boravili u Kotorsku.

Organizovanim radom partijskih radnika u Kotorsku je pred kraj 1943. godine formiran ilegalni Narodnooslobodilački odbor u koji su ušli Hasan Huskić, Salih Odobašić i Ibrahim Odobašić. Odbor je ostvarivao saradnju sa terenskim partijskim i drugim ilegalnim radnicima, te svojom aktivnošću znatno doprinijeo uključivanju ljudi ovog kraja u NOP.

Izvjestan broj Kotorana je stupio u jedinice NOVJ-e širom Jugoslavije. Tako je Muharem Huskić zvani Muho*) u februaru 1943. godine u Vitezu stupio u NOV-u kada je Prva domobranska satnija 4. konjičkog sklopa Sarajevo prešla partizanima. Muharem je stupio u 3. četu, 3. bataljon IV Krajiške udarne brigade*). Bajro Hasančević i Muharem Sivčević su 21. maja 1943. godine iz domobranske jedinice u Bilogorskom području stupili u 16. omladinsku ličku, a zatim u 21. slavonsku brigadu. Prije odlaska u partizane bili su saradnici NOP-a od oktobra 1942. godine. Muharem Sivčević je kao takav odmah po stupanju u partizane postao član SKOJ-a, a u avgustu 1943. godine primljen je u KPJ. Vršio je dužnost delegata u vodu, a od 6. novembra 1943. godine dužnost komesara u četi. Bajro Hasančević je poginuo kao komandir čete u Koprivnici 7. novembra 1943. godine.

U septembru 1943. godine kada se vršila pšenica, na Glavića brdu radio je i omladinac Himzo Glavić. Na vršidbi se odvojio od ostalih, uzeo svoj kaput i krenuo. Pri polasku je ostalima rekao da više neće raditi za druge i da odlazi u partizane u čije je redove stupio 12. septembra iste godine. Poginuo je prilikom jednog napada na Gračanicu u jesen 1944. godine.

Od 1943. godine na ovom području je bilo znatnije prisustvo jedinica NOVJ-e, te su i borbena djelovanja bila češća. Tako

*) Muharem-Muho Huskić je krajem 1943. godine u Han Pjesku ranjen u obje noge uhvaćen od zelenog kadra i sproveden u Tuzlu odakle je sa većom grupom pohapšenih transportovan u logor. Na željezničkoj stanici u Doboju iz vagona su ga izvukli željezničari Enver Bećić i Mato Zubak i Jusuf Zečević. U Kotorsku se krio i liječio, a 1944. godine se zbog lične sigurnosti po prijedlogu saradnika NOP-a uključio u domobransku satniju u Kotorsku.

su 12. septembra 1943. godine dijelovi 5. krajiške udarne brigade 11. udarne divizije NOVJ-e izvršili napad na stanicu Johovac. Tom prilikom su razbili njemačko-domobransku posadu koja je brojala oko 200 vojnika i zapalili žandarmerijsku kasarnu i željeznički magacin. Slijedeće noći, 13. septembra 1943. godine, iste jedinice NOVJ-e su izvršile napad na željezničku stanicu Kotorsko i zapalile staničnu zgradu. Istovremeno sa izvođenjem ovog napada, južno od Kotorska prebacio se preko rijeke Bosne na Trebavu Štab Prvog bosanskog udarnog korpusa NOVJ-e sa 12. krajiškom udarnom brigadom NOVJ-e.

Poslije ove akcije neprijatelj je izvršio odmazdu nad mještanima. Kad su njemački vojnici krenuli sa stanice Johovac prema Kotorsku, ilegalni radnik Miralem Nurudin je po Predi Filipoviću poslao obavijest Miralemu Ljuboviću o kretanju feldžandara. Obavještenje je stiglo kasno, jer su gotovo istovremeno Nijemci ušli u Kotorsko, pa o tome mještani nisu mogli biti obavješteni. Bio je petak, 5. novembar 1943. godine i veći broj muškaraca je bio u obje džamije. Da bi zastrašili prisutne u džamijama i onemogućili im bjegstvo, fašisti su oko džamije postavili mitraljeze i rafalno pucali u zrak. Kad se molitva (džuma) završila potjerali su muškarce iz džamija i obližnjih kuća na poljanu kod željezničke stanice Kotorsko. U masi oko 300—400 građana iz Kotorska i nekoliko iz Bukovačkih Čivčija bio je i Milovan Kurtinović iz Ritešića, koji je uhvaćen na ulici. On je pod rukom držao cipele kupljene taj dan kod obućara Ibrahima Mutića.

Kada je masa naroda bila poredana na poljani pred željezničkom stanicom i opkoljena stražom sa mitraljezima, iz nje je počeo da bježi Kurtinović. U tom bjegu je bio smrtno pogođen, a zatim obješen na banderu. Iz ove grupe Njemci su izdvojili jedanaest ljudi kao taoce, a ostale su pustili kućama. Kao taoci u dobojski zatvor su odvedeni: Izmet i Omer Bećić, Naim Duraković, Hajro Hajrić, Hasib Halilović, Muhamed Huskić, Meho Kremić, Suljo Odobašić i Agan Zečević iz Kotorska, te Murat Aljić i Alija Zečević iz Bukovačkih Čivčija.[21]) Taoci su trebali da budu garancija da se neće vršiti diverzije na pruzi, obzirom na saradnju naroda ovog kraja sa jedinicama NOP-a, kako bi odvođenjem talaca onemogućili tu saradnju. Angažovanjem Miralema Ljubovića, Ibrahima Mutića, Alije Alagića, Agana Sinanovića i paroka Zubka iz Foče, taoci su prvo iz nje-

mačkog zatvora prebačeni u domobranski, a nakon devet dana pušteni kućama.

Naročito teški dani za ovaj kraj su nastupili dolaskom Kozaka iz Vlasovljeve armije. Oni su u Bukovcu, Kotorsku i Vranduku boravili od 19. novembra 1943. godine do 3. januara 1944. godine u velikim grupama. Za vrijeme od 43 dana izmjenile su se tri grupe i to: od 19—26. novembra jedna grupa, druga od 26. do 22. decembra, a treća od 22. decembra 1943. godine do 3. januara 1944. godine. U komandi se nalazio i jedan pukovnik, jedan kapetan i više drugih njemačkih oficira što govori o brojnosti grupa. Ovako brižno zabilježeni datumi ostali su zapamćeni po zlodjelima Kozaka. Svakodnevno su pljačkali i vršili nasilja. Ko bi im se usprotivio, nemilosrdno su ubijali. Tako su krajem novembra 1943. godine ubili Osmana Đuherića zbog toga što se usprotivio odnošenju kokoši. Masovno su obijali koševe i uzimali kukuruz za ishranu svoje konjice, pretraživali su kuće, tavane i štale i odnosili telad, ovce, svinje, meso, a uz hranu su uzimali i druge vrijednosti koje su ih interesovale i opijali su se. Ti zlikovci su posebno divljaštvo ispoljili prema ženama. Izvršili su šest silovanja žena i djevojaka u Kotorsku i Bukovcu. Radi ilustracije navodimo kazivanje Salima Glavića:

»... Nalazio sam se pred donjim mektebom zajedno sa Asimom Dželilovićem. U mekteb je ušao jedan Kozak i počeo napastovati jednu djevojku i oborio je na pod*). U tom momentu Asim i ja smo ušli u mekteb, bacili ga ustranu i počeli udarati stolicom. Oblila ga je krv iz glave. Pošto se tuča čula napolju, u mekteb su utrčala tri Kozaka sa bajonetima na puškama i potjerali nas u komandu. Vjerovatno nas nisu ubili zbog toga što sam ja bio u domobranskoj uniformi. U komandi smo ispitivani. Snašao sam se i rekao da sam tu djevojku vjerio i da ću je ženiti, te da sam u afektu udario Kozaka. Komandant mi je naredio da u roku 24 sata odem u svoju jedinicu. Otišao sam u Garešnicu u Slavoniji gdje sam ostao na bolovanju. Za to vrijeme uspostavio sam vezu s partizanima u čije sam redove stupio septembra 1944. godine«.

---

*) Za vrijeme NOR-a u Kotorsku je boravilo oko 50 odraslih i djece koji su kao izbjeglice — muhadžiri iz Istočne Bosne toplo primljeni u domove Kotorana. Jedna od tih je bila djevojka o kojoj je riječ.

To je poučilo mještane da žene i djevojke skrivaju u kuće, posebno u one gdje je bilo više muškaraca koji su mogli pružiti zaštitu.

Kozaci koji su boravili na ovom području su bili iz sastava Vlasovljeve armije, koja se predala Nijemcima. Nijemci su u posebnim logorima pripremali Kozake za propagandu protiv komunizma. Pod rukovodstvom njemačkih oficira, namučeni i izgladnjeli upućivani su i na ratišta u našoj zemlji, gdje je NOP postizao velike pobjede nanoseći neprijatelju znatne gubitke.

Među Kozacima je bilo i onih koji su nasilno mobilisani i zbog toga su priželjkivali da napuste ovu beznadežnu soldatesku. Miralem Ljubović i još neki aktivisti iz Kotorska, čim su to primjetili, ostvarili su kontakt sa jednom grupom Kozaka koji su stanovali u kući Jaćima Pavlića. Organizovanim radom oni su pripremljeni za odlazak u jedinice NOVJ-e. U jesen 1943. godine grupa od trinaest Kozaka onesposobila je topove i flakove na željezničkoj stanici Kotorsko i po dogovoru, na konjima se uputila prema Majevcu, gdje su primljeni od strane saradnika NOP-a. Potragu koju su Nijemci organizovali, drugovi iz Majevca su uputili u pogrešnom pravcu tako da su Kozaci preko Majevca i rijeke Bosne vezama ostvarili kontakt i prešli u jedinice NOVJ-e.

Odlaskom Kozaka koji su bili pod njemačkom komandom mještanima je laknulo, ali je nastavila dolaziti druga neprijateljska vojska. Sutradan, po odlasku Kozaka sa kraćim sadržavanjem prošla je kolona Nijemaca za Derventu, zatim je od 14—17. januara 1944. godine boravila druga grupa Nijemaca koja je otišla prema Doboju.

Zbog toga su, od proljeća 1944. godine jedinice NOVJ-e poduzimale još češće napade na ovo područje. Željeznička pruga Derventa — Doboj bila je pod stalnim udarima jedinica 11. zatim 53. udarne divizije NOVJ-e. Od 9. aprila do 20. juna 1944. godine jedinice ovih brigada NOVJ-e izvršile su osam napada na željezničku prugu između Komarice, Kotorska i Johovca.

U tom vremenu su u jedinice NOVJ-e stupili i Ilija Ačkar, Blaž Marić i Mato Pavlović iz Bukovca i Anton Peterka iz Vranduka.

NARODNA BIBLIOTEKA POSUDBENO ODJELJENJE TEŠANJ

U maju 1944. godine od strane domobranske komande Doboj formirana je u Kotorsku jedna domobranska jedinica koja je brojala oko 50 vojnika.

Vremenom je ova jedinica brojčano rasla tako da je u aprilu 1945. godine brojala oko 160 vojnika, uglavnom mještana Kotorska a manjim brojem iz Johovca, Bukovca i Vranduka. Broj domobrana u ovoj jedinici — satniji povečavao se uglavnom prilivom vojnika koji su izbjegavali odlazak u druge neprijateljske jedinice i onih koji su bježali iz domobranskih jedinica lociranih u drugim mjestima.

U ovoj satniji, u njenom rukovodstvu, bio je uključen određen broj simpatizera i aktivnih saradnika NOP-a među kojima su bili: Hasan Huskić, Ibrahim Odobašić i Salih Odobašić, članovi ilegalnog narodnooslobodilačkog odbora, zatim narednik Nurija Sivčević, sekretar satnije Ramiz Halilović i učitelj Mustafa Čizmić. Njihov rad i saradnja sa NOP-om određivali su ponašanje i odnos satnije prema jedinicama NOVJ-e i ilegalnim radnicima i simpatizerima NOP-a. Zahvaljujući tome, ova satnija nije nikada stupila u borbu sa jedinicama NOVJ-e. Domobrani ove satnije nisu stupili u borbu ni kada su partizani dolazili u Kotorsko, jer su blagovremeno bili obavještavani kada dolaze partizani. U takvim situacijama se od njih tražilo da ispale u zrak po nekoliko metaka, a zatim da se povuku ili raziđu kućama. Meci su ispaljivani da bi se pred vojnom komandom u Doboju pokazao tobožnji otpor.

Obzirom da su Hasan Huskić, Salih Odobašić, Ramiz Halilović i Nurija Sivčević bili u komandujućem kadru satnije, imali su mogućnost i pravili su otvorene zapovijesti koje su davali ilegalnim radnicima za obavljanje značajnih zadataka na okupiranoj teritoriji. Terenski partijski radnici Drago Mlinarić i Trivo Dakanović koji su radili na području Ritešića, Majevca i Podnovlja dolazili su u uniformama domobranskih oficira u Kotorsko pa i u komandu satnije. Oni su u satniji dobivali potrebne informacije, a ponekad su prisustvovali i čitanju zapovijesti pred strojem. Većina domobrana satnije je znala da su ovi »domobranski oficiri« u stvari ilegalni radnici, saradnici NOP-a.

U ilegalni rad, već u drugoj polovini 1943. godine, bila je uključena i grupa omladinaca koju su sačinjavali: Jusuf Halilo-

vić, Fadil Odobašić i Safet Sinanović, srednjoškolci i Ismet Pujagić, trgovački pomoćnik. Oni su razvijali politički rad među omladinom, sastajali se u kućama njihovih roditelja i na periferiji mjesta u šumi zvanoj Šumice. Od 1944. godine oni su obavljali i zadatke vojne prirode. Snimali su neprijateljske položaje u okolini Kotorska, Bukovca, Brestu, Foči, Ceru i Johovcu, prikupljali dosta tačne podatke o rasporedu neprijateljskih jedinica, broju vojnika i naoružanju. Saznanja do kojih su dolazili izviđanjem terena prenosili su na skice sa razrađenim i preciznim pozicijama. Prikupljene informacije i izrađene skice uručivali su nekada neposredno, a nekada preko Ramiza Halilovića, Saliha Odobašića i Radmila Nedića, Trivi Dakanoviću i Ostoji Stojčinoviću u Ritešiću, a oni Štabu 53. udarne divizije NOVJ-e. Podatke koji su prikupljani na Ceru i u Ljupljanici najčešće su donosili Ibrahim Mutić, Alija Džeko, obućari u Kotorsku, Ćamil Čavalić i Mina Sekavić.

Ilegalni radnici u Kotorsku su svojim radom uticali da su mnogi mještani izbjegavali služenje vojne obaveze u neprijateljskim jedinicama. U tome je značajan doprinos dao i Alija Alagić, tada bilježnik u opštini Kotorsko, inače saradnik NOP-a. On je u evidenciju vojnih obveznika unosio netačne podatke o godini rođenja i boravku obveznika. Pored toga, kada su dolazili pozivi za odlazak u vojsku on je pouzdanije mještane obavještavao da se sklone iz Kotorska kako im poziv ne bi bio uručen, što su oni i činili. Jedan dio tih mladića je u 1944. godini to rješavao prijavljivanjem služenja u domobranskoj satniji u Kotorsku. Pod zaštitom Mustafe Čizmića, oficira u satniji*), oni nisu dizani iz ove satnije u druge neprijateljske jedinice.

---

*) Mustafa Čizmić bio je učitelj u Kotorsku od septembra 1939. godine, a nakon premještaja Huseina Abdičevića, komuniste. Poslije okupacije Čizmić je mobilisan u domobransku vojsku kao rezervni poručnik starojugoslovenske vojske. U 1943. godini je bio zapovjednik jedne domobranske satnije u Rogatici. U toj satniji je bilo i nekoliko Kotorana. Po navodima jednog od njih, Saliha Đuherića, Čizmić se usprotivio Nijemcima da iz ove satnije mobilišu domobrane za SS trupe i odgovorio im da ako dođe do prinudne mobilizacije da će doći do otvorene borbe domobrana sa Nijemcima. Halil Đuherić je bio kurir Čizmića. Prema kazivanju Halila Đuherića, u proljeće 1943. godine Čizmić ga je sa Ustiprače gdje su bili na položaju, jednog dana poslao na Jabuku kod Goražda. Tom prilikom je odnio pismo, dvoje hlače, dva para cipela, 5 kg meda i 1000 cigareta »Rame«. Poštu je predao Ademu Fehimoviću iz Zenice rukovodiocu u toj partizanskoj jedinici. Poznato mu je da je Čizmić sa Fehimovićem sarađivao i ranije za vrijeme njihovog boravka u Zenici i Kaknju. Krajem 1943. godine vratio se u Kotorsko, radio kao učitelj i bio u sastavu domobranske satnije. Prema riječima Velemira Popovića iz Majevca, saradnika NOP-a Čizmić je Dragi Dujmiću, obavještajnom oficiru 53. narodnooslobodilačke udarne divizije, kada je po par-

Učestali napadi jedinica NOVJ-e na neprijatelja i željezničku prugu u proljeće 1944. godine nastavljaju se u ljeto 1944. godine i traju do kraja rata 1945. godine. Tako je 18. hrvatska narodnooslobodilačka udarna brigada 18. juna 1944. godine razbila neprijateljsko uporište kod Brijesta i škole na Uriji u Kotorsku koje su sačinjavali dijelovi 2. bojne 4. lovačke domobranske pukovnije, a dva dana kasnije, 20. juna u Kotorsko je ušla 14. brigada 53. narodnooslobodilačke udarne divizije. Tada su u 14. brigadu NOVJ-e stupili: Miralem Nurudin, Derviša Ljubović*), Vahida Čampara iz Doboja koja je tih dana boravila u Kotorsku, Smilja Pupić omladinka iz Johovca i Vera Tubić učiteljica u Kotorsku.

---

tijskom zadatku trebao putovati u Zagreb, obezbijedio domobransku uniformu i otvorenu zapovijest. Gojko Puhalo, saradnik NOP-a nam je potvrdio ovaj navod i istakao da je takvih primjera bilo više. Između ostalih, naveo je da su za izvršavanje određenih zadataka dokumenti i domobranska uniforma obezbjeđeni i Rešadu Porobiću kao i njemu (Gojku Puhalu) prilikom posjete Bogdanu Saviću u zatvoru Lepoglava.

Izvjesno vrijeme je radio zajedno sa učiteljicom Verom Tubić, a nakon njenog odlaska u partizane nastavio je raditi u školi i djelovati kao saradnik NOP-a do oslobođenja. Kasnije je radio u Sarajevu, bio je i na dužnosti višeg savjetnika za prosvjetu i školstvo. Umro je 21. aprila 1953. godine u Sarajevu.

*) Derviša Ljubović — Haršl rođena je u Prnjavoru 1918. godine. Djetinjstvo i mladost je provela u veoma teškim materijalnim uslovima. Rano je ostala bez oca te je, nakon ponovne udaje njene majke u Kotorsko, zajedno sa bratom Miralemom prešla kod strica u Stari Bar. U Starom Baru je boravila do 1935. godine kada se preselila u Kotorsko. Tu se opredjelila za školovanje. Za dvije godine je položila osnovnu školu i dva razreda gimnazije. Godine 1937. je otišla u Zagreb gdje joj se brat Miralem nalazio na studiju. U Zagrebu je do 1940. godine položila još tri razreda gimnazije. Druženje sa bratom omogućilo joj je da se kreće u krugu naprednih radnika i intelektualaca i da brzo upozna težak položaj radničke klase i trulost režima. Učestvovala je u mnogim aktivnostima koje je tada organizovala KPJ.

Početkom 1941. godine posredstvom nekih drugova dobila je stalno namještenje u Školi narodnog zdravlja — Higijenskom zavodu koji je bio uporište Partije. Tu je bila uključena u organizovani rad. Juna 1941. godine primljena je za kandidata KPJ-e. Prelaskom u ilegalnost drugarice Rajne Kraver dobila je zaduženje za prikupljanje Crvene pomoći u Higijenskom zavodu koji je već bio postao Ministarstvo zdravlja tzv. NDH.

Po zadatku ilegalnih radnika preselila se 1941. godine u stan na Krešimirovom trgu broj 9/V. Stan je glasio na njeno ime ali su u njemu stanovali i sastajali se neki ilegalni radnici. Krajem avgusta 1941. godine ovaj stan su ustaše otkrile i uhapsile drugaricu Dervišu. Mjesec dana nakon hapšenja od Ustaškog prijekog suda osuđena je na smrt strijeljanjem ali je na prijedlog branioca pomilovana na dvadeset godina robije, a zatim na 5 godina teške tamnice. Kaznu je izdržavala u Slavonskoj Požegi gdje je u proljeće 1942. godine obolila od plućne tuberkuloze, a u jesen od tifusa i paratifusa. Zbog teške bolesti i beznadežnosti za izlječenje, kao i putem partijskih veza izdržavanje kazne je prekinuto u junu 1943. godine i odloženo za 5 godina. Za mjesto boravka određeno joj je Kotorsko.

U napadima na željezničku komunikaciju Brod — Doboj, od mjeseca jula 1944. godine, učestvovali su i partizanski avioni. Tako je sedam aviona partizanske eskadrile 14. jula 1944. godine izvršilo napad na željezničku stanicu Johovac i na voz u željezničkoj stanici Kotorsko. Tom prilikom su dvije bombe pale na brdo Rosulje na domak Kotorska. Novi napadi aviona bili su 25. jula na stanicu Kotorsko, a 30. jula 1944. godine na stanicu Johovac.

U ovom vremenu su saveznički avioni sa juga Evrope preko ovih područja prelijetali u velikim grupama odlazeći na izvršavanje zadataka na ratištima Evrope. Najveće grupe aviona — bombardera prešle su iznad Kotorska 7, 9, 11, 20. i 23. avgusta 1944. godine. Oblačnog ljetnjeg jutra 11. avgusta 1944. godine oko 2 sata jedan savezнički avion je nisko leteći padobranima spustio tri tereta — paketa*). Paketi su bili dugi oko tri, prečnika oko jedan metar, nisu imali peraja, a na sredini je bio zašrafljeni okrugao poklopac prečnika oko 80 cm. Jedan paket (teret) je pao u Jarčišta, drugi u Stavke a treći u Pijeskove sa druge strane rijeke Bosne. Oveća grupa odraslih se okupila oko paketa u Jarčišćima i počela demontiranje. Paket je oko 9 sati eksplodirao kojom prilikom je poginulo 14 lica: Muharem Hadžić, Alija Hadžić, Huso Halilović, Meho Huskić, Omo Isić, Alija Jazavac, Muharem Kremić, Mehmed Mehuljić, Jusuf Mrkaljević, Edhem Pujagić, Ibrahim Pujagić, Husein Vošanović, Taib Duraković i Šaban Spahić. Bombu u Pijeskovima su ložeњem vatre uništili četnici 16. avgusta, a bombu u Stavcima su minama aktivirali Nijemci 18. avgusta 1944. godine.[22])

Po dolasku u Kotorsko nastavlja sa liječenjem u čemu su joj pomogli dr Džananović i dr Pšorn. Obzirom da se kao uvjetni kažnjenik nije mogla slobodno kretati ilegalno je liječena u sarajevskoj bolnici kod dr Blagoja Kovačevića odakle je uz pomoć saradnika NOP-a prebačena u Komaricu. U kući Halila Šahbegovića, uz njegu njegove majke, Dervišino zdravlje se poboljšalo te je prešla u Kotorsko gdje je nastavila ilegalan rad do odlaska u partizane. U Prnjavoru je izabrana u Okružni odbor AFŽ te upućena na rad u Sreski komitet KPJ u Tešnju odakle je otišla u Jelah te bila sekretar partijske ćelije koja je vršila funkciju Opštinskog komiteta.

Po oslobođenju 1945. godine došla je u Kotorsko gdje je izabrana za sekretara ćelije KPJ-e te aktivno učestvovala u organizovanju ukupnog društveno-političkog života. U ljeto 1946. godine je otišla u Zagreb gdje je zasnovala porodicu.

*) Bilo je tvrdnji da su spušteni paketi (teret) ustvari avionske bombe. Međutim, sam oblik i način na koji je spušten teret (padobranima u niskom letu) daje najrealniju pretpostavku da se radilo o eksplozivnom materijalu koji su savezнички avioni prenosili i koga se zbog kvara jedan avion morao osloboditi.

Zbog učestalih napada jedinica NOVJ-e na prugu između Kotorska i Komarice i jednog takvog napada izvršenog početkom novembra 1944. godine na prugu ispod Bukovca i željezničku stanicu Komarica, Nijemci su za odmazdu iz sela Bukovca odveli pet mještana, koje su 7. novembra 1944. godine objesili. Na pruzi kod Šešlija na stub je obješen Božo Marić, a Pavu Stojanca, Tomu Stojanca, Juru Stojanca i Marka Čička su odveli u Komaricu i objesili na kočnice vagona.

Isti dan naveče jedinice 53. narodnooslobodilačke udarne divizije ušle su u Kotorsko, te se nakon kraćeg zadržavanja i snabdijevanja povukle prema Krnjinu.

U Kotorsku i drugim selima se nakon oslobođenja Beograda, 20. oktobra 1944. godine, počelo govoriti o konačnom oslobođenju zemlje od okupatora i domaćih izdajnika. Međutim, u ovom vremenu u Kotorsku je i osjetnije prisustvo njemačkih jedinica u povlačenju. Poslije veće njemačke kolone koja je iz Kotorska otišla 16. februara 1945. godine, u Kotorsko je 15. marta došla posljednja njemačka jedinica koja je bila motorizovana. Ona se iz Kotorska u ranim jutarnjim časovima povukla prema Derventi 16. aprila 1945. godine. Istog dana poslije podne došli su posljednji zlikovci, koje su sačinjavali ustaše i gestapovci. Pljačkali su i pripremali miniranje više kuća (Mehmeda Halilovića, Rame Halilovića, Asima Huskića, Muhameda Huskića) i vršili raciju u kojoj su pohvatali oko 15 Kotorana među kojima i nekoliko domobrana iz satnije koji se nisu blagovremeno sakrili ili otišli u partizane. Po vezi koju je uspostavio Mustafa Čizmić, 16. aprila 1945. godine u XIV srednjebosansku udarnu brigadu kod Banja Luke su stupili pripadnici satnije i ilegalni radnici Salih Odobašić, Muharem Imamović, Fadil Odobašić, Jusuf Halilović i Jusuf Odobašić. Druga grupa domobrana iz satnije među kojima su bili Asim Huskić, Mehmed Krdžalić i Suljan Huskić bježeći ispred racije, istog dana se prebacila čamcem preko rijeke Bosne a rijeku su na Stavcima preplivali Hamza Kotorić i Nurija Sivčević. Nurija se uputio prema Grapskoj, gdje je bila IX srbijanska brigada NOVJ-e, a Hamza Kotorić prema Osječanima. U Osječanima je naišao na borce XIV srbijanske udarne brigade NOVJ-e koji su ga priveli u Štab brigade. On je Štab brigade obavijestio o situaciji u Kotorsku. Ubrzo je u Štab brigade stigao i Halil Đuherić i Šaban Dželilović. Poslije ovog obavještenja parti-

zanski topovi su otvorili vatru na područje između Kotorska i Bresta kuda su Nijemci i ustaše odstupali.

Fijuk topovskih granata iznad Kotorska zastrašio je neprijaterijsku odstupnicu. Ubrzo su se čuli povici »partizani!«, a zatim zvižduk pištaljke i naredba za pokret. Iskopane rupe za miniranje zgrada ostale su prazne. Uspjeli su samo da zapale svoju municiju smještenu u posebnoj zgradi, magazi Rame Halilovića. Eksplozija je počela oko 16 sati i trajala do kasno u noć. Neprijateljska zaštitnica je potjerala sa sobom grupu pohvatanih Kotorana koje su ubrzo iznad Kotorska, zajedno sa više mještana iz susjednih sela mitraljirali. Tom prilikom iz Kotorska su ranjeni Hasib Hedžić i Osman Sakalić dok je najveći broj uspio pobjeći.

Po naređenju Štaba XIV srbijanske narodnooslobodilačke udarne brigade, Halil Đuherić se vratio u Kotorsko da sa dna rijeke Bosne izvuče i osposobi skelu kako bi se jedinice NOVJ-e iz Osječana prebacile u Kotorsko. Halil je uz pomoć mještana i upotrebu volova Alage Đuherića skelu izvukao, osposobio i u veče 16. aprila 1945. godine predao partizanima. Iste noći patrola XIV srbijanske NOUB je došla u Kotorsko, a oslobodioci, ostali borci XIV srbijanske udarne brigade XXIII divizije NOVJ-e ušli su u Kotorsko oko 5 sati ujutro u utorak 17. aprila 1945. godine iz Osječana skelom preko rijeke Bosne, dok je IX srbijanska udarna brigada XXIII divizije NOVJ-e prešla rijeku Bosnu u visini Kladara.

Na obali rijeke Bosne partizane je dočekala delegacija mještana koju je formirao Narodnooslobodilački odbor. U mjestu behara i proljetnog zelenila dobrodošlica im je izražavana na ulici i svakom kućnom pragu. Tada je prvi put zaigrano kozaračko kolo u Kotorsku.

Preostali dio ljudstva domobranske satnije se okupio i pristupio XIV srbijanskoj udarnoj brigadi u kojoj se na dužnosti političkog komesara nalazio Drago Salatović. Novi borci su bili raspoređeni u 7, 9. i 14. vodu brigade koja je nastavila borbe za konačno oslobođenje zemlje.*)

U centru mjesta Kotorsko, u brižno njegovanom kutku oivičenom zelenom živom ogradom, 4. 7. 1967. godine, građani ove Mjesne zajednice podigli su spomen-kosturnicu palim borcima.

*) Period NOB-e 1941—1945. godine na ovom području nije dovoljno istražen. Zbog toga će biti potrebno uložiti još dosta truda da se to ispita i šire razjasne događaji tog vremena.

POGINULI BORCI NOR-a

1. DIZDAREVIĆ (Omera) ŠEVKO
2. GLAVIĆ (Osmana) HIMZO
3. HAJRIĆ (Adema) ĆAMIL
4. KREMIĆ (Saliha) MUJO
5. MEHULJIĆ (Omera) OSMAN
6. MUMINOVIĆ (Omera) HASAN
7. OMERČEVIĆ (Mehe) HASAN
8. SEKAVIĆ (Muje) HAMZA
9. SPAHIĆ (Hasana) HASAN

SPOMENIK POGINULIM BORCIMA

PREŽIVJELI BORCI NOR-a

1. AČKAR (Ivana) ILIJA
2. ADŽANOVIĆ (Muje) RAMO
3. AHMIĆ (Mehe) MUSTAFA
4. BEĆIĆ (Huse) AGAN
5. BEĆIĆ (Hase) HUSEIN
6. BEĆIĆ (Osmana) MEHMED
7. BEKRIĆ (Omera) HASIB
8. BEKRIĆ (Omera) IBRO
9. BEKRIĆ (Omera) OSMAN
10. BEKRIĆ (Huseina) SALKO
11. BEKRIĆ (Selima) SALKO
12. ĆUŠKOVIĆ (Mehe) MEHMED
13. ČAVALIĆ (Mehe) EJUB
14. ČAVALIĆ (Mehe) FAJKO
15. DIZDAREVIĆ (Omera) HUSO
16. ĐUHERIĆ (Saliha) HASO
17. ĐUHERIĆ (Mehe) HUSO
18. ĐUHERIĆ (Hase) MUHAREM
19. GLAVIĆ (Salima) ALIJA
20. GLAVIĆ (Sulje) MEHO
21. GLAVIĆ (Saliha) SALIM
22. HADŽIĆ (Nazifa) JUSUF
23. HADŽIĆ (Šabana) MUJO
24. HAJRIĆ (Džafera) ALIJA
25. HAJRIĆ (Hasana) IBRAHIM
26. HAJRIĆ (Huse) IBRO
27. HAJRIĆ (Huse) OSMAN
28. HAJRIĆ (Džafera) SULJO
29. HALILOVIĆ (Smaila) FAHIR
30. HALILOVIĆ (Rame) RAMIZ

31. HALILOVIĆ (Omera) SALIH
32. HASIČIĆ (Saliha) ISMET
33. HEDŽIĆ (Saliha) ATIF
34. HIRŠL rođ. LJUBOVIĆ (Sulejmana) DERVIŠA
35. HODŽIĆ (Mehe) AHMET
36. HUSKIĆ (Huse) HUSEIN
37. HUSKIĆ (Saliha) JUSUF
38. HUSKIĆ (Omera) SEJFUDIN
39. HUSKIĆ (Mehe) SULJO
40. IBRIČIČ (Fehima) OMER
41. IMAMOVIĆ (Sulje) AVDO
42. IMAMOVIĆ (Sulje) MUHAREM
43. JAZAVAC (Ibre) HUSO
44. JOVANOVIĆ rođ. NEDIĆ (Milana) ANGELINA
45. KARAMEHIĆ (Salke) ŠABAN
46. KOTORIĆ (Ibrahima) HAMZA
47. KOTORIĆ (Muhe) HUSEIN
48. KOTORIĆ (Fehima) SAFET
49. KOTORIĆ (Zulfe) ŠAĆIR
50. KRDŽALIĆ (Hasana) MUSTAFA
51. KRDŽALIĆ (Mehe) ŠEVKO
52. KOVAČEVIĆ rođ. SEKAVIĆ (Selima) MINA
53. KOVAČEVIĆ (Hase) SEJDO
54. KREMIĆ (Rašida) OMER
55. LJUBOVIĆ (Sulejmana) MIRALEM
56. MARIĆ (Peje) BLAŽ
57. MEHULJIĆ (Muje) SALIH
58. MEJRUŠIĆ (Omera) NURIJA
59. MEMIĆ (Ibrahima) MEHMED
60. MEMIĆ (Alije) MEHMEDALIJA
61. MEŠIĆ (Mehe) MUHAREM
62. MRKALJEVIĆ (Selima) MUSTAFA
63. MRKALJEVIĆ (Huse) SALIH
64. MRKALJEVIĆ (Ibrahima) ŠEVKO
65. MRKONJIĆ (Muhe) ALIJA
66. MRKONJIĆ (Džafera) HASAN
67. MRKONJIĆ (Mehe) HUSO
68. MRKONJIĆ (Mehe) MEHMED
69. MRKONJIĆ (Muje) OMER
70. MUJAGIĆ (Redže) IBRAHIM
71. MUMINOVIĆ (Smaje) HUSO
72. MUMINOVIĆ (Omera) MEHMED
73. MUMINOVIĆ (Smaje) NAZIF
74. NEDIĆ (Milana) RADMILO
75. NIJEMČEVIĆ (Ibre) MESUD
76. NIJEMČEVIĆ (Hasana) OSMAN
77. OMERČEVIĆ (Omera) ŠABAN
78. ODOBAŠIĆ (Omera) ASIM
79. ODOBAŠIĆ (Muharema) FADIL
80. ODOBAŠIĆ (Muharema) JUSUF

81. ODOBAŠIĆ (Hase) HUSEIN
82. ODOBAŠIĆ (Hase) MEHO
83. ODOBAŠIĆ (Mehe) MUSTAFA
84. ODOBAŠIĆ (Gane) OMER
85. PAVLOVIĆ (Peje) MATO
86. PETERKA (Antona) SLAVKO
87. PUJAGIĆ (Smaila) ASIM
88. RAMIĆ (Saliha) RAMIZ
89. SIVČEVIĆ (Muharema) MUHAREM
90. SIVČEVIĆ (Muharema) NURIJA
91. SIVČEVIĆ (Mustafe) GALIB
92. SIVČEVIĆ (Mustafe) VEJSIL
93. SLOMIĆ (Muharema) IMŠIR
94. SMAJLOVIĆ (Mustafe) MUSTAFA
95. SMAJLOVIĆ (Saliha) SALIH
96. SPAHIĆ (Sulejmana) HUSO
97. TOKMAKOVIĆ (Saliha) MEHMEDALIJA
98. TOKMAKOVIĆ (Saliha) MUSTAFA
99. TUBIĆ ( ) VERA, učiteljica
100. VELIČANIN (Osmana) AHMET
101. VELIČANIN (Osmana) MUHAREM
102. VOŠANOVIĆ (Hasana) MEHMEDALIJA
103. VOŠANOVIĆ (Omera) MUHAREM
104. VOŠANOVIĆ (Salke) SALIH
105. ZEČEVIĆ (Omera) SALIH
106. ŽILIĆ (Hase) EDHEM
107. ŽILIĆ (Hase) IBRO
108. ŽILIĆ (Šabana) IBRO
109. ŽILIĆ (Šabana) NEDŽAD
110. ŽILIĆ (Šabana) RAMIZ
111. ŽILIĆ (Šabana) SALIH
112. ŽILIĆ (Muje) SELIM

ŽRTVE FAŠISTIČKOG TERORA

1. BEKRIĆ (Huseina) ŠABAN
2. ĆATIĆ (Alije) IBRAHIM
3. ČIČAK (Peje) MARKO
4. ĐUHERIĆ (Osmana) OSMAN
5. GLIBIĆ (Bajre) MUJO
6. KOTORIĆ (Šaćira) IBRAHIM
7. LIŠINOVIĆ (Salke) HASAN
8. MARIĆ (Petra) BOŽO
9. PETERKA (Johana) EDUARD
10. PUJAGIĆ (Smaila) JUSUF
11. STOJANAC (Ivana) JURE
12. STOJANAC (Marka) PAVLE
13. STOJANAC (Pavla) TOMO

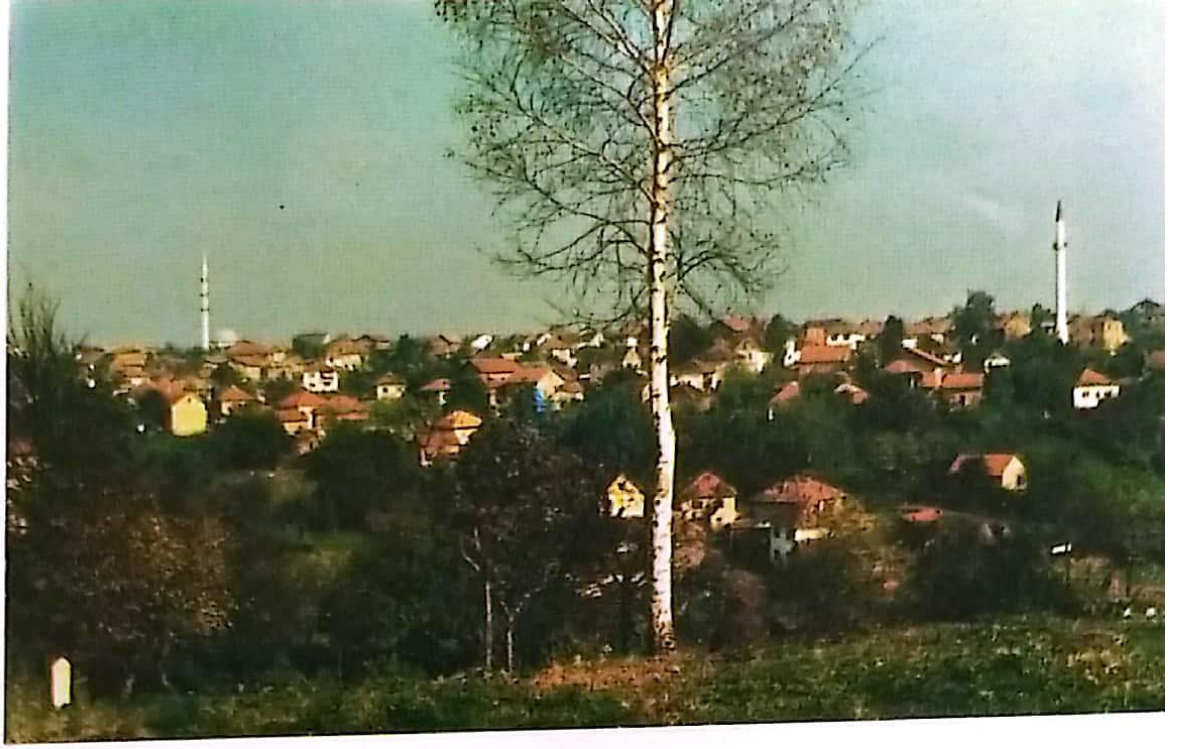

KOTORSKO
Panorama

DONJI
BUKOVAC
Pogled s brda

BUKOVAC
I VRANDUK
Pogled iz Johovca

BUKOVAC
Centar

KOTORSKO
Dio glavne ulice

KOTORSKO

KOTORSKO
SPOMEN OBILJEŽJE
PALIM BORCIMA
NOR-a

OSNOVNA ŠAKOLA
»9. MAJ«

KOTORSKO
22. avgusta 1981.

KOTORSKO
MOTEL »TURIST«

KOTORSKO,
BENZINSKA
STANICA

KOTORSKO,
SUR
»STARA BAŠČA«

KUD
»Dragoljub Jovičić«
Jalovik

KUD
»Mladost«
Kotorsko

KUD
»Simo Lukić«
Bukovac

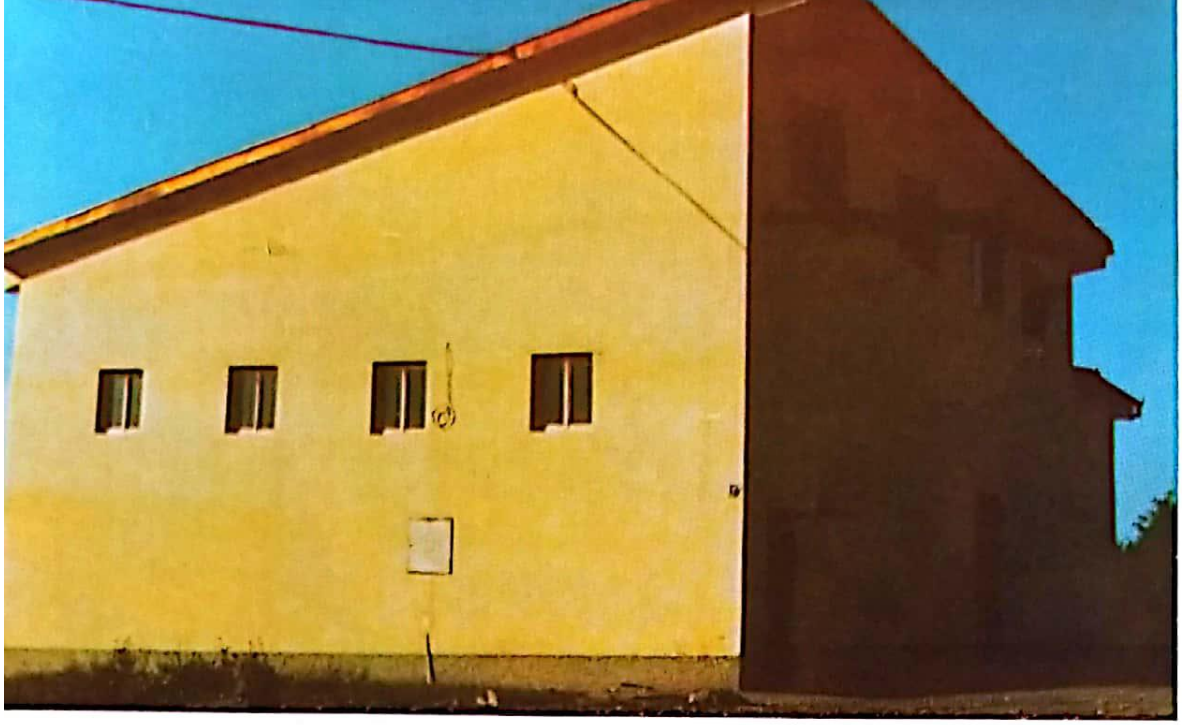

BUKOVAC,
DOM KULTURE

KOTORSKO,
DOM KULTURE

KOTORSKO,
DOM DVD

KOTORSKO, STARA BOSANSKA KUĆA

TRGOVAČKI OBJEKTI

INTENZIVNA INDIVIDUALNA STAMBENA IZGRADNJA

BUKOVAC

KOTORSKO

KOTORSKO NA DAN SVEČANOG OTVARANJA TVORNICE »ENTERIJER«

U OBILASKU TVORNICE »ENTERIJER«

POGLED NA »ENTERIJER«

SA VJEŽBE DVD

GRUPA VATROGASACA

SKELA NA RIJECI BOSNI

DOLINA RIJEKE BOSNE POGLED SA LIŠINOVIĆA

BUKOVAC U SEPTEMBRU

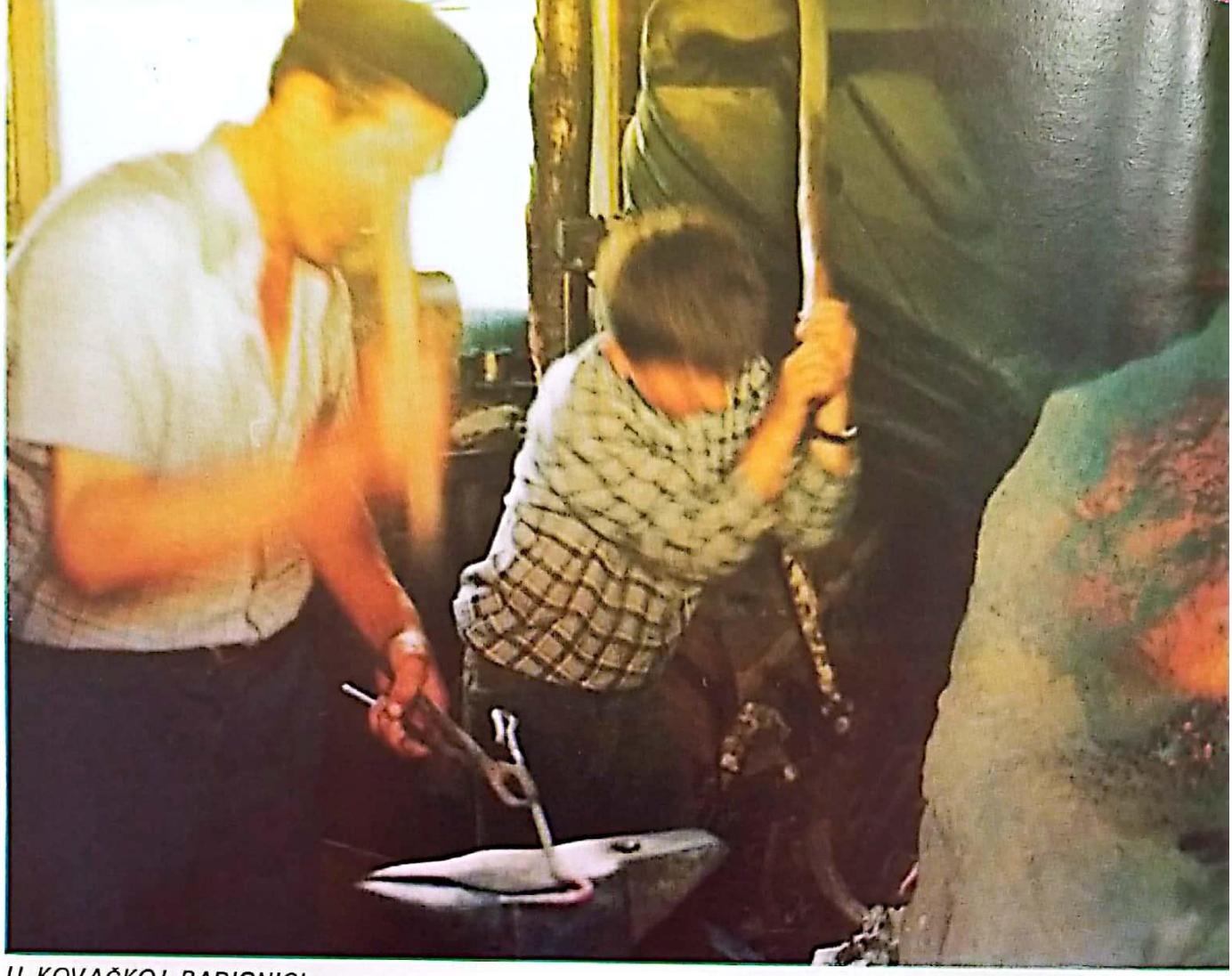

U KOVAČKOJ RADIONICI

SA SVEČANOG OTVARANJA TVORNICE »ENTERIJERA«

SA SVEČANOG OTVARANJA TERENA MALIH SPORTOVA

ULICA U KOTORSKU PRED SVEČANO OTVARANJE MALIH SPORTOVA

KOTORSKO, POGLED PREMA URIJI

VEZILJE

KUD
»Ismet Kapetanović«
DOBOJ

KUD
»Franjo Čičak«
SIJEKOVAC

SPOMEN-ČESMA

KUD »MILOVAN GAJIĆ«, Bosansko Petrovo Selo

Sa vježbe jedinica ONO i DSZ-e

Momčad FK »Sarajevo« i FK »Borac« Kotorsko

INDUSTRIJA

Tvornica »Enterijer« je prvi industrijski objekat na području Mjesne zajednice Kotorsko. Kamen temeljac ovom industrijskom prvencu položen je 17. aprila 1979. godine u povodu obilježavanja 17. aprila — Dana oslobođenja opštine Doboj.

Ideja da se na području Mjesne zajednice Kotorsko gradi jedan industrijski objekat, kao izraz potrebe zapošljavanja slobodne radne snage i razvoja ovog područja, potekla od organa Mjesne zajednice Kotorsko. Polovinom 1977. godine delegacija Mjesne zajednice je boravila u OOUR »Razvitak« Doboj i interesovala se za program razvoja ove organizacije i mogućnost lociranja jednog objekta u Kotorsku. Tom prilikom je ponuđeno da se planirana tvornica enterijera izgradi u Kotorsku što je u Mjesnoj zajednici primljeno sa zadovoljstvom.

Takvo opredjeljenje je proizašlo iz više razloga. U prvom redu se nametnula potreba za daljom podjelom rada u SOUR »Krivaja« Zavidovići po kojoj se industrija namještaja u Doboju trebala usmjeriti na proizvodnju enterijera. S tim u vezi su i sazreli uslovi i shvatanja o potrebi lociranja industrijskih pogona u području gdje ima slobodne radne snage (nezaposlenih), a zatim i opredjeljenje dalje izgradnje Mjesne zajednice i

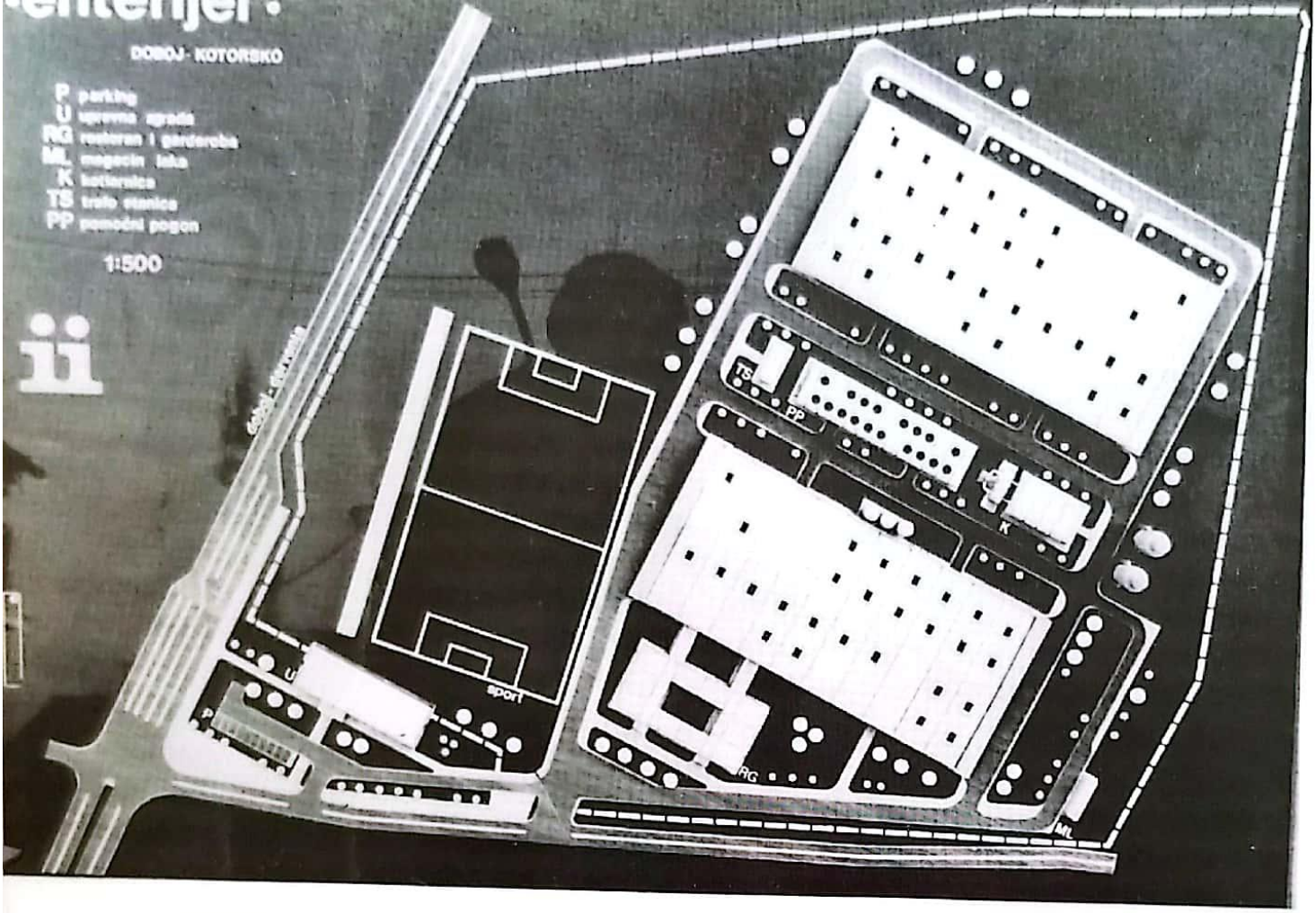

MAKETA TVORNICE »ENTERIJER«

njenog povezivanja sa udruženim radom. Realizacija takvog opredjeljenja je ostvarena samoupravnim dogovaranjem SOUR »Krivaja« Zavidovići, OOUR »Razvitak« Doboj, Mjesne zajednice Kotorsko i Skupštine opštine Doboj.

Mjesna zajednica je obezbijedila zemljište u površini od 10 ha i objekte infrastrukture kao svoj doprinos izgradnji tvornice. Pored toga, 120 radnika — povratnika sa privremenog rada u inostranstvu je udružilo svoja sredstva za izgradnju tvornice u kojoj su i dobili zaposlenje. Za izgradnju tvornice investirana su sredstva u iznosu od oko 210,000.000 dinara.

Tvornica »Enterijer« u Kotorsku je svečano puštena u pogon 22. avgusta 1981. godine u okviru obilježavanja 23. avgusta — Dana ustanka naroda dobojske, gračaničke i maglajske opštine i Dana opštine Doboj.

Prema programskoj orijentaciji Tvornica »Enterijer« Kotorsko obuhvata viši stepen finalizacije proizvoda organizacija u sasta-

vu SOUR »Krivaja« Zavidovići, a proizvodi: zidne obloge na bazi medijapan ploča, zidne obloge na bazi neokora, tapetirane stropove, montažno-demontažne plakare, pregradne fleksibilne zidove, reljefaste zidne obloge, pulteve, retropulteve, razne podove i sl. S takvim proizvodnim programom vrši opremanje zdravstvenih, školskih i ugostiteljskih objekata, dječijih ustanova, kancelarijskih i drugih prostorija.

Kada Tvornica bude radila punim kapacitetom vrijednost godišnje proizvodnje, prema cijenama iz 1981. godine, iznosiće oko 450,000.000 dinara. Tvornica je počela raditi sa 80 radnika sa orijentacijom postepenog uvođenja novih radnika tako da će tokom 1982. godine, kada proradi punim kapacitetom zapošljavati 450 radnika.

TVORNIICA »ENTERIJER«

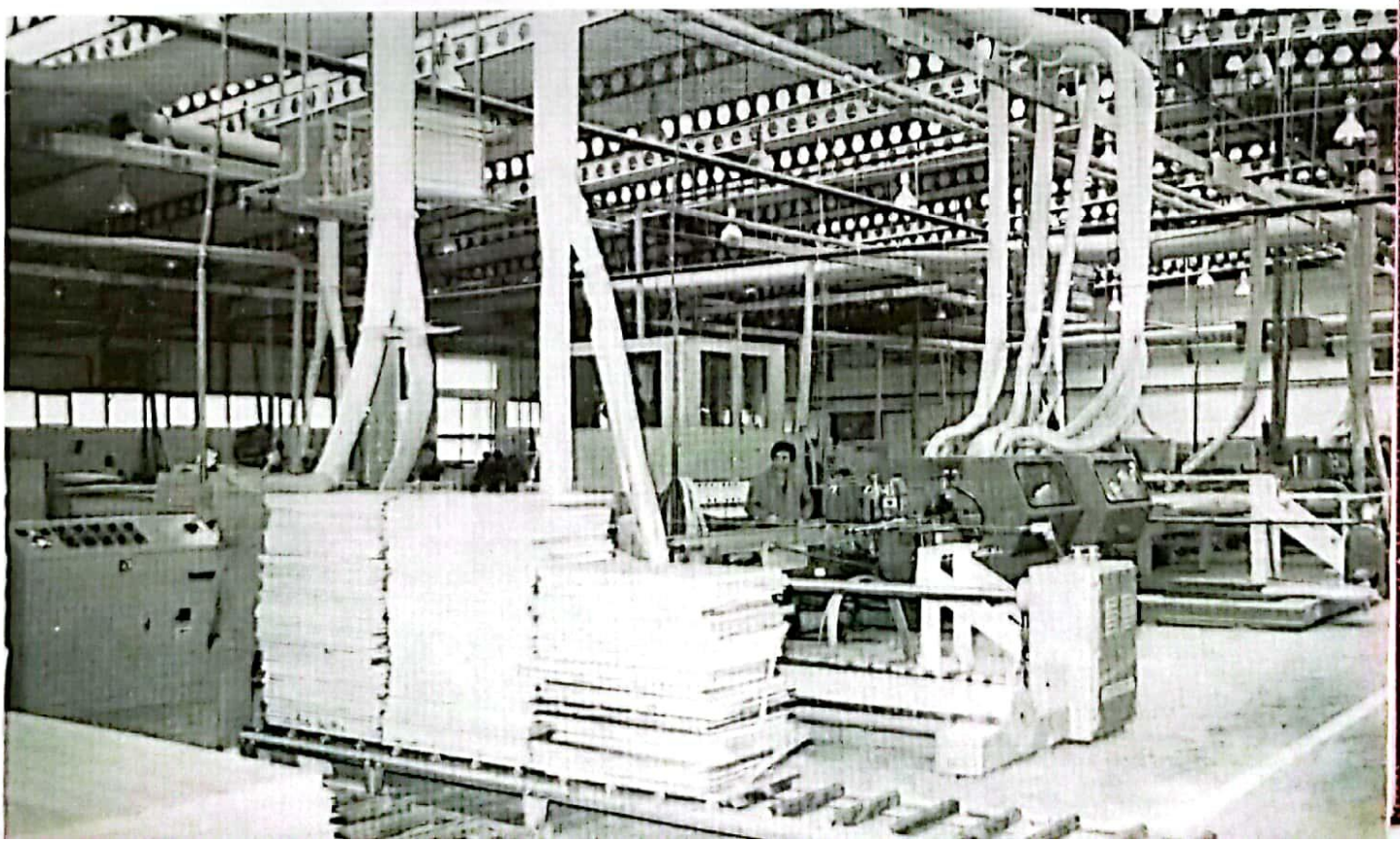

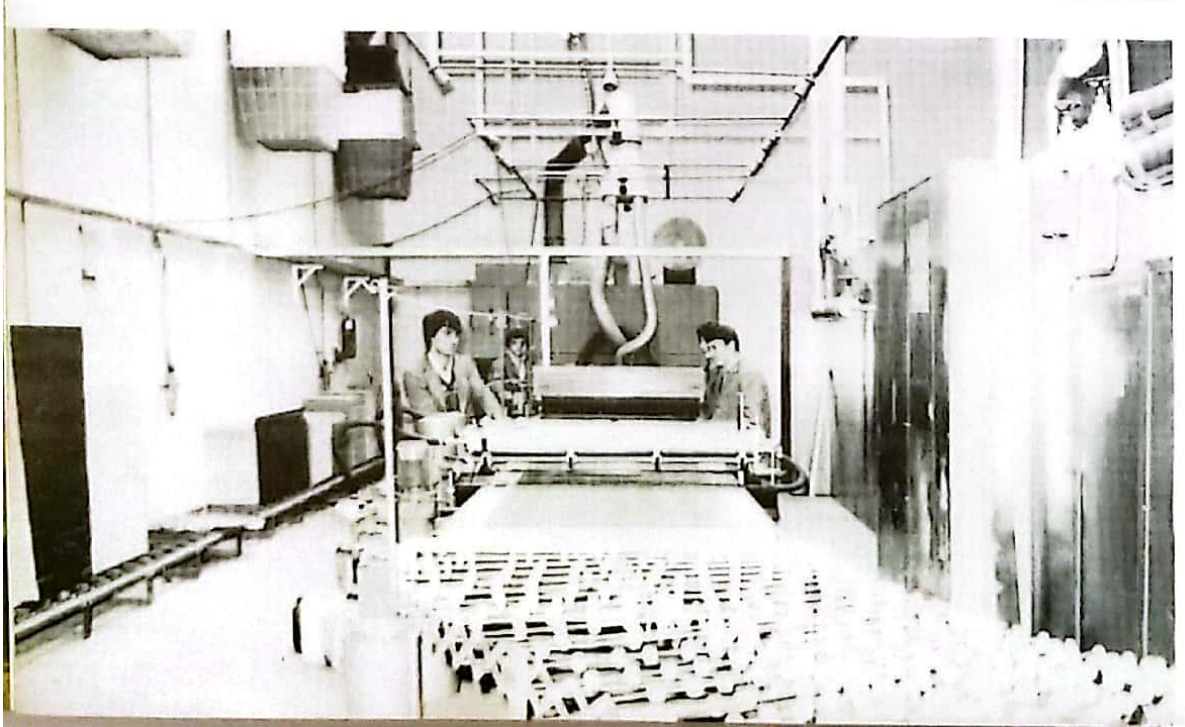

ZAPOŠLJAVANJE

Bukovac, Kotorsko i Vranduk su, gledano kroz njihov razvoj, bile sredine u kojima se veoma rano pojavio znatan broj nezaposlenih od kojih se počela regrutovati najamna radna snaga. Ona je, uglavnom, nalazila zaposlenje na sezonskim poslovima.

Sa ovog područja je krajem 19. vijeka u šumama Bosne i Slavonije za firme Austro-Ugarske monarhije radilo 50—60 drvosječa. Radili su za niske nadnice, bez socijalnog osiguranja i bilo kakve higijenske i tehničke zaštite. U isto vrijeme u Šećerani Usora je radilo 10—15 mještana a približno toliko i na željeznici.

Broj radnika zaposlenih na željeznici, u Šećerani Usora, šumama i na drugim sezonskim poslovima se lagano povećavao. Između dva svjetska rata, oko 1929. godine, na željeznici je radilo 25 radnika od čega su samo trojica bili stalni saobraćajni a ostali pretovarni radnici. U Šećerani Usora je tada radilo 30—40 sezonskih radnika i oko 60 drvosječa u šumama.

U periodu pred Drugi svjetski rat, 1941. godine, broj zaposlenih radnika je, uglavnom, ostao na nivou 1929. godine. Istina, povečao se broj drvosječa na oko 70 i zaposlenih na željeznici

na oko 30, ali je zbog prestanka rada Šećerane na Usori sezonsko zaposlenje izgubilo oko 40 radnika. U ostalim granama privređivanja (trgovina, zanatstvo, uprava) bilo je oko 30 zaposlenih.

Sveukupan broj zaposlenih je bio sasvim malen u odnosu na broj bezemljaša i onih koji su imali posjed nedovoljan za izdržavanje svojih porodica. Oveća grupa takvih se svako jutro okupljala na Trzni (trgu) i pred trgovinama čekajući da im neko ponudi bilo kakav posao pa makar i za najminimalniju naknadu.

U vremenu 1941—1945. godine broj zaposlenih se naglo smanjio. Mnogi sezonski poslovi su prestali, a i ljudi su izbjegavali da odlaze od kuća. Tako je ovo područje, pored svih nedaća koje je ostavio rat, oslobođenje 1945. godine dočekalo sa velikim brojem nezaposlenih.

U vrijeme obnove porušene domovine i Prvog petogodišnjeg plana izgradnje zemlje, stalni posao u preduzećima Doboja, Dervente, Zenice i širom slobodne zemlje dobio je znatan broj mještana. To je vrijeme takmičenja i udarništva na ostvarivanju i prebacivanju radnih normi*).

Osim radnika sa ovog područja koji su našli zaposlenje u Doboju i drugim mjestima, u Kotorsku je 1950. godine u oblasti zanatstva, trgovine, ugostiteljstva, prosvjete i državne uprave bilo zaposleno oko 100 radnika.

Broj radnika zaposlenih u Kotorsku, na dobojskoj i drugim opštinama stalno je rastao. U aprilu 1981. godine sa područja Bukovca, Vranduka i Kotorska bilo je zaposleno 714 radnika

*) Hrusto Hajrić rođen 1910. godine u Kotorsku proglašen je prvim udarnikom u Bosni i Hercegovini. To priznanje je dobio za zaista velik trud, veliko djelo. Njegova norma za istovar uglja je bila 15 t, a on je za osam sati istovarao i po 60 t. Za istovar uglja u kocki imao je duplu lopatu (varom sastavljene dvije lopate). Snažan i izdržljiv radio je dobrovoljno i po dvije smjene kada je trebalo. U znak obilježavanja i proslavljanja doprinosa željezničara radnim pobjedama za praznik rada — 1. maj 1946. godine montiran je provizoran kolosijek od željezničke stanice (uzani kolosijek) do apoteke koja se nalazila u kući Brujića. Na lokomotivi je bio transparent sa imenom Hruste Hajrića. Na mitingu koji je održan iza Doma fiskulture govorio je i Hajrić.

Hrusto Hajrić je za pregalački rad sedam puta dobio priznanje udarnika, a 1951. godine je proglašen herojem rada.

što čini 17,5 odsto ukupnog stanovništva. Od tog broja, na području Opštine je bilo 400 zaposlenih, van područja Opštine 238 i na privremenom radu u inostranstvu 76.[23])

Međutim, znatan broj onih koji su sticali kvalifikacije i završavali više i visoke škole napuštali su Kotorsko, Bukovac i Vranduk i preseljavali se u mjesta zaposlenja. Ovo je naročito bilo izraženo u periodu 1950—1975. godine. Od 1975. godine kada su uslovi za svakodnevni odlazak na posao postali znatno povoljniji, a i u Kotorsku riješeno niz komunalnih problema, te time stvoreni uslovi gradskog života ova otseljavanja su u znatnom smanjivanju.

Početkom rada Tvornice »Enterijer« te razvojem male privrede broj zaposlenih će objektivno brže rasti, a dnevna i stalna migracija će opadati.

HRUSTO HAJRIĆ
snimljen 1981. god.

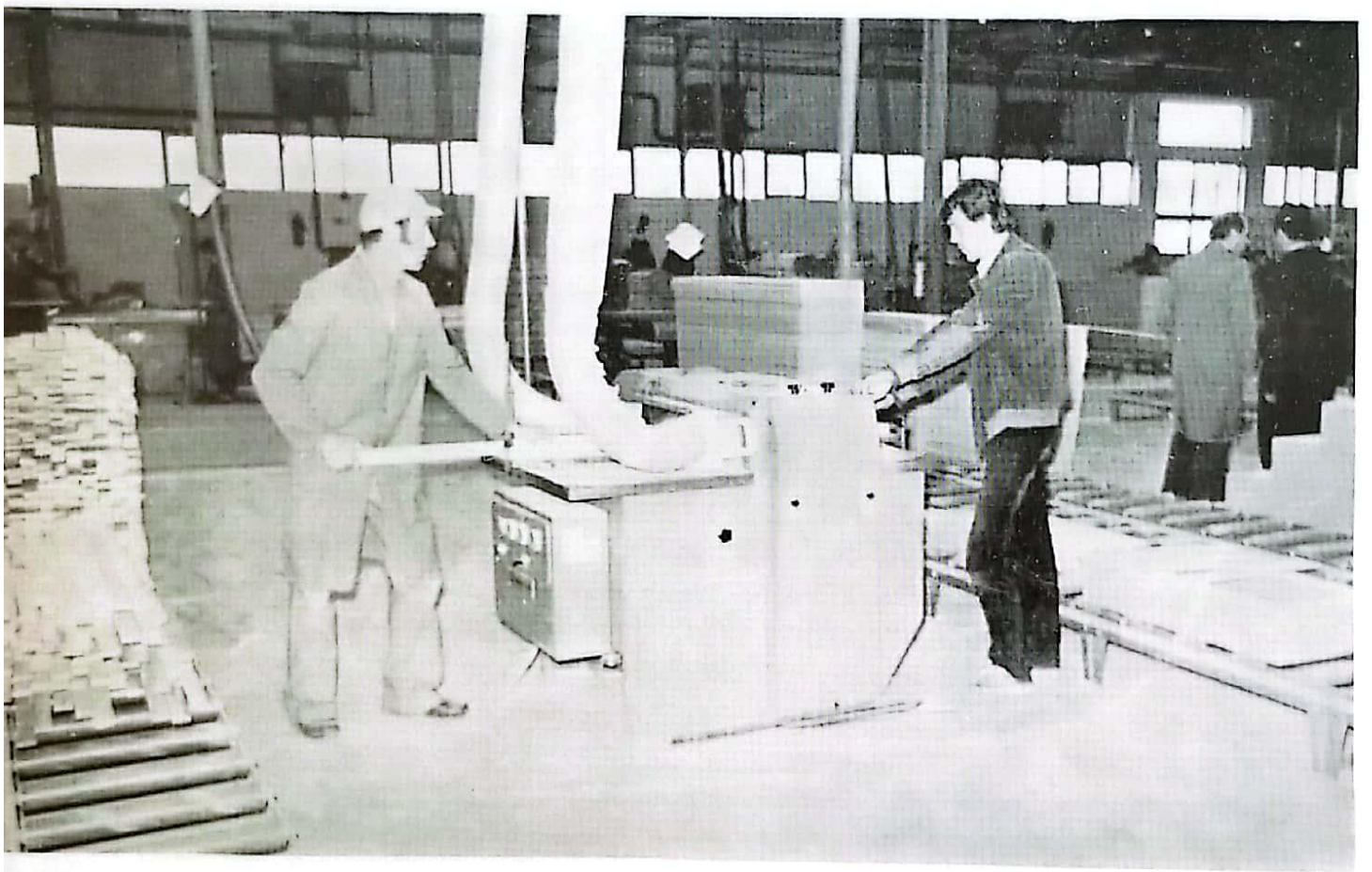

SVE VEĆI BROJ ZAPOSLENIH U INDUSTRIJI

POLJOPRIVREDA

Poljoprivreda je dugi niz godina bila glavno zanimanje i osnovni izvor prihoda i egzistencije stanovništva Kotorska i okoline. Plodne ravnice kraj rijeke Bosne i brdsko područje bili su pogodni za bavljenje ratarstvom, voćarstvom i stočarstvom. Najveće količine žitarica i drugih poljoprivrednih proizvoda: šljiva, jabuka, krušaka, povrća i mlijeka, bili su namijenjeni za zadovoljavanje vlastitih potreba, a ostvarivani su i tržišni viškovi voća, posebno svježe i suhe šljive a manje kukuruza i stoke. Međutim, vremenom je posjed usitnjavan zbog porasta broja stanovnika (1913. godine Kotorsko je imalo 1.121 stanovnika, 1921. godine 1.351, 1971. godine 2.676, a 1981. godine 3.091 stanovnika), odnosno, diobe posjeda. Samo je jedan manji broj porodica uvećavao svoj posjed otkupljivanjem zemlje, a ponekad i po vrlo niskim cijenama, od prezaduženih siromašnih seljaka. To je dovodilo do socijalnog raslojavanja i izdvajanja imućnijih.

U vrijeme Austro-Ugarske okupacije i u periodu između dva svjetska rata nije bio organizovan otkup u smislu utvrđenih cijena. Zemljoradnici su svoje proizvode jednostavno nudili i prodavali po cijenama koje su trgovci određivali. Cijene su bile niske, a najveću korist su imali trgovci i nakupci. Takvim

odnosom seljak je još više siromašio i padao u dugove. U ovakvim uslovima održavali su se samo oni sa većim posjedom — bogatiji, jer su prodaju svojih proizvoda mogli odgoditi do vremena kada po njih budu povoljnije cijene*).

Na području sadašnje Mjesne zajednice Kotorsko, još od doba turske vladavine postojale su brojne sušionice voća, zvane pušnice u kojima su se najviše sušile šljive, ali i karamuti i druge vrste krušaka i jabuke. Nekada su se ove pušnice, kada zalihe kukuruza nisu mogle doteći do novogo roda, upotrebljavale i za sušenje kukuruza od čega se dobijalo brašno zvano »prženica«. Prema prikupljenim podacima, 1935. godine, na području sadašnje Mjesne zajednice Kotorsko bilo je oko sedamdeset pušnica i 25.000 stabala šljive. Najveći dio uroda šljive boljeg kvaliteta bio je sušen, jedan manji dio prodavan (Osječanska ranka) kao svježa brana šljiva, od preostalog dijela je pečen pekmez — bestilj, a neznatne količine su upotrebljavane za pečenje rakije.

Posebno je bilo zanimljivo pečenje pekmeza od jabuka — recelja. Bila su to prava narodna sijela na kojima su se uz starije okupljali i momci i djevojke i uz rad, pjesmu i pijenje soka — šire, veselili i ašikovali.**)

---

* Prema popisima mještani Kotorska su posjedovali: u maju 1916. godine: 160 volova, 270 krava, 300 junadi, 180 teladi; u januaru 1921. godine: 245 volova, 227 krava, 159 junadi, 130 teladi, 67 konja; u aprilu 1923. godine: 224 volova, 44 konja, 98 volovskih i 15 konjskih kola[24]) u aprilu 1981. godine mještani Bukovca, Kotorska i Vranduka su posjedovali: goveda 624, konja 80, svinja 446, ovaca 11; i živine 6634.[25])

** Obrane jabuke su stavljane u drveno korito (tekne) i tučene stupom. U Kotorsku se koristilo više ručna stupa gdje je bat (udarač) bio montiran na slobodni kraj savitljive koso postavljene poluge (stožine) koja je na drugom kraju bila pričvršćena za zemlju, a svojim središnjim dijelom se oslanjala na račvu oko 2 m visokog podupirača. Bat se držao za ručke i njime se tukle jabuke u teknetu. Rjeđe je upotrebljavana nožna stupa. Ona je napravljena na principu poluge (oko 2 m dužine) koja se dizala i spuštala pod pritiskom težine tijela i noge iza ili ispred oslonca poluge. Istučene jabuke i sok (šira) su prolazili kroz rešetkasto izbušeno dno manjeg drvenog okna u koje je ulazio bat smješten na vrhu prednjeg dijela poluge. Ovaj sadržaj se skupljao u tekne postavljeno ispod okna. Prikupljena masa (kod obije vrste stupa) se sipala u žećke u kojima se na principu prese cijedio sok (šira) koji se u kazanima, bakračima i dubokim tepsijama ukuhavao — pekao pekmez (recelj). U širu koja je kuhala ubacivane su jabuke koje su upijale slast pekmeza. Služene su sa pekmezom i slatkim kajmakom kao poslastica.
Na isti način se od divljih (ne kalemljenih) jabuka pripremalo sirće (ocat). Naravno, tada se sok (šira) nije pekao u pekmez nego procijeđen spreman u odgovarajuće posude, najčešće drvene (fučije).

lako je poljoprivredna proizvodnja bila naturalna i ekstenzivna ipak su postojali tržišni viškovi žitarica i voća, naročito svježe i suhe šljive. Zbog toga je 10. septembra 1934. godine u Kotorsku otvorena pijaca suhe šljive.[26])

Zemlja se i u ovom kraju dugo obrađivala primitivnim sredstvima — drvenim plugovima i zubačama. Kukuruz se sijao i okopavao ručno, bez upotrebe zaprege i mašina. Pšenica je vršena — obijana na harmanu, gumnu gaženjem konjima, a zatim izmahivana. Tako je bilo sve do 1910. godine kada je porodica Muharema Huskića nabavila prvu ručnu mašinu za vršenje pšenice. Ista porodica je od 1917. godine posjedovala dvije takve mašine. I porodica Pavlovića iz Bukovca je 1910. godine posjedovala jednu ručnu vršalicu za pšenicu, a 1930. i željezni plug zvani »Sako«. Godine 1930. Omo Sivčević je kupio prvi gvozdeni plug i dvorednu sijačicu za kukuruz, a braća Anton i Ernest Peterka iz Vranduka su 1933. nabavili dreševe za vršenje žitarica. Uvođenje ovih alatki u obradu zemlje podsticajno je djelovalo, tako da je 1939. godine na ovom području bilo oko 60 gvozdenih plugova, desetina sijačica za kukuruz, osam mašina za vršenje pšenice na ručno pokretanje i četiri prilagođene za pokretanje konjskom zapregom.

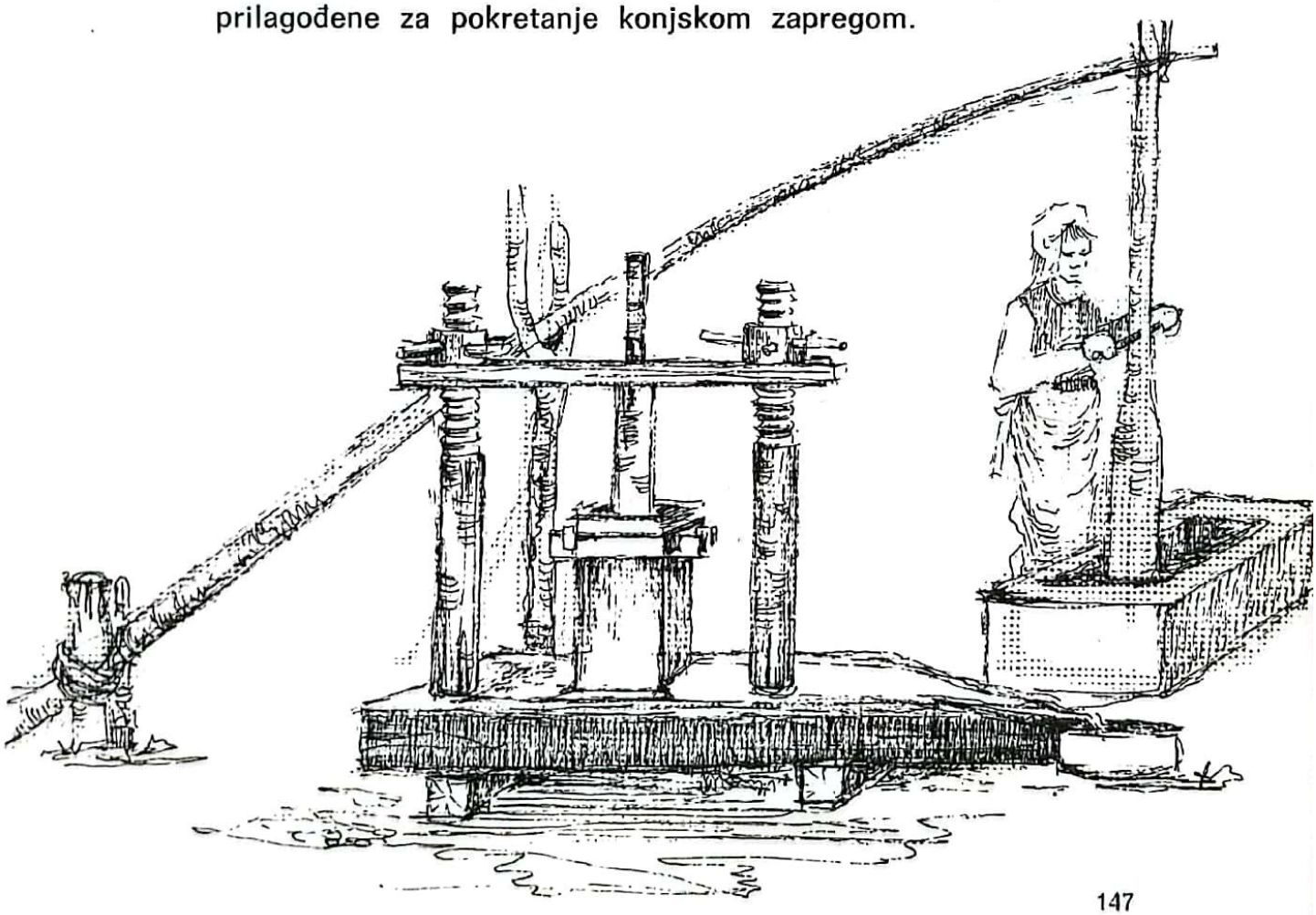

Znatan doprinos u opredjeljenju za povećanje prinosa u poljoprivredi dao je prvi učitelj u školi Kotorsko, Kasim Hrnjčić, koji je službovao od 1930—1934. godine. Zabilježeno je da je on 16. septembra 1932. godine otvorio prvi poljoprivredni tečaj za odrasle[27]). Praksu poljoprivrednog obrazovanja nastavili su i učitelji koji su kasnije radili u Kotorsku, a naročito Hasan Hadžihasanović, Fadil Hadžić i Mustafa Čizmić. U godinama poslije oslobođenja, 1945. godine, ove tečajeve su sve više držali poljoprivredni tehničari i agronomi. Poljoprivredni kursevi su držani iz oblasti ratarstva, stočarstva, voćarstva i pčelarstva. Govorilo se o: načinu oranja i sijanja, značaju sjemena i plodoreda, obrezivanju, okopavanju i kalemljenju voća, značaju pasmina u stočarstvu, prednosti novih košnica nad trnkama u pčelarstvu i davani ostali praktični savjeti. U radu tečajeva korištena je stručna poljoprivredna literatura koja je od 1931. godine bila zastupljena u mjesnoj biblioteci.

Od 1933. godine u stočarstvu je najveća pažnja poklanjana uzgoju goveda i proizvodnji mlijeka. Bogatija domaćinstva su imala i više pari volova, a najimućnija su posjedovala i konje.

U ljeto 1938. godine stočni fond je bio desetkovan zbog pojave epidemije bolesti slinavke, te je bio uveden i karantin. Konjske zaprege su inače služile za prevoz do drugih mjesta i za odvoz drveta i pragova do željezničkih stanica Kotorsko i Johovac. Za mnoge je tada voz bio skup, pa su konjska kola korištena kao glavno prevozno sredstvo za odlazak do Doboja, Dervente, Modriče i Odžaka. Fijakere su posjedovale porodice: Huskića, Hedžića, Halilovića, Mrkonjića, Pujagića i Šešlija. Zaprežna teretna, kirijdžijska kola su bila u više porodica, među kojima su bili poznatiji: Taib Smajlović, Alija Huskić, Islam Hedžić, Ahmet Hedžić, Ševko Pujagić i dr.

Poljoprivrednom proizvodnjom stanovnici ovog kraja bavili su se i za vrijeme narodnooslobodilačkog rata, 1941—1945. godine. Bila su to teška vremena, ali su ljudi nastojali da obrade polja, oberu ljetinu i sačuvaju stoku. Trebalo je obezbijediti hranu za mještane i preko ilegalnih radnika pomagati jedinice NOP-a.

U slobodnoj, socijalističkoj Jugoslaviji već 1945. godine u Johovcu je osnovana Zemljoradnička zadruga za Johovac i Kotorsko. Nešto kasnije, 1947. godine, prije izgradnje zadružnog doma, formirana je prva Zemljoradnička zadruga u Kotorsku, čiji je zadatak bio da radi na unapređenju poljoprivrede i da stanovništvo ovog mjesta i okoline snabdijeva industrijskom robom i otkupljuje poljoprivredne proizvode. Tek tada je u Kotorsku prvi put organizovan otkup poljoprivrednih proizvoda po unaprijed utvrđenim, a i garantovanim cijenama za ugovorenu proizvodnju (kontrahiranje). Već slijedeće godine Zadruga u Kotorsku je bila dobro organizovana i uz obezbjeđenje industrijske robe u svojim prodavnicama, otkupljivala je viškove poljoprivrednih proizvoda, šumske plodove, drvene pragove, jaja i živinu. Uz to, ova Zadruga je u svom sastavu imala i više zanatskih radnji.

Skoro svi mještani su bili članovi Zemljoradničke zadruge Kotorsko koja je od 1950. godine obuhvatala današnje područje Mjesne zajednice, tj. Kotorsko, Bukovac i Vranduk. Zadruga je imala svoje organe upravljanja, održavane su godišnje skupštine, knjigovodstvo je uredno vođeno. Najkraće rečeno, stanovnicima je Zadruga pružala ono za što je i formirana.

Seljačka radna zadruga »Put u novi život« formirana je u Kotorsku 1949. godine u dosta nepovoljnim uslovima. Prije svega, poljoprivrednici su davali otpor za kolektivizaciju po tipu kolhoza iz SSSR-a i nisu željeli da podruštve svoju zemlju, stoku i oruđa za rad, smatrajući da im se to otuđuje. Niko im nije pružao garanciju da će prema unesenom posjedu i uloženom radu dobiti odgovarajuću naknadu. Osim toga, zemljoradnik je naučio da ima svoj posjed i da sam organizuje proizvodnju. Zbog toga je bilo dosta otpora i sa formiranjem zadruge išlo je sporo. Ipak, političkim radom je obezbijeđeno da se u zadrugu iste godine uključilo 15 domaćinstava, zatim još pet da bi 1951. godine bilo uključeno 40 domaćinstava, uglavnom imućnijih. To je ujedno bio i najveći broj domaćinstava u Zadruzi, što je u odnosu na ukupan broj domaćinstava u Kotorsku iznosilo svega 9,4 odsto.*)

Domaćinstva su u Zadrugu unijela zemlju, stoku i alatke. U posjedu Zadruge je bilo 50 hektara zemlje (od čega je 15 ha bilo zemljište dobijeno agrarnom reformom 1946. godine), osam pari volova i dva para konja. Pored toga, izgrađene su štale, koševi za kukuruz, pšenica i »vatreni« (parni) mlin**). Radilo se za trudodane. Pošto zadrugari nisu bili zainteresovani za ovakav vid udruživanja, a uz to u zadrugu je uneseno relativno malo zemlje, te u način proizvodnje nisu unesene novine, prinosi sa zemlje su bili maleni, pa je i vrijednost trudodana bila niska. U ovakvim uslovima nije se vodilo računa o amortizaciji osnovnih sredstava za rad, te nije ostvarivana ni prosta reprodukcija. Zbog toga je nekoliko zadrugara napustilo zadrugu i zaposlilo se u nekim preduzećima. Sve je ovo pokazalo da takav oblik organizovanja i način rada u poljoprivredi nije odgovarao tadašnjim uslovima i radna zadruga je rasformirana 1952. godine.

Nakon prestanka sa radom Seljačke radne zadruge zemljišni posjedi, ostala sačuvana sredstva rada i stoka vraćeni su bivšim zadrugarima — vlasnicima istih. Dio zemljišta koji je bio državna svojina dobijen agrarnom reformom, a dodijenjen Seljačkoj radnoj zadruzi pri njenom formiranju 1949. godine, ustup-

---

* Prema popisu iz 1948. godine u Kotorsku je bilo ukupno 422 domaćinstva.

**) Svi gospodarski objekti Seljačke radne zadruge su izgrađeni u Trnovim poljima, gdje je 1981. godine izgrađena Tvornica »Enterijer«. Štala je adaptirana za poslovni prostor Tvornice.

ljen je Zemljoradničkoj zadruzi Kotorsko. On tih 15 ha i zemljišta dobijenog sprovođenjem Zakona o poljoprivredno-zemljišnom fondu (ovim Zakonom je utvrđen maksimum 10 ha obradivog poljoprivrednog zemljišta) formirana je 1953. godine Zadružna ekonomija. Ekonomija je imala jedan par konja sa kojima je radio Nurija Mejrušić, a dodijeljeni su joj i gospodarski objekti ranije Seljačke radne zadruge, te nabavljen jedan traktor sa prikolicom i priključnim mašinama za oranje i sjetvu i jedan dreš za vršidbu pšenice. Ukupno su bila zaposlena četiri stalna radnika, među kojima jedan poljoprivredni tehničar i jedan baštovan. U toku sezonskih radova na Ekonomiji je bilo angažovano i do 30 radnika koji su obavljali poslove sjetve, kopanja i žetve. Na Ekonomiji se proizvodilo: kukuruz, pšenica šećerna repa, soja, bostan i drugo povrće.

U okviru Ekonomije, 1953. godine, na Musalama (dijelu zvanom Kamenik koji je pripadao Vakufu donjeg džemata), na površini od 1,5 ha, podignut je vinograd. Uloženo je puno truda i sredstava, a prinosi su bili niski. Ocijenjeno je da su tome uzrok tlo i klimatski uslovi koji ne odgovaraju uzgoju vinove loze, te se 1959. godine odustalo od dalje obrade vinograda, a zemljište je vraćeno Vakufu. Isto tako, u Torinama je na oko 2 ha zasađen šljivik koji je od 1957. godine počeo davati rod.

Zemljoradnička zadruga se i dalje bavila trgovinom i otkupom poljoprivrednih proizvoda. Dvije prodavnice Zadruge su bile dobro snabdijevene, a dva otkupna magacina su bila spremna da prihvate žitarice, pasulj, jaja i drugo. Otkup svježeg voća, a prije svega šljive, nije bio dovoljno organizovan i nije zadovoljavao interese i potrebe proizvođača. Zadruga nije mogla da obezbijedi otkup i plasman istih. Ta okolnost je dijelom dovela do stagniranja u voćarskoj proizvodnji.

Saradnja Zadruge sa proizvođačima u proizvodnji žitarica i povrća je bila dosta dobra, obezbjeđivala je sjeme, umjetna gnojiva, sredstva za zaštitu bilja i poljoprivredne alatke. Zadruga je svojim sredstvima izgradila prvu mjesnu električnu centralu i niskonaponsku mrežu u Kotorsku, finansirala FK »Zadrugar«, pomagala KUD »Mladost« i Dobrovoljno vatrogasno društvo. Svojim ukupnim radom doprinosila je bržem razvoju mjesta i podizanju ličnog i društvenog standarda.

Godine 1959. Zemljoradnička zadruga Kotorsko je pripojena Zadruzi Johovac u okviru koje se nastavlja rad na unapređenju poljoprivrede i sela. U periodu od 1961—1963. godine izvršena je arondacija zemljišta na području Trnovih Polja i Stavačkih Njiva čime je objedinjeno oko 35 ha zadružnog zemljišta. Zemljoradnička zadruga Johovac, u čijem sastavu je bila i zadruga Kotorsko, 1965. godine je integrisana sa Zemljoradničkom zadrugom u Doboju. Integracijom, 1972. godine Zemljoradnička zadruga Doboj je ušla u sistem UPI — Ujedinjena poljoprivreda promet i industrija Sarajevo. U tom sistemu kao nosilac razvoja poljoprivrede na opštini Doboj, pa prema tome i na području Mjesne zajednice Kotorsko, formirana je RO-a »Doboj« u okviru koje se organizacijom udruživanja poljoprivrednih proizvođača i poljoprivrednom proizvodnjom bavi OOUR-a »Bosnacoop«. Na području Mjesne zajednice Kotorsko do kraja 1981. godine nije formirana osnovna organizacija kooperanata. Međutim, to ne znači da se ovdje poljoprivredna proizvodnja ne unapređuje. Mnoga domaćinstva primjenjuju visokorodna sortna sjemena, vještačka gnojiva, sredstva zaštite bilja, koriste se traktorima (u junu 1980. godine na ovom području je bilo 20 traktora) i drugim poljoprivrednim mašinama za obradu zemlje i ubiranje prinosa. Neki poljoprivredni proizvođači su učestvovali u takmičenju za visoke prinose koje organizuje Osnovni zadružni savez Doboj. Ibrahim Sarajlić je 1971. godine na regionalnom takmičenju u proizvodnji pšenice osvojio prvo mjesto, a Ćazim Hedžić 1979. drugo mjesto u proizvodnji kukuruza.

Međutim, na području Mjesne zajednice Kotorsko raspolaže se sa relativno skromnim resusrsima u poljoprivredi. Od ukupno 1.310 ha na poljoprivredne površine otpada 861 ha od čega oranice, bašte, voćnjaci i livade zauzimaju 817 ha ili 62,3 odsto. Po jednom domaćinstvu ima 0,85 ha poljoprivredne površine, a svega oko 10 odsto domaćinstava ima 3—10 ha. Najveći broj je tzv. mješovitih domaćinstava. U junu 1981. godine bilo je 17,1 odsto ukupnog broja stanovništva zaposleno u nepoljoprivrednim djelatnostima, a većina ih je iz domaćinstava koje imaju manji posjed od 0,3—1 ha. Ovakva domaćinstva, uglavnom, proizvode za svoje potrebe.

Nedostaci koji su se ispoljavali u neobezbijeđenom otkupu voća odrazili su se na stanje u voćarstvu. Prema statističkim podacima, 1980. godine na području Mjesne zajednice Kotorsko

bilo je ukupno 13.170 stabala voća od čega je svega 9.145 rodnih. U poređenju sa podacima iz 1935. godine to predstavlja veliki pad. Dovoljno je pomenuti da danas u Bukovcu, Kotorsku i Vranduku niko ne suši šljivu. Među devet najčešćih vrsta voća najviše ima stabala šljive (11.500 od čega je rodnih 8.000), zatim slijede jabuka (580), kruška (440), trešnja (300), kajsija (100), višnja (90), orah (70), dunja (60) i breskva (30) stabala. Iz podataka se vidi da je svega 69,4 odsto rodnih stabala što govori o lošem stanju voćnjaka. Prinosi su relativno niski, a sortiment i kvalitet plodova ne zadovoljava. Međutim, obzirom da postoje dobri klimatski uslovi voćarstvo bi se moglo razvijati u skladu sa potrebama prerađivačkih kapaciteta OOUR »Bosanka« Doboj, fabrike za preradu voća i povrća.

Prema statističkim podacima u 1981. godini na području Mjesne zajednice Kotorsko domaćinstva su posjedovala 624 grla goveda, 80 konja, 446 svinja, 11 ovaca i 6634 komada živine, nepovoljnog pasminskog sastava. Ovo je vjerovatno uvjetovalo malim površinama livada i pašnjaka (samo 57 ha), pa se stočna hrana mora proizvoditi na oranicamá zbog čega nema uslova za tržnu proizvodnju mlijeka i mesa.

Zbog ograničenih poljoprivrednih površina, velike gustine naseljenosti (313 stanovnika na km^2) i predviđanja u povećanju broja stanovnika (do 2000-te godine za 18,4 odsto) kao i značajnog broja zaposlenih u vanpoljoprivrednim djelatnostima, poljoprivredna proizvodnja u cjelini i njene pojedine grane imaće sve manji značaj za privredu ove Mjesne zajednice. Ipak, time poljoprivreda kao privredna grana ne gubi na značaju. Upravo, još više se nameće potreba intenzivne obrade postojećih zemljišnih površina, pa makar to bili i mali posjedi, kako bi se mogle što većim dijelom zadovoljavati rastuće potrebe za poljoprivrednim proizvodima.

ZANATSTVO I KUĆNA RADINOST

U svojoj istoriji skoro do današnjih dana područje Mjesne zajednice Kotorsko je bilo agrarno. Zemljoradnja je bila osnovno i jedino zanimanje pretežnog broja stanovništva, a zanatstvo se dugo vremena razvijalo tek toliko da zadovolji osnovne potrebe stanovništva Kotorska i susjednih sela.

Bavljenje zemljoradnjom je uslovilo da su se najranije pojavili kovači, kolari i potkivači, zatim dunđer-majstori koji su gradili kuće od šepera i ćerpiča, kasnije riglovane — preteče današnjih zidara. Nešto kasnije pojavili su se opančari, brijači, mesari i pekari. Ove djelatnosti su obavljane više u porodičnom krugu gdje je razvijana i njegovana tradicija prenošenja zanimanja sa oca na sina. Zanatske vještine i umijeća sticana su praksom, a sporo se usavršavala tehnologija i alati ovih zanatskih djelatnosti.

U cilju zadovoljavanja niza potreba u domaćinstvima se razvijala kućna radinost. U većem broju kuća nalazili su se »stanovi« na kojima se tkao bez, ponjave i ćilimi. Tkalo se za svoje potrebe, a kasnije i za tržište, što je pogodovalo razvoju trgovine u ovim mjestima.

Zbog izmijenjenih potreba ljudi i savremenije industrijske proizvodnje, neki zanati su gubili svoj značaj, te neprimijetno nestajali. Na ove zanate podsjećaju nas sačuvani primjerci rukotvorina njihovih majstora.

Danas se u nekim domaćinstvima čuvaju i upotrebljavaju stari ožezi, mašice, sadžaci, sačevi, žećke, stupe, preslice, stanovi za tkanje, đerđefi, đugumi i ibrici, bakarne tepsije i sahani i još neki predmeti vrlo interesantne izrade. Starije domaćice ne zaboravljaju mlinove na rijeci Bosni gdje se mljeo kukuruz i pšenica od čijeg se brašna pripremao kukuruzni kruh poležak i pogača, koji su bili posebno ukusni kad su pečeni pod sačom na ognjištu. Zanati kao što su kolarski, kovački, limarski, stolarski, obućarski i slični zadržali su se i danas, ali su njihove radionice modernizovane savremenim alatima i mašinama.

Potpuni podaci o broju i vrstama zanatskih radnji u pojedinim razdobljima na području Mjesne zajednice Kotorsko nisu sačuvani. Zna se da su pred kraj Austro-Ugarske okupacije kovačko-kolarske radnje u Kotorsku posjedovale porodice Kovačevića, Žilića i Čavalića. Mlinove na rijeci Bosni imale su porodice Đuherića, Halilovića, Hedžića, Huskića, Krdžalića, Kremića i Žilića koji su najčešće bili zajedničko vlasništvo više domaćinstava.

Između dva svjetska rata u Kotorsku je bilo pet kovačko-kolarskih radnji koje su pripadale porodicama Čavalića, Sekavića i Žilića. Dvije porodice (Kremić i Tulić zvani Hotić) bavile su se izradom samo drvenih dijelova za kola. Pored toga, postojale su dvije stolarske radnje (u porodicama Kremić i Smenkal), pet obućarskih (u porodicama Mulalić, Mutić, Ćatić, Odobašić i Tabaković), više korparskih (četiri u porodicama Huskić, zatim u porodicama Mehuljić, Ramić, Kotorić i Dželilović), dvije brijačke (u porodicama Huskić i Delić), jedna pekarska radnja (porodica Halepović), tri mesarske radnje (porodice Žilić, Zelenkić i Kapetanović). Kalajdžijskim zanatom su se bavile porodice Ukejnović i Sekavić, a izradom nanula Redžo Hajrić. Također, postojala je jedna ciglarska (porodica Rikarda Papinuti, doseljenih Italijana) i jedna fotografska (Nurija Sivčević). Bilo je i desetine drugih lica koja su se bavila izradom predmeta od drveta, kože i drugih materijala za široku upotrebu, ali nisu se isključivo bavili tim poslom i nisu imali registrovane zanat-

ske radnje. Oni su izrađivali sepete, štila za alatke, lupače (prakljače), lubice, zubače, drvena kola, štale, koševe, zemljene peći zvane furune, hamame, jastuke, sećije i drugo.

U naselju Vranduk, koga su krajem 19. vijeka formirale doseljene češke porodice, razvilo se raznovrsno zanatstvo. Prvo su u porodici Peterki otvorene kovačka i obućarska radnja a nešto kasnije i krojačka radnja u porodici Johana Določeka. Kovačnica braće Antona i Ernesta Peterki razvila se u moderniju radionicu. Izgradnjom »vatrenog« mlina i gatera, ova porodica je proširila svoju djelatnost na mljevenje žitarica i rezanje drvene građe. Pored ovih radionica, u porodicama Smenkal, Saver, Tušle, Peterke, Poslednik, Dolaček i Dombaj bilo je i stolara, zidara, kolara, krojača i fotografa koji su isključivo živjeli od ovih zanimanja.

Žene i djevojke iz siromašnijih porodica bavile su se predenjem lana i vune, tkanjem, pletenjem i vezenjem. Poznati majstori »načinjanog« beza (bez sa narodnim šarama) bile su Muminovka, Tešanjka, Ganinica, Halilovka, Zečevka i još neke. Načinjani bez se izrađivao od pamučnog i svilenog konca — prediva a upotrebljavao se za izradu mladenačkih muških i ženskih košulja, zavjesa za prozore — firange i drugih ukrasnih zavjesa i djevojačkog ruha. Najčešći naručioci su bili imućniji ljudi i trgovine braće Šešlija u Kotorsku, Pesaha u Doboju i Alibegovića i Jusufbegovića u Derventi. Pored toga, mnoge Kotorke su za pomenute trgovce šile jorgane i pamuklije, zatim vezle i plele ukrasne ćipke, čarape i džempere.

Poslije oslobođenja naše zemlje 1945. godine, pa sve do danas, razvoj proizvodnog i uslužnog zanatstva i društvenog i individualnog vlasništva je u stalnom usponu.

Godine 1948. pri Zemljoradničkoj zadruzi Kotorsko formirane su četiri zanatske radionice: kovačko-kolarska i limarska sa 12 radnika, korparska sa 14 radnika, obućarska sa 7 radnika i stolarska sa 2 radnika ili sa ukupno 35 zaposlenih radnika u zadružnim zanatskim radionicama.

U Bukovcu je 1950. godine formirano Sresko korparsko-stolarsko preduzeće u kojem je bilo zaposleno 11 radnika, a u Kotorsku Zadružna ciglana koja je bila locirana na području meraje zvane Prljuna.

Uslužna i proizvodna zanatska djelatnost u zadružnim radionicama i Sreskom korparsko-stolarskom preduzeću vršena je za potrebe mještana, a korparski proizvodi i za šire tržište. Sredstva za rad i proizvodnju su bila zastarjela, a radilo se u neprikladnim prostorijama. Te okolnosti su uticale da produktivnost bude niska, što nije moglo obezbijediti ekonomično poslovanje. Zbog toga su ove radionice 1952. godine rasformirane. Jedan broj radnika se uključio na rad u preduzećima u Doboju, a nekoliko ih je otvorilo privatne zanatske radnje. Od tada se na području Mjesne zajednice Kotorsko sve do 1981. godine zanatstvo u cjelini odvija u ličnoj svojini građana. Napredak zanatstva je u laganom ali stalnom usponu. Prostorije, uređaji, oprema i tehnologija rada je usavršavana, a time i kvalitet usluga i proizvoda. Poboljšana je i kvalifikaciona struktura zanatlija redovnim školovanjem. Međutim, jedan broj zanatskih djelatnosti se obavljao kao sporedno zanimanje, pa je to išlo na uštrb otvaranja i registrovanja novih zanatskih radnji.

Prema statističkim podacima, krajem 1978. godine, na ovom području su bile registrovane 23 samostalne zanatske radnje, od čega: kovačkih 1, RTV mehaničarskih 1, proizvodnje šupljih elemenata od cementa 1, stolarskih 4, kolarskih 1, krojačkih za muška odijela 2, obućarskih 2, poslastičarskih 1, pekarskih 1, zidarsko-fasaderskih 7 i 2 brijačko-frizerske radnje za muškarce.

Prema statističkim podacima, u junu 1981. godine sve zanatske radnje na području Mjesne zajednice Kotorsko, bile su locirane u mjestu Kotorsko koje čini 76 odsto stanovnika Mjesne zajednice. Prema tim podacima postojalo je 25 zanatskih radnji u kojima je bio zaposlen 31 radnik. Registrovane su slijedeće zanatske radnje: uslužno rezanje građe 1, stolarske 3, kovačke 3, krojačka 1, brijačka 2, frizerska 1, pekarska 1, zidarskih 5, poslastičarska 1, mlinarska 1, kolarska 1, obućarske 2, limarske 2, i radnja za proizvodnju betonskih elemenata jedna.[28])

Bez obzira što se broj samostalnih zanatskih radnji nešto povećavao i što je kvalifikaciona struktura lica koja otvaraju samostalne zanatske radnje povoljnija, još nisu iskorištene sve mogućnosti razvoja, jer su potrebe za zanatskim uslugama veće i šire. To se prije svega odnosi na zanatske djelatnosti kao

što su: fotografske, kožno-galanterijske, izrada tjestenina, za rashladne uređaje, tapetarske, elektro-mehaničarske, vodoinstalaterske, molersko-farbarske, staklorezačke, automehaničarske, autolimarske, autolakirerske, metalostrugarske, elektroinstalaterske, bravarske i dr. Sve ove potrebe su proizašle iz razvoja saobraćaja, izgradnje vodovoda i kanalizacije, elektrifikacije, razvoja PTT mreže a posebno naraslog standarda i kupovne moći radnih ljudi i građana.

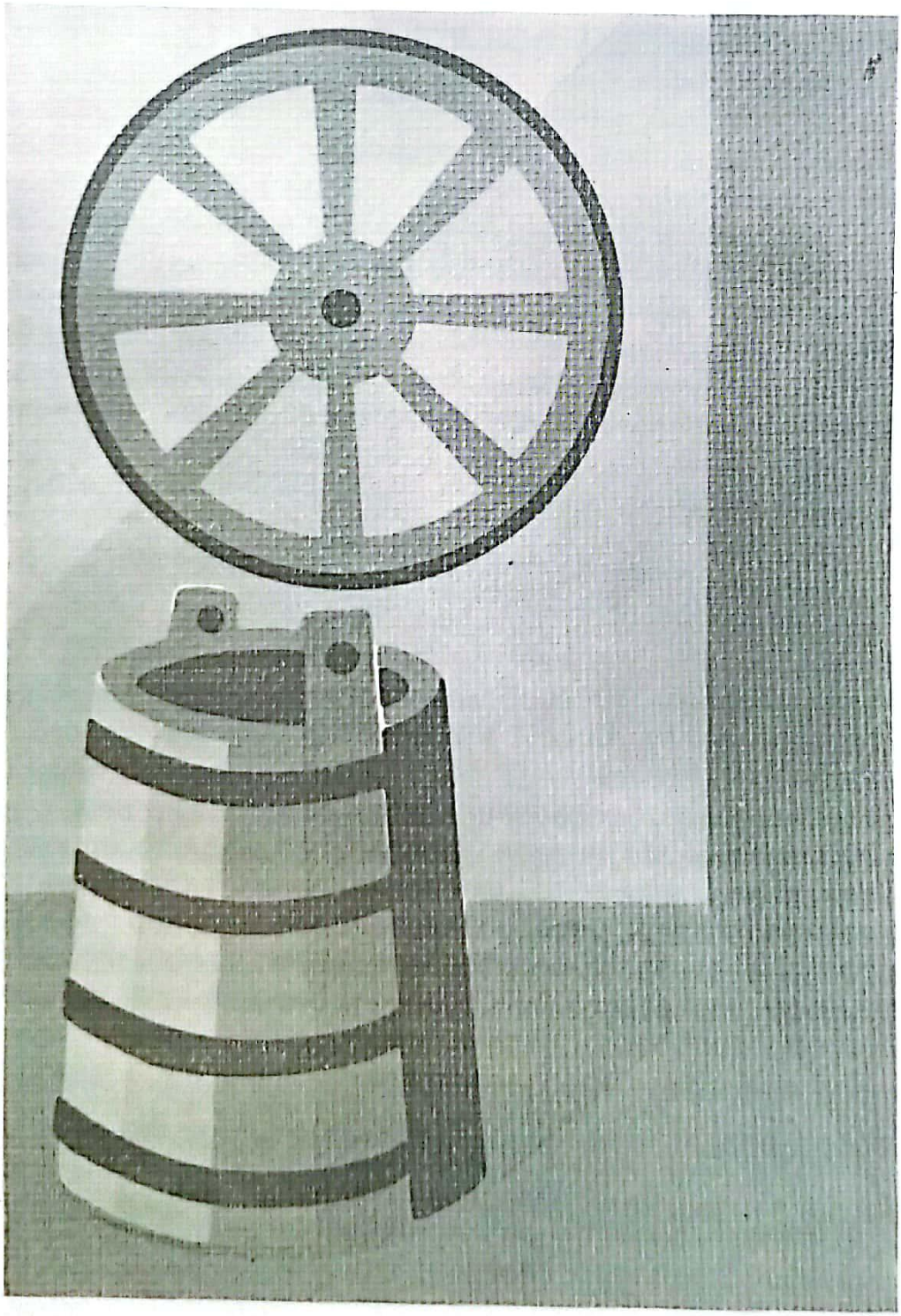

TRGOVINA

Trgovina u Kotorsku ima dugu tradiciju. Njenom nastanku i razvoju pogodovala je činjenica što se Kotorsko razvijalo u naselje sa izvjesnim urbanim konturama — gušće naselje, ušoreno sa obrisima čaršije. Susjedna sela su raštrkana na širem području, a njihovi žitelji su bili upućeni da navraćaju u najbližu čaršiju — Kotorsko, da kupe satl gaza (petroleja), koju kocku šećera, kafe, a ponekad i čaršijskog samuna i da prodaju svoje proizvode.

Iako je još u doba turske vladavine u Kotorsku bilo nekoliko dućana, ipak se organizovanje trgovine i njen razvoj može vremenski vezati za doba Austro-Ugarske okupacije. Upravo, u orijentaciji okupatora da iz Bosne i Hercegovine izvuče što više sirovina i poljoprivrednih proizvoda, stvoreni su uslovi da se izdvoji nekoliko imućnijih ljudi koji se počinju ozbiljnije baviti trgovinom, posebno otkupom drveta — naročito građevinskog, zatim voća, stoke i peradi. Trgovina stokom odvijala se putem brojnih trgovaca koji su krstarili selima i otkupljivali stoku.

Organizovanje trgovine vezano je za razvoj trgovine u susjednim mjestima, Doboju i Derventi. Upravo, trgovci iz ovih mjesta imali su potrebe da i na ovom području imaju »svoje« tr-

govce — otkupljivače i preprodavce. U doba Austro-Ugarske okupacije je na ovom području bilo 7 trgovačkih radnji mješovitom robom koje su držale porodice Huskića, Halilovića, Pujagića, Hedžića, Jazavaca i Omeraga i Ahmetaga Mutić. U ovim trgovinama prodavali su se industrijski proizvodi što je zanatstvo dovelo u nepovoljniji položaj. I narodne rukotvorine (kere, vez, bez, ponjave) su otkupljivane, ali uz veoma niske cijene.

U periodu između dva svjetska rata nastavljen je proces daljeg socijalnog raslojavanja i osiromašenja većeg broja seljaka. Došlo je do pada potražnje poljoprivrednih proizvoda a time i njihove cijene. Broj trgovačkih radnji se povećao na 9 i sve su bile locirane u Kotorsku i radile su do 21. maja 1948. godine kada je izvršena konfiskacija privatnih trgovina. Najveća trgovina koja se bavila prometom robe u zemlji i sa inostranstvom, te imala vlastitu pecaru rakije bila je trgovina braće Šešlija. Ona je bila otkupni centar poljoprivrednih proizvoda za šire područje. Ovdje je stizalo drvo iz Krnjina i Trebave, žitarice iz Odžaka i Modriče, a svježa i suha šljiva, suho voće, jaja i perad sa područja sadašnje Mjesne zajednice Kotorsko, te iz Podnovlja, Majevca, Ritešića, Trnjana, Komarice, Osječana, Kožuha i drugih mjesta. Ostali trgovci u Kotorsku su bili: Muharem Omer i Ramo Halilović, Suljo i Ševko Hedžić, Muhamed Huskić, Mujo Jazavac i Husein, Ibrahim i Smail Pujagić. Trgovinu za promet jaja i živine držali su Ibrahim i Hamza Kotorić, a prometom drveta se bavio Osman Duraković. Ove trgovačke radnje su se bavile prometom mješovite robe i otkupom poljoprivrednih proizvoda koje su, uglavnom preprodavali Šešlijama. Robom su se snabdijevali najviše u Derventi, a zatim u Doboju. U njima su radila najčešće 1—2 člana porodice.

Poslije oslobođenja naše zemlje počeo je da se razvija i robni promet na novim osnovama, u državnom vlasništvu. Već 1946. godine, Opšte državno trgovačko preduzeće iz Doboja otvorilo je svoje 3 prodavnice, a 1947. godine formirana je Zemljoradnička zadruga Kotorsko koja je otvorila jednu prodavnicu. Obzirom da je u to vrijeme bilo garantno snabdijevanje, to se sav robni promet obavljao preko ovih trgovinskih radnji.

Poslije ukidanja garantnog snabdijevanja (prva roba za slobodnu prodaju došla je 11. avgusta 1947. godine) i sve većom ponudom raznih roba na tržištu ,trgovina se skladno potrebama gra-

đana razvija, što se očituje kroz povećanje broja objekata, njihovu specijalizaciju i bolji razmještaj na cijelom području Mjesne zajednice Kotorsko. Prema statističkim podacima 1978. godine na području Mjesne zajednice Kotorsko robni promet se obavljao u 11 poslovnih jedinica — prodavnica- pet prodavnica mješovite robe u Kotorsku, jedna u Bukovcu i jedna u Vranduku (šest prodavnica iz sistema UPI — Ujedinjena poljoprivreda, promet i industrija Sarajevo, od čega tri prodavnice OOUR-a »Dobojpromet« Doboj i tri OOUR-a »Trgocentar« Gradačac; jedna prodavnica iz sistema PTK — Proizvodno trgovinski kombinat Tuzla OOUR-a »Ishrana« Doboj), zatim jedna prodavnica mesa u Kotorsku (UPI-a OOUR-a »Mesopromet« Doboj), jedna poljoprivredna apoteka (UPI-a OOUR-a »Bosnacoop« Doboj), jedna specijalizovana prodavnica namještaja i bijele tehnike u Kotorsku (RO-e »Razvitak« Doboj) i jedna prodavnica štampe i duhanskih prerađevina u Kotorsku (RO-e »Duvan« Doboj).

Sve ove prodavnice su dobro snabdijevene proizvodima koji su neophodni građanima, ali ipak nedostaju specijalizovane prodavnice kao što su marketi, robna kuća, prodavnica građevinskog materijala, obuće, konfekcije i knjižara. Ako se ovome

PRODAVNICA NOVINA I DUHANA

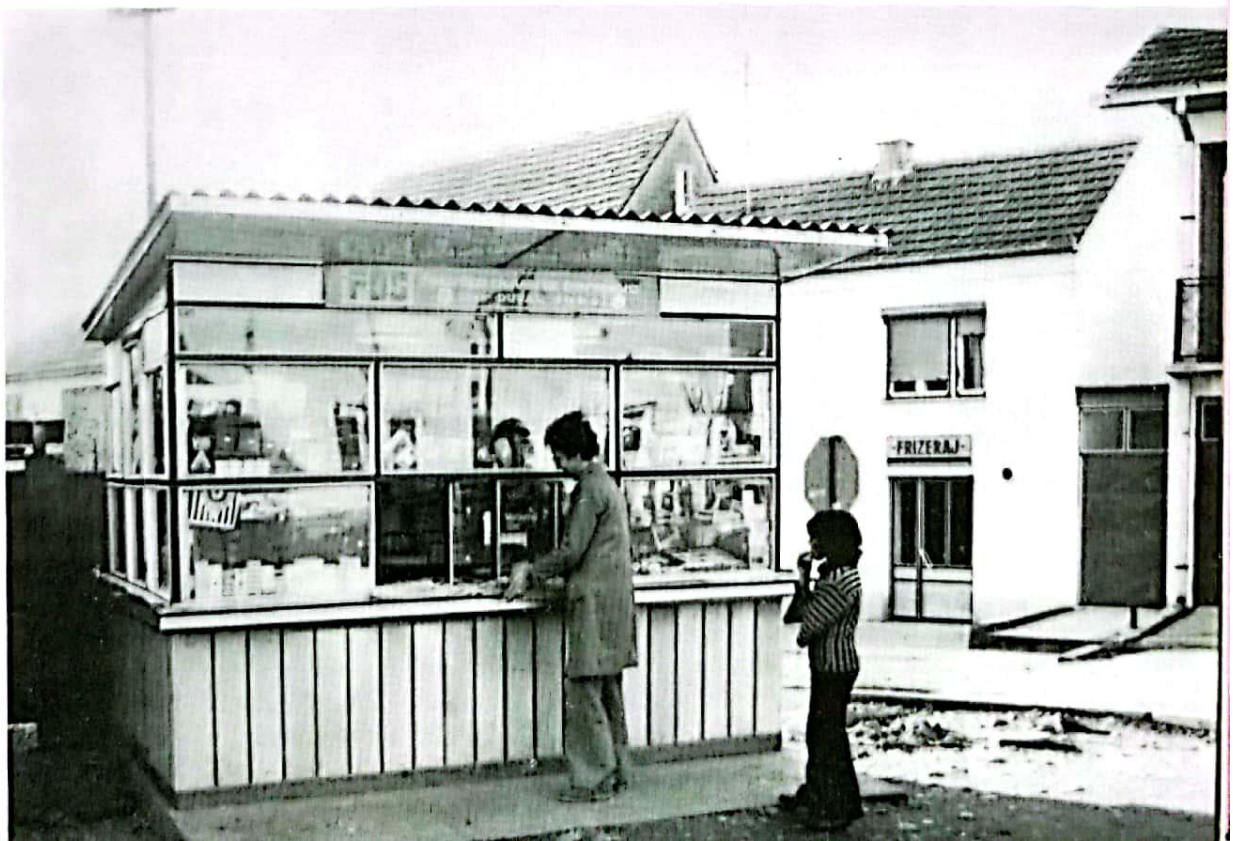

doda i potreba za nekim proizvodima od strane samostalnih zanatskih ugostiteljskih radnji, kao kupaca ovih roba, kojih ima znatan broj na ovom području, onda su sasvim opravdana planska predviđanja Mjesne zajednice da se prošire i specijalizuju maloprodajni kapaciteti, te pravilnije razmjeste na čitavom području Mjesne zajednice.

U junu 1981. godine, kako to statistički podaci pokazuju, i dalje preovladavaju klasične prodavnice mješovitom robom. Razmještaj trgovačkih radnji je slijedeći: u Kotorsku je locirano 11 prodavnica od čega je šest mješovitom robom, jedna namještaja i bijele tehnike, jedna duhana i štampe, jedna poljoprivredna apoteka, jedna mesnica i jedna benzinska stanica; u Bukovcu i Vranduku po jedna prodavnica mješovite robe. Znači, na području Mjesne zajednice Kotorsko bilo je ukupno trinaest prodavaonica u kojima je radilo 28 radnika.

SAOBRAĆAJ

Kotorsko je, zbog svog položaja na dvije rijeke — lijevoj strani Bosne, koja se ubrzo otvara prema Posavini i Panoniji, i desnoj strani Veličanke, pritoke Bosne, koja dolazi iz pravca Derventе, uvijek bilo na važnim saobraćajnicama kao ishodište ili stanica. Ovaj i nekoliko narednih podataka preuzeli smo iz drugih napisa ove knjige koji govore o istoriji, a s ciljem da se odvijanje i razvoj saobraćaja prikaže ne samo u prostoru, nego i u vremenu.

Prvi građeni drumovi u ovom dijelu Bosne datiraju iz rimskog doba, prije oko dvije hiljade godina. Jedan takav drum je vjerovatno povezivao rimsku nastambu na ušću rijeke Usore i panonsko područje, jer su nađeni ostaci rimskog druma u Podnovlju, a postoje velike indicije da je prolazio kroz Kaldrme ispod sadašnjih Križeva u Kotorsku, ali dalja ispitivanja u tom pravcu nisu vršena.

Poslije Rimljana za dugi niz stoljeća nemamo podatke da su drumovi građeni. Tek u vrijeme Turske izgrađen je 1864. godine makadamski drum od Bosanskog Broda do Sarajeva, a prolazio je kroz Derventu, preko Brijesta za Kotorsko, pa kroz Doboj. Njime su prolazili i dolazili veziri u Bosnu, pa se često

spominje u izvještajima. Ovim drumom se odvijao redovan putnički saobraćaj zaprežnim kolima, dva puta sedmično u jednom pravcu.

Putovanje od Broda do Sarajeva je trajalo tri i pol dana. Za prevoz roba obično se kretalo više vozila u grupama u vidu karavana. Tada je Kotorsko imalo tri hana, gdje su se smještali putnici i zaprege.

Dolaskom u Bosnu i Hercegovinu Austro-Ugarska je počela graditi saobraćajnice u cilju lakše i brže eksploatacije prirodnih bogatstava i uvođenja svoje uprave. U tom periodu je izgrađen makadamski drum Kotorsko — Modriča — Bosanski Šamac, čime je Kotorsko postalo saobraćajna raskrsnica, jer se ovaj put u Kotorsku priključivao na put Brod — Sarajevo. U ovom periodu je izgrađen i put Doboj — Tuzla, a 1893. godine i put Doboj — Modriča, desnom obalom rijeke Bosne, na koji se iz Kotorska moglo doći preko Kotorskog polja širokog oko tri kilometra uz prelazak jednom od tri skele na Bosni. Svi ovi putovi su, ustvari, samo popravljani, jer su postojali i mnogo ranije.

U cilju bržeg prevoza i snabdijevanja svojih trupa i izvlačenja bosanskohercegovačkih bogatstava, Austro-Ugarska je počela izgradnju željezničke pruge Brod — Sarajevo.

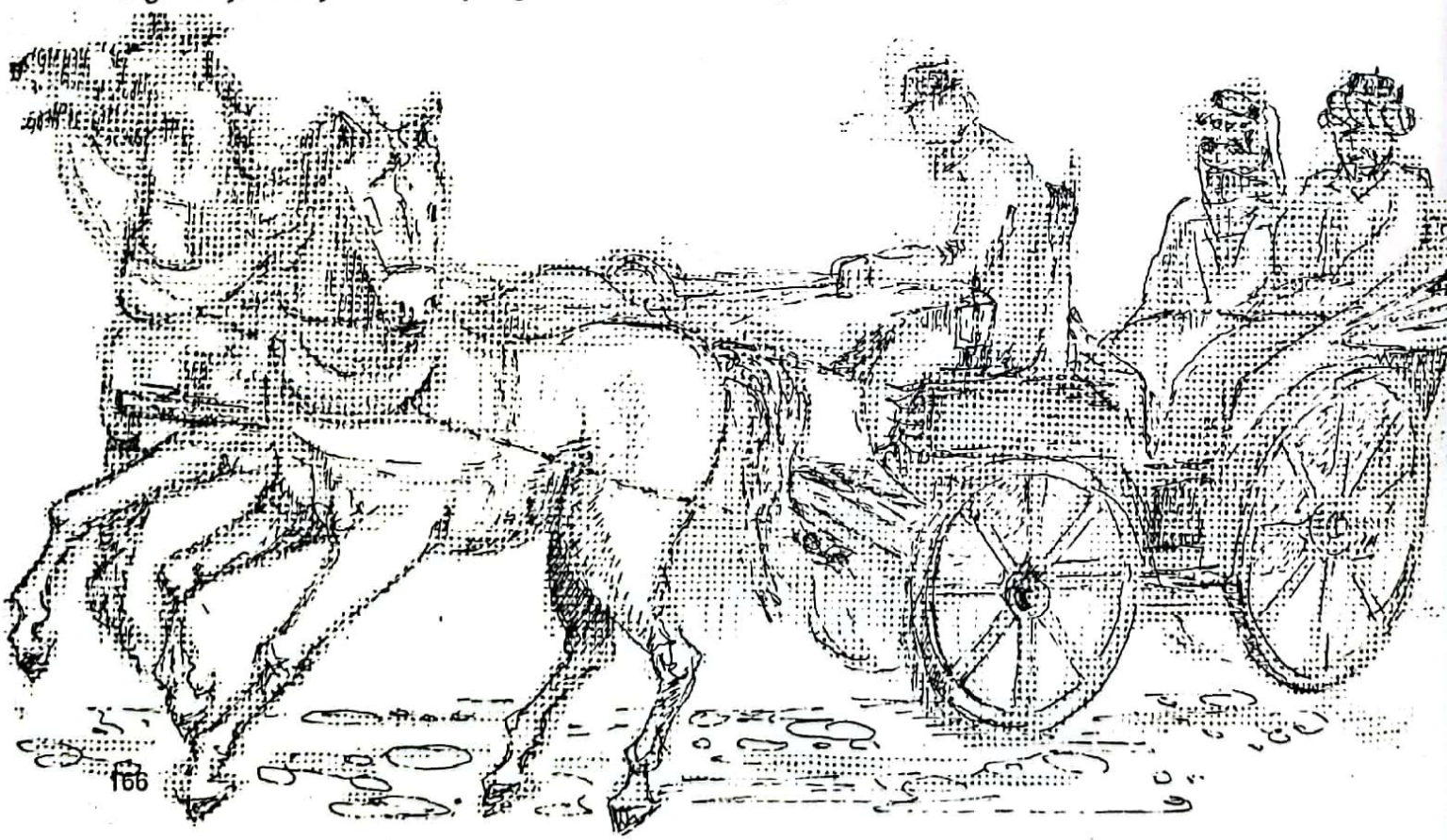

Ocjenjujući da je suviše kasno da se prije nastupa zime može sagraditi željeznica normalnog kolosijeka, general Filipović je preporučio Ministarstvu rata projekt izgradnje jedne uskotračne željznice koji će se realizovati u toku četiri mjeseca. Početkom septembra 1878. godine vojna uprava povjerila je izgradnju ove pruge (76 cm tračne širine) privatnom poduzetniku Mihaelu Sageru. Gradnja je otpočela od Bosanskog Broda 20. septembra 1878. godine, a već je u januaru 1879. godine pruga bila izgrađena do Kotorska i Doboja. Prvi voz u Doboj, a vjerovatno i u Kotorsko, stigao je 12. februara 1879. godine.

Trasa ove pruge bila je u bukvalnom smislu potpuno prilagođena postojećem terenu bez ublažavanja uspona i oštrih krivina, sa skretnicama, takozvanim »cigankama« koje su kovači izrađivali na licu mjesta, bez podložnih pločica i sa vrlo slabim sastavima. Stanične zgrade su bile izgrađene od ćerpiča. Vozni park se sastojao od malih lokomotiva jačine 20—40 konjskih snaga i malih otvorenih vagona takozvanih »Lorisa«, nosivosti dvije tone, sa vrlo primitivnim načinom kvačenja usljed čega se voz često kidao i iskakao u krivinama, te dovodio do čestih nesreća. Vagoni za putnički saobraćaj imali su na uglovima četiri drvena stuba sa razapetim platnom na krovu, a čeone strane bile su iskovane daskama. Na bočnim stranama bile su okačene zavjese. Zimi je kondukter zagrijavao cigle na lokomotivi i stavljao ih odabranim putnicima pod noge da se ne bi promrzli na oštrom mrazu bosanske zime. Interesantno je da se sve do 1935. godine stanica u Johovcu zvala Kotorsko, a u Kotorsku Johovac što do sada nije razjašnjeno.

ŽELJEZNIČKA STANICA KOTORSKO SNIMLJENA 1972.

Uz prevoz materijala za vojsku bio je uskoro dopušten i transport civilne robe, a polovinom 1879. godine dozvoljen je i putnički saobraćaj. Ovako sagrađena pruga, koja je u početku korištena isključivo za prevoz okupacionih trupa i materijala za vojsku, počela je vrlo brzo da odvlači bogatstva ove zemlje, drvo bosanskih šuma i rude. Uprava pruge, činovništvo i stručna radna snaga dovedeni su iz Monarhije, a domaće stanovništvo je bilo izvor fizičke radne snage.

Prolaskom željezničke pruge Kotorsko postaje značajna raskrsnica, jer se željeznička stanica nalazila i na drumskom putu Kotorsko — Modriča — Bosanski Šamac što je stvorilo uslove za razvoj trgovine, otkup poljoprivrednih proizvoda iz Posavine i plasman i otpremu zanatskih i industrijskih roba.

Putopisac Julije Kempf u knjizi »Od Save do Adrije« 1898. godine bilježi slijedeće:

»Protisnuvši se između šumovitih bregova u dolinu potoka Dažnice i Veličanke, dojuri parni stroj za kratko u oširoku dolinu glavne bosanske rijeke Bosne. Tu je postaja Kotorsko.

Kotorsko se širi uz lijevu obalu Bosne, koja oživljuje cijeli kraj. Samo selo Kotorsko je podaleko od željezničke postaje, a napućeno je gotovo samim muhamedancima. Rijeka je Bosna ondje dosta široka, a ističe se osobitom svojom bistroćom i brzinom toka. S lijeve i desne obale zelene se livade i voćnjaci. Dalje se još nižu šumovite gorske kose, koje pod raznim imenima dosežu visinu od 400—600 metara. Kad si se oprostio s Kotorskim, eto te za kakova pol sata vožnje lijevom obalom Bosne u Doboju«.

U predratnoj Jugoslaviji nema značajnije gradnje puteva na ovom području.

Poslije oslobođenja, u Socijalističkoj Jugoslaviji dolazi do procvata saobraćaja. Grade se pruge, drumovi, mostovi, ali sa ciljem da služe narodu, ovoj zemlji, a ne stranim eksploatatorima. Godine 1947. omladina gradi prugu Šamac — Sarajevo desnom obalom rijeke Bosne. U gradnji ove pruge značajno su učestvovali i Kotorani, kako omladina, tako i cjelokupno stanovništvo o čemu je pisano u drugim napisima. Već 16. sep-

tembra 1947. godine otpočinje željeznički putnički saobraćaj Šamac — Doboj.

Godine 1950. izgrađena je željeznička pruga Doboj — Banja Luka, a stanica Rudanka je udaljena samo 10 km od Kotorska. U građenju ove pruge takođe su učestvovali mještani i omladina Kotorska.

Izgradnja ovih pruga normalnog kolosijeka imala je za posljedicu opadanje teretnog, pa i putničkog saobraćaja na uskotračnoj željeznici od Doboja do Bosanskog Broda. Zbog toga, 1968. godine prestaje saobraćati popularni »Ćiro« na pruzi Derventa — Doboj, a u saobraćaj se pušta savremeni asfaltni magistralni put koji je građen iz sredstava narodnog zajma i drugih društvenih sredstava.

Tako je Kotorsko od 1968. godine bez željeznice, ali je sada na savremenom magistralnom putu E-17, Bosanski Šamac — Kotorsko — Doboj — Sarajevo — Mostar — Metković. Na njega se u Kotorsku priključuje magistralni put iz pravca Broda preko Dervente.

Ako se pod Kotorskom u Jarčišću pređe skelom rijeka Bosna, automobilom se poslije tri kilometra stiže na regionalni put Modriča — Doboj — Maglaj koji ide desnom obalom rijeke. U Mjesnoj zajednici Kotorsko razmatraju mogućnost pokretajna aktivnosti za gradnju mosta što bi bilo od velikog značaja i znatno bi skratilo putovanje iz naselja sa desne strane obale rijeke Bosne do Dervente, Banja Luke i Broda kao i u obratnom smjeru.

Veza sa susjednom Fočom je direktna preko Brijesta, a sa Johovcem istim pravcom, ili sa magistralnog puta na drugom kilometru prema Doboju. Na osmom kilometru prema Doboju, sa desne strane se odvaja put za rudarsko mjesto Stanari preko Stanova i Ljeskovih Voda. Ovim putem se najbrže stiže do šuma Krnjina.

Magistralnim putom kroz Kotorsko svakodnevno prolazi mnoštvo međumjesnih, međurepubličkih i međunarodnih linija raznih autosaobraćajnih organizacija. Uz to, Kotorsko je povezano gradskom linijom sa Dobojem, na kojoj autobusi saobraćaju u

različitim terminima 10 puta dnevno u pravcu Doboja i obratno. Veze sa Derventom, Modričom, Odžakom su svakodnevno 6 puta u oba pravca, što omogućava nesmetan prevoz radnika, đaka i studenata.

Kotorsko nema OOUR-e koja bi se bavila autosaobraćajem, pa je veza sa susjednim selima dosta slaba.

U privatnom vlasništvu 1981. godine u Kotorsku je registrovano 100 putničkih automobila, 23 traktora, 1 kamion i 74 zaprežna konjska i volovska kola.

Položaj Kotorska, sa dvije rijeke i raskrsnicom drumova, omogućava razvoj ugostiteljstva, tranzitnog turizma, sportskog ribolovstva, dobru snabdjevenost mjesta, razvoj uslužnog i proizvodnog zanatstva i industrijskih kapaciteta.

Rijeka Bosna je nekada imala više vode zbog većih šumskih kompleksa i prema pisanim zapisima dubrovčana caru Sigismundu 1415. godine, Bosna je bila plovna to tvrđave Doboj, jer je tu ban Ivan Gorenjski s vojskom pristao. Kasnije, sa opadanjem količine vode Bosna je gubila saobraćajni značaj. Jedino je splavarenje bilo intenzivno sve do Drugog svjetskog rata. Pored Bosne u Stavcima su ostala sahranjena dva nastradala splavara. Postoji podatak o utopljenju jednog splavara u ponedjeljak, 11. marta 1935. godine. Bosna je bila nadošla zbog topljenja snijega, a te noći je iznenada zahladnjelo i pomrzlo, što je vjerovatno, bio jedan od razloga da dođe do ove nesreće. Nije zapisano ime splavara ni odakle je[29]). Povremeno splavarenje drva od ušća Krivaje pa do Save odvijalo se sve do 1950. godine.

Poštanski saobraćaj se odvijao uporedo sa razvojem saobraćajnica. Od usmenih glasnika i prenošenja pošte putem Tatara, preko zaprežnih poštanskih kola koja su prolazila glavnim drumovima i razmjenjivala poštu u hanovima, pa do poštanske ispostave u predratnoj Jugoslaviji, koja se nalazila uz opštinu danas je organizovan savremen PTT saobraćaj.

Prema jednoj službenoj evidenciji iz 1913. godine (koja se nalazi u Arhivu Doboja)[30]) spominje se i Poštansko otpremništvo Kotorsko, željeznička stanica sa telegrafom u kojoj su radila tri stalna službenika stranog porijekla, zatim žandarmerijska ko-

manda, dva mekteba i dvije džamije. Iz istog izvora je i podatak da Kotorsko ima 1.105 muslimana, osam pravoslavnih i osam rimokatoličkih stanovnika.

Poslije oslobođenja 1945. godine otvorena je pošta, a telefonska veza sa dobojskom poštom je uspostavljena 1960. godine. Automatska telefonska centrala instalirana je 1979. godine sa 120 priključaka i mogućnošću proširenja na 450. Glavna mreža je podzemno postavljena, kablirana. U prostorijama pošte obezbjeđene su i dvije javne govornice. Od 1981. godine centrala je preko Doboja uključena i u međunarodni automatski telefonski saobraćaj.

ĐACI PUTNICI UZ ĆIRINU LOKOMOTIVIU 1954. GODINE

UGOSTITELJSTVO
TURIZAM
LOV I
RIBOLOV

Povoljan geografski položaj Kotorska pozitivno je uticao na razvoj ugostiteljstva i turizma. Ljudski rod je od najstarijih vremena imao potrebu da se kreće, da putuje, bilo grupno ili pojedinačno, Na tom putovanju najčešće su se zadržavali u prirodno pogodnim i pitomim mjestima, da bi se odmorili i zadovoljili svoje osnovne potrebe.

Podsjetimo se (vidi poglavlja: »Praistorija« i »Saobraćaj i veze«) da je u vrijeme kada su Rimljani živjeli na ovom području, vjerovatno prolazio put ispod Križeva kroz Kaldrme, u pravcu Usora — Podnovlje, pa se može pretpostaviti da je na tom području bilo više mjesta za odmor, jer se putovalo sporo. To je imalo uticaja u kasnijem razvoju naselja na ovom području, pa i na nastanak Kotora odnosno kasniji razvoj Kotorska. Kada je za vrijeme Turske izgrađen glavni bosanski makadamski drum Brod — Sarajevo, 1864. godine, kroz Kotorsko se počeo odvijati drumski saobraćaj. To je vrijeme turske vladavine i u Kotorsku su postojali hanovi gdje se noćivalo, trgovalo i mijenjala pošta. To su, moglo bi se reći, začeci ugostiteljstva i tranzitnog turizma.

Sredinom XIX vijeka spominju se tri hana u Kotorsku, a među njima je 1850. godine bio najčuveniji Selimov. Kotorani su i

sami imali fijakere i zaprege za prevoz putnika i robe. Bogatstva u poljoprivrednim, stočarskim i voćarskim proizvodima, te bistra i velika rijeka Bosna, bili su privlačni za bogatiji stalež iz Dervente, Doboja i Tešnja koji je ovdje dolazio na teferiče. U početku XX stoljeća još su radila tri hana: Selimov han, Smailovića han i Han Hadži-Ahmeta Hedžića. Tragovi posljednjeg hana (han Hadži-Ahmeta Hedžića) srušeni su 1963. godine.

KOTORSKO, MAJA, 1959. GODINE ZGRADA OZNAČENA STRELICOM JE POSLJEDNJI HAN SRUŠEN 1963. GODINE

U početku se u hanovima »tucala i pekla kahva«, a sem musafira tu su dolazili i mještani na razgovor da saznaju i saopšte novosti. Kasnije se u hanovima počelo točiti i alkoholno piće, pa su hanovi, sem kafane, postali i krčme.

Kotorsko je 1918. godine postalo administrativni centar — opština, za područje devet sela. U njega su dolazila službena lica, ali ipak ugostiteljski značaj Kotorska je opadao, jer se transport sa drumova postepeno prenosio na željeznicu (Ćiro). Stanica Kotorsko je bila samo mjesto kraćeg zadržavanja vozova. Tu su bile dvije krčme i to: Pujagića i Persina, 500 metara dalje. U centru Kotorska su radile još dvije krčme (Kovačevića i Smailovića) i dvije kafane (Čitaonica i Saliha Odobašića kafana).

Dugo se zadržao turizam vezan za običajne manifestacije, zborove i teferiče. Po teferičima Kotorsko je bilo poznato u široj regiji, jer su Kotorani bili vješti i dobri organizatori raznih natjecanja i zabava, a uz to su veseli i gostoljubivi. Slavlja su trajala i po 3—4 dana, a organizovala su se povodom ženidbi, praznika, rođenja ili jednostavno iz potrebe za zabavom. Tada su u Kotorsko dolazili gosti (musafiri) iz okolnih i drugih mjesta kao iz: Modriče, Odžaka, Doboja, Tešnja, Dervente, Gračanice, Sijekovca, Puračića, Orašja, Brčkog i drugih. Svaka avlija i kuća je bila puna fijakera, konjskih kola i jabandžija — koje ranije možda nikada nisu vidjeli. Veselilo se i zabavljalo po glavnoj ulici i baštama, na livadama i gajevima, na mjestima koja su unaprijed bila utvrđena za teferič. Najčešće se veselilo na Sarajlića Paradiji, Halilovića Gaju i Odobašića šumi. Stariji pamte da su 1926. godine bile 34 šatre, a rekord je bio 1932. godine kada je glavnom ulicom bilo postavljeno 48 šatri. Tu se prodavala bižuterija, slatkiši kod halvadžija, druga hrana i piće. Ličilo je na vašar, a vašar nije bio, jer niko nije dolazio da trguje, jelo se i pilo, ašikovalo, ženilo i veselilo.

Kao vrlo uspio teferič zabilježen je i onaj održan 18. maja 1930. godine u Gaju.

Poslije oslobođenja teferiči (proslave) su priređivani obično na 1. maj ili za Dan ustanka. Možemo ih pratiti sve do 1955. godine. Poslije toga teferič je zaboravljen, a obilježavanje praznika poprima druge oblike.

U socijalističkoj Jugoslaviji, nakon obnove počinje se razvijati ugostiteljstvo i trgovina u okviru Zemljoradničke zadruge, a kasnije i drugih organizacija. Pored ovoga razvija se i ugostiteljstvo u privatnom vlasništvu. Na području mjesne zajednice Kotorsko, u periodu 1965—1970. godine izgrađene su asfaltne saobraćajnice kao dijelovi magistralnih putova. Uz njih se razvijaju ugostiteljski i drugi uslužni objekti. Najznačajniji objekat te vrste je Motel »Turist« koji je izgrađen 1978. godine. Motel ima savremeno opremljenu kuhinju sa bogatom ponudom jela, restoran salu, kafanu i prenoćište sa 20 ležaja. Uz Motel je 1980. godine izgrađena Benzinska pumpa u sastavu »Energopetrola«. Sve se ovo nalazi u neposrednoj blizini raskrsnice magistralnih putova Šamac — Doboj — Sarajevo (E-17) i Brod

— Derventa — Kotorsko, koji se uključuje na put E-17, te u blizini rijeke Bosne i Veličanke. Motel radi u sastavu Hotelsko-turističko-ugostiteljske radne organizacije »Bosna« Doboj.

Uz magistralni put (1981. godine) se nalaze još dva ugostiteljska objekta: »Stara bašća« i »Baška«. U centru Kotorska rade još dva: »Korzo« i »Šeherzada«. Sva četiri su u vlasništvu građana.

U ugostiteljskim objektima je zaposleno 32 lica, od toga 19 u Motelu »Turist«, a 13 u privatnom sektoru. U toku 1980. godine ostvareno je sedam hiljada turističkih noćenja.

Blizina Doboja i Dervente, prirodno lijepi tereni, tekuće velike vode, gust drumski saobraćaj i gostoljubivi Kotorani, sve više privlače goste, pa se posljednjih godina bilježi znatan razvoj tranzitnog i izletničkog turizma i sportskog ribolova.

Rijeka Bosna, Veličanka i Lipica (Foča) su bogate raznovrsnom riječnom ribom, a najčešće su: škobalj, mrena, klen, šaran, deverika, štuka, smuđ, som i druge. Treba reći da će riblji fond biti još bogatiji kada se riješi problem vodozagađenja

MOTEL »TURIST«

otpadnim, industrijskim i drugim materijalima. Na području Mjesne zajednice Kotorsko tokom 1981. godine je bilo 176 učlanjenih ribolovaca od čega 158 u Kotorsku (101 senior, 17 omladinaca, 40 pionira), a 18 u Bukovcu[31]). Svi su organizovani u sportsko udruženje ribolovaca »Bosna« Doboj sa ogrankom u Kotorsku od 1976. godine. Ribolovci su aktivni u sportskim natjecanjima, a pojedinci su postizali značajne rezultate. Na pecanje u području Mjesne zajednice Kotorsko dolaze ribolovci i vikendaši sa udaljenosti i do stotinu kilometara iz pravca Zenice, Tuzle, Teslića i Doboja.

Bosna je privlačna rijeka i pogodna za kupanje i izletnički turizam. Ona svojim dubinama pruža mogućnosti dobrim plivačima da se iskažu, a blagom obalom sa manjim dubinama i priljevima omogućava neplivačima da nauče plivati. U Kotorsku vlada mišljenje da je sramota ne znati plivati, pa su pretežno dobri plivači.

Zbog prenaseljenosti lov na području Mjesne zajednice Kotorsko nije razvijen kao što je ribolov. Ukupno je devet učlanjenih lovaca i to pet u Kotorsku, a četiri u Bukovcu[32]). Od divljači najviše ima zečeva, lisica, jazavaca i srndaća, a od ptica su najčešće divlje patke, fazani i jarebice, zbog kojih često gostuju lovci iz susjednih mjesta i iz Doboja.

ŠKOLSTVO

Prva pismenost na ovom području, kao uostalom i u drugim krajevima, vezana je za vjerske centre, za crkve i džamije. Ovo naslijeđe srednjeg vijeka vodilo je tome da je svaka nacionalna grupa osnivala svoje škole koje su uglavnom pohađali njeni pripadnici. Tako se na području župe Foča spominje škola 1854. godine koja je od 1903. godine svjetovna.

U Kotorsku je sredinom XIX vijeka postojao sibijan mekteb, a oko 1900. godine dva, kao vjerske škole osnovnog obrazovanja. U jednom zapisu iz 1913. godine koji se čuva u Arhivu u Doboju spominju se također dva mekteba[33]). Djecu su podučavale hodže i to uglavnom arapskom pismu i vjeronauci, ali i osnovama iz opšte-obrazovnih predmeta i nauke.

Kotorsko je relativno kasno dobilo svjetovnu školu. Međutim, manji broj djece se školovao u osnovnoj školi u selu Foči, te u Derventi i Doboju, a nije bila rijetka ni samoučka pismenost. Djeca i unuci su sticali osnovna znanja pismenosti od starijih.

Između dva svjetska rata Kotorsko je bilo opštinski centar opštinske uprave za devet sela, a isto tako trgovački i zanatski centar. To je uticalo na stvaranje preduslova i potreba za obu-

hvatnijim školovanjem stanovništva. Značajan uticaj su imali razvijeniji centri: Banja Luka, Doboj i Derventa. Uz pomoć Sreskog načelstva iz Dervente, početkom 1928. godine formiran je Građevinski odbor za izgradnju škole u sastavu: Ramo Halilović, Muhamed Huskić, Mujo Jazavac, Ibrahim Odobašić i Muharem Pujagić. Izgradnja osnovne škole u Kotorsku je počela u subotu 25. 8. 1928. godine, a građena je iz dobrovoljnih priloga i učešća u radu mještana, a dijelom iz finansijskih sredstava Sreskog načelstva iz Dervente. Škola je građena dvije godine, a otvorena je u petak 28. novembra 1930. godine. Imala je dvije učionice i stan za učitelja. Učitelj, Kasim Hrnjčić je doselio iz Bosanske Krajine 17. novembra iste godine. U prvu generaciju su bila upisana 92 učenika, rođena 1920, 1921. i 1922. godine, a prvi čas je održan u srijedu 3. decembra 1930. godine.[34])

GLAVNI IMENIK ŠKOLSKE MLADEŽI IZ 1930. GODINE

Prva razredna knjiga u školi Kotorsko

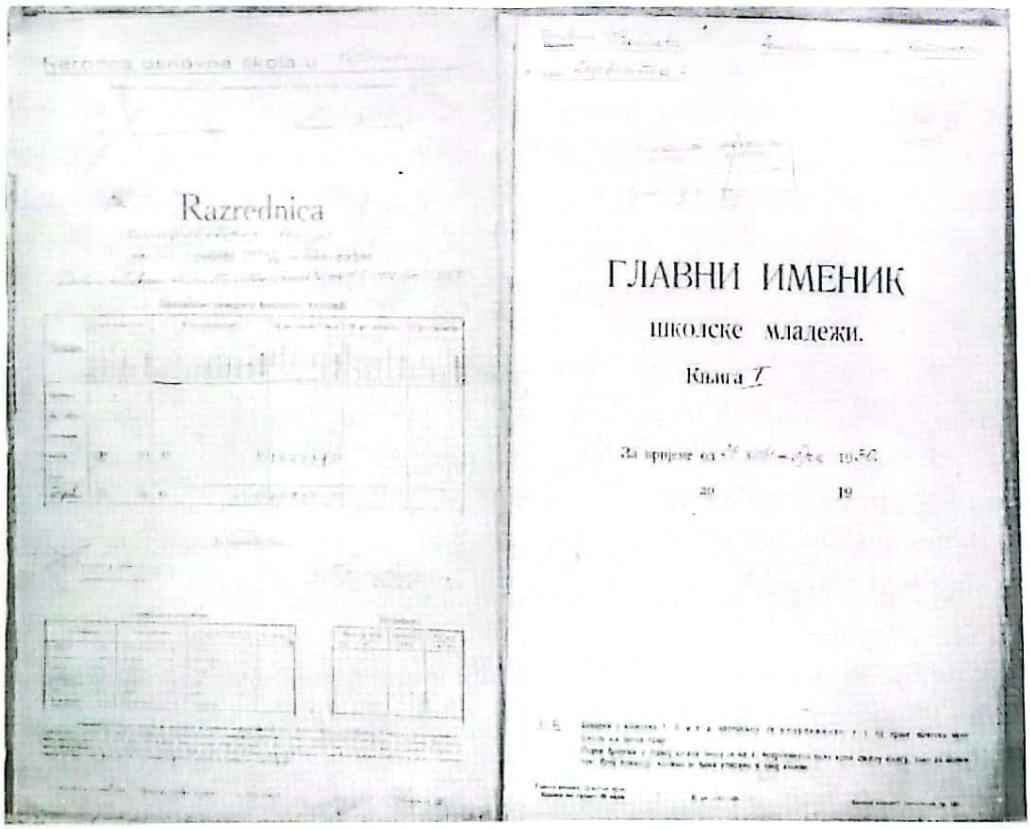

Narasle potrebe za opismenjavanjem odraslih, kako bi se lakše uključili u rad na željeznici, u zanatstvu i trgovini i drugdje, te zbog opšteg saznanja da pismenost otvara nove vidike i mogućnosti uopšte pa i u poljoprivredi, kao i zbog mjesta i

ugleda koji je škola dobila u Kotorsku, slijedeće 1931. godine pored redovnih odjeljenja učenika upisano je i odjeljenje analfabetskog tečaja koje je brojalo 40 polaznika starijih godišta. Tečaj je uspješno okončan 13. aprila 1931. godine, a imao je ogroman značaj u daljem širenju pismenosti i prosvjećivanju stanovništva. Polaznici tečaja su doprinijeli masovnijem obuhvatanju djece osnovnim školovanjem, kao i obrazovanju poljoprivrednika, što se vidi iz podatka da je 16. decembra 1932. godine počeo sa radom Poljoprivredni tečaj za odrasle. Tečajci su sem predavanja koristili i stručne knjige i časopise iz mjesne biblioteke. Sva djeca ipak nisu bila obuhvaćena osnovnim školovanjem, a posebno se to odnosi na žensku djecu. Nepismena su uglavnom ostajala djeca iz siromašnih porodica, jer su korištena kao čobani, radna snaga ili su davani u najam, a ženska djeca su zbog konzervativnih shvatanja ostajala kod kuće.

Nakon Hrnjčića u Kotorsku je službovao učitelj Hasan Hadžihasanović (1935/36.), a zatim Fadil Hadžić (1936—1938.) da bi u subotu 16. septembra 1938. godine došao Husein Abdićević.

Abdičević je bio predratni komunista i tako je djelovao među đacima i u sredini. On je dao velik doprinos kulturnom napretku Kotorska. Mnogi mještani sa kojima se družio i sarađivao su događaje tog vremena sagledali u pravom svjetlu, širila se napredna, revolucionarna, komunistička misao. Jedan dio završenih osnovaca je nastavio školovanje u većim centrima: Sarajevu, Banja Luci, Doboju i Derventi. U tajnosti se među mještanima rasturala i čitala napredna literatura a u čitaonici i kafani Saliha Odobašića su vođene debate. Zbog širenja revolucionarnih ideja i svoje aktivnosti skrenuo je na sebe pažnju vlasti i nakon godinu dana bio je premješten. Abdičević je kao istaknuti borac NOR-a poginuo borći se za nove ideje, za nove društvene odnose, o čemu je više pisano u poglavlju ove knjige »Kotorsko između dva svjetska rata«. Goranska brigada Osnovne škole u Kotorsku nosi ime »Husein Abdičević«.

U jesen 1939. godine u školu je došao učitelj Mustafa Čizmić, koji je također djelovao napredno prosvjetiteljski. Do 1941. godine je radio u školi, a zatim je bio mobilisan u domobransku vojsku, gdje je nekoliko puta kraće vrijeme služio. Svaki put

po povratku iz domobrana je radio u školi i bio jedan od oslonaca ilegalnog rada u Kotorsku, povezao je i uputio više mještana u jedinice NOVJ-e. Kraće vrijeme je u Kotorsku radila učiteljica Nada Brujić (1941/42.), a zatim je došla Vera Tubić, učiteljica koja je sarađivala sa NOP-om, pa je u ljeto 1944. godine krenula u partizane.

Tokom drugog svjetskog rata je došlo do stagnacije osnovnog školstva. Razlog tome su teške ratne prilike. Neprijateljska vojska je nekoliko puta na kraće vrijeme zaposjedala učionice. Najduži prekid u radu škole je bio 1944. godine, kada zbog pjegavog tifusa nije radila od 3. januara do 18. jula. Zbog neredovnog pohađanja nastave i prekida u radu škole, znatno je opao broj završenih učenika.

Završetkom rata 1945. godine škola je sa dvije učionice postala tijesna, jer je trebalo obuhvatiti svu djecu prispjelu za upis, kao i one koji su izostali u toku rata. Počelo se raditi u dvije smjene, a pojačan je bio i učiteljski kadar i prvi puta su istovremeno radila dva učitelja: Selma i Bekirsidik Burzić (1945/47.), a kasnije tri (i Borka Lalić), četiri i sve više. Za učionički prostor su korištene i prostorije Gornjeg mekteba. Već 1950. godine školovanjem su bili obuhvaćeni svi školski obveznici mlađeg uzrasta, njih 307.[35]) Akcijom analfabetskog obrazovanja obuhvaćena su sva nepismena, sposobna odrasla lica. Uz učiteljski kadar značajan doprinos su dali aktivisti AFŽ-a, Narodnog fronta i omladine. Jedan dio opismenjenih nastavljao je raditi u društvenom sektoru i dalje se školovao. Isto tako ni poslijeratna neimaština, ni otežane saobraćajne veze (moralo se prebacivati Ćirinim teretnjacima do Doboja), nisu spriječila mlade u njihovoj želji za produženjem školovanja, pa je veći broj svršenih osnovaca nastavljao gimnaziju u Doboju, izučavao razne zanate i pohađao druge stručne škole. Iz tih prvih poratnih generacija osnovaca kasnije je veliki broj nastavnika i profesora radio u ovoj i drugim osnovnim i srednjim školama, kao i znatan broj stručnjaka raznih zanimanja u privredi, zdravstvu i drugim djelatnostima.

Razvijala se i Osnovna škola Kotorsko iako u teškim prostornim i materijalnim uslovima. Kada su Zakonom bila ukinuta niža odjeljenja gimnazije i mala matura, u Kotorsku je 1953. godine otvoreno odjeljenje petog razreda, a slijedeće godine

škola postaje šestorazredna. Tada još nije bilo obavezno osmorazredno školovanje, pa zbog objektivnih teškoća dugo se još čekalo da škola postane osmorazredna. U VII i VIII razred osnovci su išli i putovali u Doboj, ali zakratko, jer je 1956. godine u susjednom selu Johovcu, udaljenom 3 km, otvorena puna osmorazredna osnovna škola. Johovac je bio postao opštinski centar za ovo područje, a Osnovna škola je postala centralna škola, dok je škola u Kotorsku vraćena u status područne četverorazredne škole, jer nisu postojali smještajni uslovi.

Velik broj i stalan porast učenika u Kotorsku zbog velikog poslijeratnog nataliteta i sve veće obuhvaćenosti djece osnovnim školovanjem, dovodio je u pitanje održavanje nastave zbog nepostojanja minimalnih radnih uslova. Od 1959. godine škola je radila u četiri međusobno udaljene zgrade: zgrada Škole sa dvije učionice, Gornji mekteb sa četiri učionice, vakufska kuća Gornjeg džemata (Hodžina kuća) sa jednom učionicom i Dom kulture sa dvije učionice. Rad sa 411 učenika se odvijao u jedanaest odjeljanja od I do IV razreda u dvije smjene. Zato su mještani i prosvjetni radnici u prvi plan svoje aktivnosti stavili izgradnju nove škole. Kada je na području opštine Doboj 1963. godine bio raspisan Referendum za uvođenje samodoprinosa za školstvo, 90% Kotorana je glasalo za uvođenje dopri-

ŠKOLA »9. MAJ« KOTORSKO

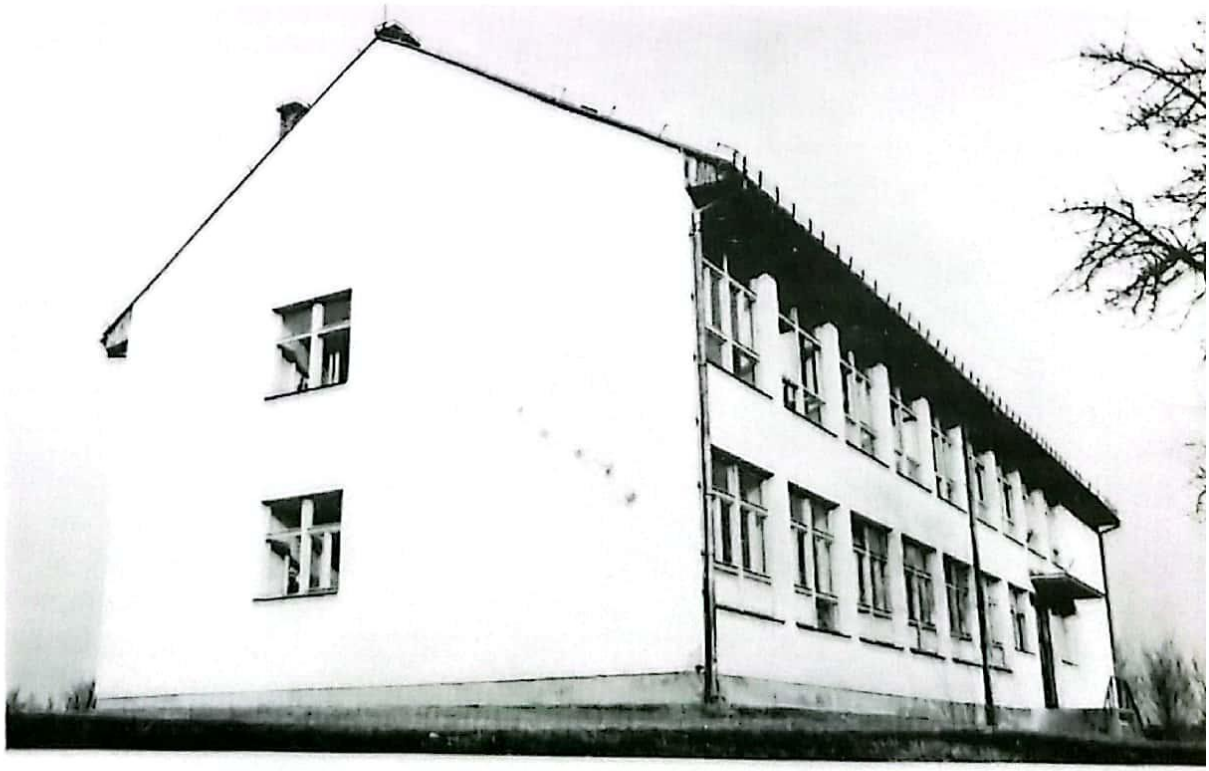

nosa. Izgradnja škole je počela 1. avgusta 1963. godine, ali je zbog restrikcije investicija i nestašice građevinskog materijala u vrijeme Privredne reforme, kao i zbog slabe organizovanosti, gradnja škole produžena. Školska zgrada je završena 1968. godine, a u njoj je nastava počela 6. septembra iste godine. Prve godine je upisano 532 učenika u odjeljenja I do VI razreda. Iduće, 1969. godine škola se izdvojila iz centralne škole Johovac i postala samostalna, što je imalo velikog značaja u daljem osposobljavanju i usmjeravanju njenog rada u sveukupnom životu Kotorska. Od jeseni 1970. godine konačno je postala potpuna osmorazredna, jer je upisano prvi puta odjeljenje VIII razreda. Škola je nazvana OŠ »9. maj« Kotorsko. Njenim potpunim saživljavanjem sa sredinom i otvaranjem prema građanima, koji učestvuju u radu školskih organa, obezbjeđeni su uslovi u kojima radni ljudi ostvaruju prava na vaspitanje i obrazovanje. Rezultat takvog rada i saradnje je i organizovanje večernje škole za odrasle, čemu je posebno doprinijeo prvi direktor škole Ramiz Ismić. U toku nekoliko godina osmorazredno osnovno obrazovanje (pretežno ženske omladine) zavr-

LITERARNA SEKCIJA
OSNOVNE ŠKOLE »9. MAJ«

šilo je do 1979. godine 112 građana. Veći dio njih je nastavio školovanje uz rad ili je dobio mogućnost da se zaposli.

Dalji rad i razvoj OŠ »9. maj« ide u sklopu razvoja osnovnog školstva opštine Doboj. U cilju objedinjavanja rada i podizanja kvaliteta obrazovanja na području opštine, radni ljudi zaposleni u osnovnom školstvu su krajem 1974. godine referendumom odlučili da se organizuju u Udruženu osnovnu školu Doboj. Osnovna škola »9. maj« Kotorsko je dobila status Osnovne organizacije udruženog rada kao i još 15 radnih kolektiva sa drugih područja opštine Doboj.

Rad škola je imao takmičarski karakter, jer se vrednovao uspjeh, proglašavane su i pohvaljivane najuspješnije. Škola »9. maj« je dobila 1974/75. godine Priznanje od Zajednice za osnovno obrazovanje i vaspitanje Doboj, za osvojeno VII mjesto u ostvarivanju vaspitno-obrazovnih zadataka. U jakoj konkurenciji Priznanje je dobila i 1975/76. godine za podjelu IV—V mjesta. Bez sumnje, to su velika priznanja za mlad kolektiv.

Od osnivanja osmorazredne škole u Kotorsku broj učenika je u stalnom porastu što je u skladu sa prirastom broja stanovnika (1,1%), odnosno, zadovoljavajućim natalitetom i potpunim obuhvatanjem djece. Ponovo je učionički prostor postao malen. Ukupna površina od 516 m^2 i 7 učionica na 712 učenika u 1980/81. godini je nedovoljno, jer na jednog učenika dolazi 0,65 m^2 učioničkog prostora, što je znatno ispod norme. Nedostaje i sportska hala. Objektivna je potreba da se škola proširi sa još nekoliko učionica i kabineta i izgradi sportska hala.

I pored skučenog prostora nastavni kadar i učenici se dokazuju i u vanškolskoj aktivnosti. Pri školi rade tri društva, 14 sekcija, 5 organizacija učenika. Škola, organizacije, sekcije i pojedinci su u više mahova nagrađivani i pohvaljivani za postignute uspjehe u učenju, slobodnim i vanškolskim aktivnostima. Za postignute rezultate u razvoju samoupravnih socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa u oblasti obrazovanja i vaspitanja i daljoj afirmaciji Škole, Opštinska konferencija Saveza socijalističke omladine Bosne i Hercegovine Doboj, dodijelila je Plaketu »Učimo — radimo — samoupravljamo« Organizaciji Saveza socijalističke omladine Osnovne škole »9. maj« Kotorsko za osvojeno treće mjesto na Opštini u 1979. godini.

Za sportsku aktivnost pionira i omladine od značaja je i izgradnja sportskih poligona malih sportova i igara u školskom krugu koji su 22. avgusta 1981. godine dati na upotrebu. Ukupna asfaltirana površina je 2.000 m² (vidjeti više u poglavlju »Sport«).

U jesen 1981. godine u Školu je upisano 712 učenika, a zaposleno je ukupno 31 radnik i to: 16 nastavnika predmetne nastave, 10 nastavnika razredne nastave, sekretar škole i četiri pomoćna radnika.

KULTURA

Kultura je, kao i mnoge druge tekovine, stalni pratilac ljudskog postojanja. Ona održava i određuje životne manifestacije čovjeka, njegovo ponašanje prema drugim ljudima, prema društvu, prema radu, prema društvenim dobrima i životu uopšte. Isto tako kultura, njeno postojanje, širenje i razvijanje egzistira zahvaljujući ljudskom društvu koje ju je i stvorilo kao društvenu kategoriju, ali i ona sama utiče na dalje razvijanje društva i društvenih odnosa. Ona izgrađuje čovjeka formirajući njegovu ličnu, ali i društvenu svijest u čijem se okrilju i sama sve više razvija i prima nove kvalitete i oblike, ubrzava razvoj društva i društvenih odnosa i duhovno oslobađa ljude od zabluda, pokreće ih na jače i brže stvaralaštvo i materijalnih i duhovnih dobara.

Kotorsko je u svojoj dugoj istoriji nastalo, raslo, padalo i opet raslo na vjetrometini ratnih razaranja. Ta razaranja su, vjerovatno razlog male materijalne kulturne zaostavštine iz starijih vremena. Tragovi kulture ipak postoje o čemu je pisano u istorijskom dijelu ove knjige, a ovdje ih ukratko spominjemo. Na području Vinograda i Križeva nađeni su dijelovi kremenih alatki, a na više lokaliteta (Antunovac, Križevi, Selovoda, Gornja džamija) iskopani su glineni vodovodni čunkovi što govori o

visokom stepenu tadašnje zdravstvene i opšte kulture Kotorska. Na području Musala, vide se ostaci temelja neke bogomolje.

Najstariji pronađeni natpis u samom naselju je nišan sa zapisom od 10. 12. 1597. godine, turban mu je oblikovan u gužve, a nalazi se u krugu spomen obilježja plaim borcima NOR-a. Drugi je uz donju džamiju kamenim pločama zidani grob iz 1776. godine sa natpisom na uzglavnom nišanu. U Bukovcu je očuvan jedan kužni nadgrobni spomenik za koji se ne zna godina podizanja, ali je vezan za epidemiju kuge, opasne zarazne bolesti.

DJEVOJKE IZ BUKOVCA

Kotorsko, kao i Vranduk i Bukovac su se formirali u naselja sa nekim lokalnim kulturnim obilježjima, ali su isto tako primali novo i progresivno. Najmaštovitiji su folklorni običaji u nošnji, igri i pjevanju. U Bukovcu i Vranduku je do današnjih dana zadržano izvorno pjevanje, karakteristično za hrvatsko seosko područje derventsko-dobojskog kraja, a pjeva se uz tamburicu ili bez nje u svim prilikama. Isto tako su neke igre zadržale potpunu izvornost i igraju se samo u nekoliko naselja oko sela Foče. Takva je »treska« koja se razlikuje od svih drugih, pa i od slavonskog treskavca. U ovom kolu momci i djevojke su zbijeni, drže se za ruke, ljuljaju se u hodu dok pjevač ili grupa pjeva samo dva stiha (obično se natpjevaju cure i momci). Poslije napjeva svi sitnim treskavim koracima idu tri takta desno, pa isto lijevo. U igri se trese i tijelo i nakit a sve prati šargija.

U Kotorsku je izvorno muško i žensko pjevanje počelo jenjavati između dva svjetska rata. Pred početak drugog svjetskog rata bilo je dosta rijetko, ali se povremeno na prelima moglo čuti i kasnije, u periodu između 1945. i 1955. godine. Mlađe generacije ne znaju tako pjevati. Do 1981. godine sačuvane

su samo dvije šargije u Hajrićima, uz koje ponekad zapjeva stari Muharem. Bosanska sevdalinka, satkana na slavenskoj osjećajnosti i istočnjačkoj melodici, pjevana je sve više od tridesetih godina na ovamo, isto kao što se pjevala u Doboju, Derventi i Sarajevu. Jako je omiljena među svim uzrastima. Od šezdesetih godina vrlo je popularna i komponovana narodna pjesma, zabavna i rok muzika. Od 1976. godine u Kotorsku su registrovana tri vokalno-instrumentalna sastava, sa električnim pojačivačima, a na repertoaru im je zabavna i rok muzika.

Kotorsko je imalo, kao i većina naselja u Bosni, neke običaje, koji se danas vrlo rijetko ovdje upražnjavaju, ali ćemo ih nabrojati: dolazak u zaglede, prosidba djevojke, zaruke, svatovi, obikavanje mlade, mjer (mirenje), pjer (pir) i pohode i opisati ih, jer u njihovoj općenitosti ima i lokalne originalnosti, pa su i kotorski koliko i drugih.*)

Izgradnjom osnovne škole u Kotorsku 1930. godine djelatnosti u oblasti kulture dobivaju nova obilježja. Osnovana je Čitaonica koja je imala biblioteku sa stotinjak knjiga iz beletristike i praktičnih knjiga o pčelarstvu i ratarstvu, te novine i časopi-

*) ODLAZAK U ZAGLEDE: Kad se momak i djevojka nisu bliže poznavali i kad nisu bili poznati roditeljima druge strane, prije prosidbe odlazilo se u zaglede. U zaglede su odlazili roditelji, a mogao se povesti i momak (ili djevojka) kako bi se međusobno mladi vidjeli i upoznali. U zagledašima je obično išla i neka rođaka, tetka, strina... ženika koja je imala posebnu ulogu da se pri ulasku u gostinsku sobu potepe i tako povuče za sobom ponjave i ćilime kako bi vidjela ima li pod njima prašine i jesu li podovi izribani. Tako se određivala vrijednost ili »hunjer« mlade. Odlazak u zaglede je bio i mjera predostrožnosti da se djevojci ili momku ne podvali kakva »rugoba«, što se znalo ponekad prirediti, ako je u kući bilo više di vojaka ili momaka. Pored zagledanja momka i djevojke raspitivalo se o njihovom karakteru,, odnosu prema radu, imovnom stanju, familiji i ugledu roditelja i svemu drugom što je bitno za život koji bi ženidbom trebali zajednički mladenci da nastave. Pri odlasku se nisu nosili nikakvi darovi i momak kao i djevojka nisu imali jedno prema drugom nikakvih posebnih obaveza. Ako se međusobno zasevdišu i roditeljima dopadnu, onda odmah ili nešto kasnije uslijedi prosidba.

PROSIDBA: Da bi se momak oženio sa djevojkom koju je sevdisao, predhodno je trebalo isprositi djevojku. Iz momačke kuće obično su u prosidbu išli stariji koji su bili vični lijepom i umješnom razgovoru. Prosidba je mogla biti ugovorena ili iznenadna. Obično se odlazilo naveče, na posijelo na kome se raspravljalo o svakidašnjim poslovima i potrebama, a zatim se »iz daleka i naokolo« saopštavao pravi razlog dolaska, iako su ga najčešće unaprijed znali oni kojima se u prošniu dolazilo. Ako se domaćin slagao sa udajom zaprošene kćeri, onda su prosci darivali sve ukućane, a djevojci se davala burma i prsten kao znak da je isprošena. Zatim bi se dogovorilo kad će svatovi doći po djevojku. Za vrijeme Turske i Austro-Ugarske dešavalo se da se mladenci nisu ni vidjeli prije svadbe, jer su udaju djevojke i ženidbu sina dogovarali roditelji bez mnogo pitanja mladenaca.

se, a slušale su se i radio emisije na prvom radio aparatu u Kotorsku. Tačna godina osnivanja Čitaonice nije utvrđena, ali je prema sjećanju čitalaca najvjerovatnije formirana 1931. godine. Radom je rukovodio, čitaonički odbor u čijem sastavu je bio učitelj Kasim Hrnjičić, Muhamed Huskić, Ibrahim Odobašić, Agan Sinanović, Muharem Pujagić i Alija Alagić. U radu je bilo i poteškoća što se vidi iz jednog pisanog izvora »da je odbor zasijedao u subotu 17. marta 1934. godine i tad su omogućili Čitaonici da nastavi rad«. Usmjeravanju rada Čitaonice posebno je doprinijeo učitelj Husein Abdičević, revolucionar i predratni komunista, koji je u Kotorsku službovao 1938. 1939. godine, a nešto kasnije učitelj Mustafa Čizmić i Miralem Ljubović. Oni su okupljali napredne đake i omladinu, širili naprednu literaturu i vodili debatu u Čitaonici. U toku rata fond

---

SVATOVI: Kad dođe ugovoreno vrijeme da se isprošena djevojka prevede mladoženji pripremali su se svatovi, koji su u povorci išli po mladu. Svati su jašili na konjima (stariji način) ili su uprezane zaprege u kočije i fijakere. Najčešće su se kombinovala ova dva načina. U slučaju kad je djevojačka kuća bila blizu, a porodice siromašnije, svatovi su išli pješice. Po brojnosti svata i okićenosti rupcima, peškirima i košuljama moglo se ocijeniti da li se udaje bogata ili siromašna djevojka. Neki svatovi se pamte da su imali i po nekoliko stotina svata. Svaki svat je bio zakićen vezenim peškirom ili rupcom (vezena maramica), a bliža rodbina mladoženje kitila se i drugim darovima kojim ih je mlada darovala. Bogatiji svatovi su imali i drugog ceremonijala koji se tom prigodom priređivao u znak veselja i zabave. Takvi svatovi su obavezno imali bubnjare i zurlaše, puškare koji su pucali u znak šenluka i veselja, pjevače koji su pjevali svatovske pjesme, čaju koji je zabavljao svojim ritualnim programom, a bilo je i drugih zabavljača što je svatovima davalo uzbudljiv i veseo ritam koji se kasnije sa radošću, duže vremena prepričavao, Čajo je u stvari bio klovn. Smiješno je izgledao zbog svog prerušavanja. Na sebi je imao obješene plodove žitarica i voća, da pretskaže plodnost novog braka. jašio je na motki na kojoj je, na prednjoj strani bila imitacija glave koze ili neke druge životinje a pozadi odgovarajući rep. Pucao je oko sebe bičom i kmečao, režao, roktao, lajao i tako stvarao veseli štimung na opštu radost djece i odraslih. Izvođenje svog rituala je nastavljao u dvorištu mladoženje i zato je bivao obilato nahranjen i nagrađen. Čaje i provodadidžije su često bili kao i zurlaši »profesionalci« i posebno su naručivani. Svatovi su na putu često zaustavljani konopcima ili drugim zaprekama koje su postavljali momci zahtijevajući da se prolaz svatova plati. Tada su se obično prihvatali kesa kumovi i djeverovi koji su bili na čelu. Jedno vrijeme nije bio običaj da se mladoženja nalazi u svatovima već je nevjestu sačekivao kod kuće i u želji da bude poslušna, na ulaznim vratima je propuštao ispod svoje ruke u nove dvore u koje je nevjesta prvi put ulazila. Odmah po dovođenju mlade počinjalo je veselje, služilo se šerbe svakom gostu, a bubnjari i zurlaši svirali svakog dana dok se mladenci ne vjenčaju i ne obavi pir. U kasnijem vremenu bubnjare i zurlaše zamijenili su harmonikaši.
OBIKAVANJE MLADE: Za svo vrijeme veselja sa mladom je boravila obikuša. To je najčešće bila starija i iskusnija žena, bliža mladina rodica ili prijateljica, koja je imala zadatak da obikava mladu u kući mladoženje i da je čuva sve do njenog vjenčanja i prve bračne noći. Obikuša je imala zasebnu sobu za spavanje s mladom, a bila je omiljenija ako je bila razgovorljiva i vesela. Velike su zamjerke stavljane obikuši ako je dozvolila da se mlada »pripusti mladoženji« i s njim nevjenčana spava. Za čuvanje mlade obikuša je bila darivana.

knjiga je opao, ali se u tajnosti doturala i čitala revolucionarna knjiga i pjesma.

Druga, privatna, nešto veća biblioteka (dva ormara knjiga) bila je vlasništvo Alije Alijagića, opštinskog bilježnika od 1930—1945. godine. Biblioteka je bila dostupna čitaocima, a u njoj je bilo cijelo izdanje edicije »Plava ptica« sa djelima Džeka Londona, Dikensa, Balzaka, Igoa i Sjenkijevića... Za vrijeme drugog svjetskog rata potajno se mogla dobiti i knjiga »Kako se kalio čelik«, a po njenom istrošenom izgledu moglo se zaključiti da je puno čitana.

Odmah poslije oslobođenja 1945. godine Biblioteka je nastavila rad pri Osnovnoj školi, objedinjene su sačuvane knjige i

MJER (MIRENJE): Za vrijeme svadbenog veselja mladoženjini roditelji su slali mjerdžije kod mladinih roditelja radi izmirenja i sklapanja prijateljstva. Ako je djevojka bila isprošena prije udaje, odlazak na mjer je bio red i običaj, isto kao i kada se djevojka ukrala ili bila oteta. Na mjeru se dogovaralo o pohodama (prve posjete) između pretelja (prijatelja). Ujedno se na mjer nosila i »jabuka« (novčani dar) preteljima kao pomoć u spremanju sejsane (djevojačka otprema), koja se za djevojkom otpremala u pravilu u toku svadbenog veselja i prije pjera. Jabuku je domaćin mogao odbiti u slučaju kad djevojka nije bila isprošena, već mimo roditeljske volje ukradena ili oteta. Djevojka se krala kad se pretpostavljalo da se prošnjom neće dobiti djevojačka ruka, ili kad je djevojka bila prošena, ali su roditelji odbili prosce i nisu se slagali sa udajom, ili u slučaju siromaštva. Odbijanjem jabuke roditelji se u stvari nisu slagali sa mirenjem i nisu bili obavezni da za mladom pošalju bilo kakvu otpremu sem njenih ličnih stvari.

dopunjene novim marksističko-lenjinističkih sadržaja i knjigama iz NOB-e i socijalističke revolucije. Knjige su posuđivane čitaocima tri puta sedmično. Od 1950. do 1968. godine Biblioteka je bila u sastavu KUD »Mladost«, a zatim u sastavu OŠ »9. maj« do 1977. godine, kada je izdvojena i proglašena Spomen bibliotekom »Miralem Ljubović«, u znak sjećanja i zahvalnosti mještana Kotorska preminulom društveno-političkom radniku, borcu i komunisti. Adaptirane su dvije prostorije u Domu kulture i od tada radi svaki dan kao ogranak Narodne biblioteke iz Doboja. Sredinom 1981. godine raspolagala je sa 5.100 knjiga, među kojima je i 1.100 koje je drug Miralem u oporuci pred smrt darovao Kotorsku.

Kotorsko između dva svjetska rata nije imalo registrovano kulturno-umjetničko društvo, ali je kulturno-umjetnička i prosvjetna aktivnost počela značajnije da zaživljava već od prve godine postojanja škole. Na dan otvaranja škole 1930. godine organizovana je priredba, a one su bile redovne i krajem svake školske godine, kao i o nekim praznicima. Formirane su prve omladinske grupe završenih učenika osnovne škole i zanatlija, koje počinju ostvarivati kulturno-zabavne programe. Takav jedan program je izveden u kafani Saliha Odobašića 1938. godi-

---

PJER (PIR): Posljednji dan veselja priređivao se pjer. Tog dana su na veselju priređivana razna natjecanja koja su bila i brojnija i masovnija što je kuća mladoženje bila uglednija i bogatija. Najčešća natjecanja su bila: pješačke i konjske trke, penjanje na lipić, bacanje kamena s ramena, skakanje na medeni mijeh, hrvanje i priređivanje nišana. U svim natjecanjima pobjednici su dobivali peškeše (darove). Za to vrijeme u kući su se okupljale žene na knju. One su pripremale mladu za vjenčanje i prvu bračnu noć (svodnica), knjile joj nokte i kosu (bojenje knom), a zatim je darivale. Darivanje se sastojalo u pokrivanju mlade duvakom na stolici na sredini sobe, posipanju metalnim novcem i šećerlamama (bombone) i stavljanju darova preko duvaka na glavu. Svaka majka je željela dohvatiti neku bombonu za svoju kćerku, jer se vjerovalo da će se brzo udati ako pojede bombonu sa knje. Za vrijeme knje pored stolice na kojoj je sjedila mlada čučala su četiri svjećara, djevojčice ili dječaci koje bi odredili mladoženjini. To je za njih i njihove roditelje činilo posebnu čast, a na kraju dobivali na dar maramice i novčić. Držeći svijeću u rukama pjevali su zajedno sa grupom djevojaka I sve to je davalo knji mnogo lijepog i romantičnog ugođaja. Istog dana mladenci su se vjenčavali, a naveče se priređivala bogata večera za muškarce iz komšiluka i bliže rodbine. Večera je bila za sinijom (niski okrugli stol) sa mnogo vrsta jemeka (jelo), ali bez alkoholnih pića. Novcem se »plaćala« (darivala) kafa i šerbe. Uzvanice na pjer su predhodno slale svoje priloge za večeru u gotovim jelima. Poslije večere obikuša je predavala mladu kumu i kumi koji su je pokrivenu duvakom odvodili u sobu mladoženji. Ovaj ceremonijal se nazivao: »svođenje mlade u đerdek mladoženji« ili ukratko svodnica. Slijedećeg dana na ručak su pozivane žene koje su tada najviše pričale o proteklom veselju, prosuđivale mladino raspoloženje kao I raspoloženje mladoženje i ukućana. Posebno su zagledale u mladine čaršafe tražeći tragove uzete nevinosti, a čestita mlada I svekrva su čaršafe izlagale na vidno mjesto.

ne, kao i više puta razni šareni zabavni programi i tombole. Povremeno su održavane predstave putujućih mađioničara, fakira i cirkusa.

U Bukovcu je radila grupa sastavljena od Čeha i Slovaka, a imala je tamburaški i folklorni sastav i njegovala je narodnu umjetnost starog zavičaja, ali je bio zastupljen i bosanski folklor. Ni ova grupa nije bila registrovana kao društvo. Tamburaški orkestar se nazivao »Klima« po prezimenima nekoliko porodica tamburaša, a rado su svirali »Vrandučku polku«.

Poslije oslobođenja u Kotorsku se kulturno zabavni život stalno obogaćivao, došlo je do njegovog procvata. Oslobodioci su ušli 17. aprila 1945. godine, a već je 21. aprila organizovana priredba u školi Kotorsko u kojoj su učestvovali mještani zajedno sa oslobodiocima, borcima IX i XIV srbijanske udarne brigade. Od tada je taj rad bio toliko intenzivan da su po dva puta sedmično održavane priredbe sa igrankama. Entuzijazam i mladih i starijih je bio neopisiv, pjevalo se i radilo na akcijama, a zabavljalo naveče u školi ili oko vatre u Kozaračkom kolu. Bila je podignuta pozornica u školi koja se i pola godine nije rasklapala. Grupa glumaca, pjevača i drugih zabavljača bila je tako velika da su jednu ulogu spremala ponekad i tri člana, a nastupao je najbolji ili naizmjenično. Omladina je učila plesati tango, sving, valcer i druge plesove. To su ujedno bile godine u kojima su se trgali korijeni konzervativnih shvatanja i zaostalosti mahale, u kojima se borilo za emancipaciju žene, skidanje zara i feredže. Omladina je bila najprogresivniji nosilac mnogobrojnih akcija i manifestacija. Složni Kotorani su za samo godinu dana (1948/1949.) izgradili Zadružni dom (sada Dom kulture). Svaka radna pobjeda istovremeno je bila i kulturna manifestacija do tada nedoživljena. U njima smo se dokazivali i jačali, jačalo je bratstvo i jedinstvo, drugarstvo i vjera u vlastite snage. Izgrađeni Dom sa velikom salom i pozornicom omogućio je još bogatiji i sadržajniji rad posebno

---

POHODE: U pohode kod pretelja (prijatelja) su prvo odlazili svekar i svekrva sa mladencima, »ubrojanim« komšijama i rodbinom. Nosili su se bogati darovi za pretelja, priju i ostale iz bliže rodbine. Prije pohoda mlada nije smjela posjećivati svoje roditelje. Nakon nekog vremena punac i punica su sa svojim uzvanicima uzvraćali pohode uz isto tako bogato darivanje. Pohodama su u oba slučaja priređivane sofre sa mnogo ravnovrsnih jemeka i zerzevata, u čijem pripremanju su učestvovali svojim prilozima svi dočekaši. Alkohol se nije točio. Poslije pohoda su bile slobodne i neograničene međusobne posjete.

omladinske organizacije. Stvoreni su uslovi za rad više sekcija, pa je 1950. godine formirano Kulturno-umjetničko društvo »Mladost«, koje od samog osnivanja organizovano okuplja omladinu i svojim djelovanjem daje pečat kulturnim zbivanjima u Kotorsku. U njemu su formirane folklorna, muzička, dramska i recitatorska sekcija koje nikad nisu prestajale sa svojim radom. Kroz društvo je prošlo mnogo generacija koje su, noseći njegovo ime, učestvovale na svim opštinskim smotrama kulturno-prosvjetnih društava ostvarujući zapažene rezultate. Tako su 1954. godine na smotri pionirskih dramskih sekcija pioniri KUD-a »Mladost« osvojili prvo mjesto. Posebno je razvila rad muzička sekcija koja s podmlatkom od 1974. godine ostvaruje program niže muzičke škole.

U 1981. godini u sekcijama ovog kulturno-umjetničkog društva je bilo 86 aktivnih članova. To su učenici osnovne i srednje škola, radnička i seoska omladina, studenti i prosvjetni radnici. Iz godine u godinu stvarani su bolji uslovi rada, čime se privlači i održava stalan broj aktivnih članova i društvo bogati svoje iskustvo, a njegovo prosvjetno i umjetničko djelovanje postaje sve sadržanije. Uz njegov dugogodišnji rad na pripremanju i održavanju muzičkih, pozorišnih i folklornih predstava, u Kotorsku su se predstavila i mnoga druga društva, pozorišta i umjetničke grupe. Za plodonosan 25-godišnji stvaralački

FOLKLORNA SEKCIJA
KUD »MLADOST«

rad KUD-a »Mladost« 1975. godine je dobilo priznanje, Zlatnu plaketu Republičke zajdnice kulturno-umjetničkih društava BiH. Isto priznanje su dobila i dva člana Društva.

U Bukovcu je 1975. godine osnovano KUD »Simo Lukić«. Društvo njeguje izvorni folklor i melos. Za veoma kratko vrijeme ovo Društvo se afirmisalo ne samo u svom selu i mjesnoj zajednici nego i u drugim susjednim mjestima. Bukovčani su izgradili Dom kulture koji je 1980. godine svečano dat na upotrebu. Izgradnjom doma stvoreni su dobri uslovi za rad Društva, za gostovanje drugih društava, kao i za obogaćivanje društvenog rada i života uopšte.

Kotorsko je učestvovalo u VIII ciklusu natjecanja u TV emisiji »Znanje-imanje«. Natjecanja su održavana u toku 1979/80. godine. U Kotorsku su 18. januara 1980. godine gosti bili mještani sela Jalovika iz opštine Vladimirci, SR Srbija. Sveukupni pobjednik je bila Mjesna zajednica Kotorsko, a kulturno-zabavnom programu su učestvovala tri društva: »Dragoljub Jovičić« iz Jalovika, te »Simo Lukić« i »Mladost«. Za tu priliku je rekonstruisan Dom kulture i nabavljen novi namještaj. U povodu te emisije MZ Kotorsko je 17. i 18. januara 1980 godine izdala prvi i drugi broj informativnog glasila »Kotor« s opredjeljenjem da to bude stalno informativno glasilo Mjesne zajednice, da bude javna tribina delegata, delegacija i svih građana. Štampani su u 500 primjeraka. Međutim redovno izdavanje u naredne dvije godine nije ostvareno.

Na »Posavskim susretima 1980.« u Bosanskom Miloševcu folklorna sekcija KUD »Mladost« je osvojila prvo mjesto. Iste godina osvojila je prvo mjesto i na smotri folklora u Boljaniću.

Članovi KUD-a »Mladost« i SD-a »Borac« i Mjesna konferencija SSO-e Kotorsko donijeli su odluku da od 1981. godine organizuju tradicionalne »Majske dane kulture i sporta« koji imaju osim manifestacionog i takmičarski karakter (izuzev za društvo domaćina koje nastupa van konkurencije). Prve godine na smotri je učestvovalo 13 KUD-a i 8 sportskih ekipa, a igre su otvorene 9. maja 1981. godine nastupom KUD-a »Ismet Kapetanović« iz Doboja. Zatim su iste večeri nastupila društva: »Modriča« iz Modriče, »Rudar« iz Lukavca i »Vladimir Veselić« iz Bara — Doboj. U toku manifestacije nastupila su još ova Kul-

turno-umjetnička društva: »Franjo Čičak« Sijekovac, »Miloš Kupres« Kožuhe, »Miloš Tomić« Osječani, »Vojin Jovanović« Bosanski Miloševac, »Simo Lukić« Bukovac, »Milan Vuković« Kakmuž, »Todor Panić« Boljanić, »Milovan Gajić« Bosansko Petrovo Selo i domaćin »Mladost«. Ukupni pobjednici su bili:

1. mjesto KUD-o »Franjo Čičak« Sijekovac,
2. mjesto KUD-o »Milan Vuković« Kakmuž,
3. mjesto KUD-o »Modriča« Modriča.[36])

Prva filmska predstava u Kotorsku je održana 12. oktobra 1945. godine. Pokretni kinoprojektor prikazao je ruski ratni igrani film »Zoja«. Stabilni kino-projektor je kupila Zemljoradnička zadruga 1960. godine. Od toga vremena u Kotorsku je prikazano mnogo filmova različitog žanra i sadržaja. Kino Kotorsko je 1966. ušlo u sastav Kina »Partizan« iz Doboja koje redovno prikazuje filmove sa svoga repertoara. Posljednjih godina skoro sav repertoar koji se prikazuje u Doboju, prikaže se i na filmskom platnu u Kotorsku.

Većina domaćinstava Kotorska, Vranduka i Bukovca posjeduje televizore i radio prijemnike. Prema podacima PTT-a sredinom 1981. godine na području Mjesne zajednice Kotorsko je bilo prijavljenih 421 TV prijemnik i 750 radio aparata.

SPORT

Odmjeravanje snage, spretnosti i brzine bio je početni oblik fizičke kulture i sporta stanovništva Kotorska i okoline. Ova aktivnost se odvijala uz seoske ili vjerske svečanosti i teferiče, a u natjecanju su učestvovali samo muškarci. Pobjednici su bili cijenjeni među mještanima, posebno među djevojkama, a uz to su dobivali »peškeše« (darove): košulje, čohe, dukate, jagnjad, a ponekad i konja.

Najviše cijenjene discipline su bile: pješačke i konjske trke, bacanje kamena s ramena, skok u dalj, hrvanje u pojas, natezanje klipa, skakanje na mijeh i druge. Posebno je bilo interesantno pripremanje trkača (brzac) koji je u sklopu treninga gotovo obavezno imao »jaračenje« — skidanje kilograma preznojavanjem, grijanjem tabana uz peć, ili je nosio olovo u obući u toku priprema, pa kada se raspreme za trku da bude što čiliji. Od ova tri načina jaračenja najteži je bio grijanje tabana uz peć i koristilo se samo kod dužih staza. U početku trke jaračeni su obično slabo trčali zbog mnogokrvnosti u potkoljenicama izazvane grijanjem. Tek nakon 500 do 1.000 metara trkač je bio sposoban za pravu borbu i osjetio se preporođenim, čilim, što mu je omogućavalo postizanje dobrog plasmana u daljem toku trke.

Između dva svjetska rata sportska aktivnost je bila sve prisutnija, na što je uticalo formiranje prvih sportskih društava i klubova u Derventi i Doboju. Željezničari iz Kotorska, kao i sezonski radnici u Šećerani u Doboju, upoznali su se sa sportom i radom tamošnjih sportskih društava, a učitelji su, još od prvih dana rada Osnovne škole (1930. godine), organizovali đačka natjecanja.

Prva organizovana aktivnost je vezana za osnivanje Ogranka sokolskog društva iz Dervente u Kotorsku. Članovi ovog Ogranka su učestvovali na Pokrajinskom sletu u Sarajevu 14. i 21. avgusta 1927. godine kao i na sletovima u Johovcu (30. 7. 1933.) i Majevcu (11. 8. 1935). Jedan član, Nurija Sivčević učestvovao je i na Svesokolskom sletu u Pragu.[37])

Rat 1941—1945. je zaustavio sportsku aktivnost.

Poslije oslobođenja, u socijalističkoj Jugoslaviji fiskultura i sport su se počeli naglo razvijati. Omladinci i omladinke su učestvovali na mjesnim i sreskim sletovima, na sletovima omladinskih radnih brigada, dok su pioniri imali svoje sletove u školama. Ova aktivnost se odvijala u okviru DTV »Partizan«, omladinske i pionirske organizacije.

Veliki broj učenika putnika, učenika na zanatu u Doboju i radnika, igrali su fudbal po meraji ili na stanici čekajući »Ćiru«. Svoju ekipu su u početku nazivali »Putnik«.

Nezvanično, prvi fudbalski klub je osnovan 1949. godine pod imenom »Branik«. Mada je bilo više prijedloga za naziv kluba preovladalo je mišljenje da to bude »Branik«. Odluka o tome je donesena na brijegu pored pruge. Taj naziv je tadašnjoj generaciji fudbalera mnogo značio, jer su bili na braniku nečega novog, što je sa sobom donijela Revolucija. Riječi: »Poginuo na braniku domovine« tada su se često upotrebljavale sa ponosom. Događaji na našim granicama 1948. godine, takođe su uticali na izbor imena kluba.

Bio je to klub đaka, mladih radnika i zemljoradnika. To je bila prva i osnovna karakteristika njegovog nastanka. Treba se sjetiti prvog sastava tima, pa će se vidjeti da je u njemu bilo mladih stolara, bravara, zidara, đaka, radnika, zemljoradnika,

FK »BRANIK« snimljen 5. jula 1951. godine
Slijeva nadesno (stoje): Fahrudin Huskić, Šefko Spahić, Hazim Sarajlić, Ramiz Isić, Ćazim Sarajlić, Zahid Đuherić, Ismet Isić, Mustafa Isić, Dževad Huskić; (leže): Ferhad Kotorić i Refik Hajrić

učitelja, milicionera itd. U njemu su se okupljali Muslimani, Srbi, Hrvati i Česi. Od tada pa do danas u njemu su Stojakovići, Čičci, Matanovići, Hrnjaci, Huskići, Sarajlići, Zečevići, Hajrići, Omićevići i drugi. U kotorskim kućama su ručavali, u dvorištima igrali: Slavko, Hede, Zdravko, Milan, Štrco, Ivan, Fahro, Ferhad, Vinko, Reuf, Jovo, Dževad i drugi. Živeći svakodnevno zajedno stvarano je nešto više od običnog drugarstva, bilo je to bratstvo. To je ono što je posebno značajna karakteristika nastanka i razvoja Fudbalskog kluba »Branik«.

U klubu su se uvijek okupljali omladinci, ugledni, čestiti i vrijedni građani i dobri drugovi od kojih je veći broj izrastao u dobre komuniste, stručnjake, društveno-političke radnike, samoupravljače. To znači da je klub vršio i sada vrši uspješno vaspitno-političku ulogu.

Zvanično fudbalski klub »Branik« je registrovan 1950. godine u čemu je posebna zasluga Ferhada Kotorića i Vinka Kaliha, koji je tada radio kao učitelj u Johovcu. Klub je registrovan kao ogranak FK »Željezničar« iz Doboja, čiji je igrač bio i Vin-

ko Kalih. (»Željezničar« se kasnije fuzionisao sa »Slogom«, da bi se nekoliko godina kasnije ponovo formirao). »Željezničar« je »Braniku« poklonio kompletnu fudbalsku opremu i loptu. Oprema je bila rabljena, ali je prihvaćena i doživljena kao nešto izvanredno, igrače je činila odvažnim, utakmice svečanim, stimulisala je dalji rad. Uređene su i prve klubske prostorije (u kući Muhameda Huskića), gdje se čuvala oprema i održavali sastanci.

Prvu zvaničnu utakmicu »Branik« je odigrao sa »Željezničarom« iz Doboja 1950. godine na igralištu u Johovcu, jer u Kotorsku još nije postojalo igralište. Igralište je osposobljeno 1951. godine na Stavcima, na finoj pjeskovitoj livadi zbog čega nikada nije bilo blatnjavo. Stative nisu imale potrebne dimenzije, jer se nisu mogle pronaći oblice tih dužina u obližnjim šumama od kojih su grede bile napravljene. Sačuvan je snimak momčadi sa prvog nastupa na Stavcima 5. jula 1951. godine. Poslije toga »Branik« je igrao prijateljske utakmice sa klubovima iz Doboja (»Željezničar«, II tim »Sloge«, »Trudbenik«, »Ramadan«, »Podkamen«) i sa okolnim mjestima: Osječani, Rudanka, Kožuhe, Ljupljanica i Johovac. Tada još nije postojalo organizirano natjecanje na području opštine i sreza Doboj.

Veliki interes mladih za fudbal, želja mnogih da aktivno igraju u momčadskim sastavima, kao i raspoloženje jednog dijela Kotorska doveli su 1952. godine do formiranja još jednog kluba nazvanog »Polet«. Klub nije bio zvanično registrovan, ali je imao svoje fudbalsko igralište na Sredeljima. Postizao je skromnije uspjehe na zelenom polju, a u mjesnim duelima više uspjeha je imao »Branik«. Međutim, dva kluba za Kotorsko su bila previše. Cijepale su se fudbalske snage, a javljale su se povremeno i nezdrave navijačke strasti. Zato su društveno-politički i sportski radnici u oba kluba razvili aktivnost za spajanje. Potpomognuti mještanima i Zemljoradničkom zadrugom Kotorsko, klubovi su 1953. godine objedinjeni u novi fudbalski klub nazvan »Zadrugar«. Ime podsjeća da je Zemljoradnička zadruga u Kotorsku bila ugledna organizacija zainteresovana i za sportski život u mjestu, te se kao takva opredijelila da bude pokrovitelj kluba. Ona je kupila novu sportsku opremu i loptu, a povremeno je, u vrijeme jesenjsko-zimskih mjeseci, stavljala salu Doma na raspolaganje za treninge.

Objedinjene snage i kadrovi su uspjeli konsolidovati redove, treniralo se redovno sa velikim brojem talentovanih igrača.

»Zadrugar« je 1954. godine osvojio Kup sreza Doboj pobjedivši 23. avgusta na starom »Sloginom« stadionu u Doboju ekipu »Mladost« iz Osječana sa 2:1. Za pobjednika su bili obezbjeđeni dresovi, ali iz nepoznatih razloga nikada nisu uručeni »Zadrugaru«.

Ponovo je 1955. godine došlo do promjene imena kluba. Od tada on se zove »Borac« koje ime nosi sve do danas (1981.). Te godine je formirana Opštinska liga u kojoj je »Borac« 1956. godine osvojio drugo mjesto i zajedno sa »Zadrugarom« iz Tarevaca ušao u Sresku ligu Doboj. Tu se uspješno takmičio dvije sezone sa ekipama: »Jedinstvo« Odžak, »Zvijezda« Gradačac, »Radnički« Maglaj, »TOŠK« Tešanj, »Trudbenik« Doboj i dr.

U sezoni 1957/58. »Borac« je ponovo dospio u finale Kupa Maršala Tita za Srez Doboj, ali je u finalu izgubio od »Sloge« u Doboju. »Borac« je uspješno igrao i narednih godina sve do 1964. Tada dolazi do smjene generacija, smjene u stručnom i rukovodećem kadru, zbog čega nastupa stagnacija. U Kotorsku opada interes za fudbal, a klub pada u niži rang takmičenja. Uslovi za rad i igru su bili slabi i prevaziđeni, igralište na

FK »BORAC« ČLAN MEĐUOPŠTINSKE LIGE

Stavcima nije pružalo ni potrebni minimum. Tako stanje je bilo sve do 1971. godine kada je izvršena reorganizacija, poboljšana materijalna osnova kluba, okupljeni su mladi talenti koji su radili pod stručnim rukovodstvom trenera. Izgrađeno je novo igralište na Trnovim Poljima koje je nazvano Stadion »17. april« Kotorsko. Uz brižno odnjegovan sportski teren uređene su klubske prostorije sa svlačionicama i kupatilima. Od zemljanog nasipa inprovizirane su tribine sa zapadne strane. Stadion je ograđen željeznom ogradom, a može da primi 4.000 gledalaca. »Borac« je iz Grupne lige prešao u potsaveznu ligu Doboj, da bi se 1975/76. godine kao ubjedljivo najbolji plasirao u Zonsku ligu koja je bila jača od ranije Sreske lige. Kasnije je, 1978. godine, liga reorganizovana, pa je »Borac« postao član Međuopštinske lige Doboj, gdje se i danas (1981.) uspješno takmiči. Međuopštinska liga je treći rang ligaškog takmičenja. Ispod nje su Opštinska i Grupna liga, a iznad su Regionalna, Republička, te II i I Savezna profesionalna liga. Klub je organizovan na delegatskoj osnovi, a ima aktive Saveza komunista i Saveza socijalističke omladine.

Trideset godina postojanja i rada kluba je, bez sumnje, vrlo uspješno, korisno i društveno opravdano. FK »Borac« je 1978. godine prerastao u Sportsko društvo »Borac«, jer su formirane rukometna i šahovska ekipa.

Na Stadionu »17. april« je gostovao prvoligaš »Sarajevo« 6. septembra 1981. godine. Utakmica je odigrana pred oko 2.500 gledalaca, u lijepom ambijentu i u drugarskoj atmosferi, a pobijedili su gosti. To je prvo gostovanje nekog prvoligaša, profesionalne ekipe.[38])

Odbojka se u Kotorsku igrala pedesetih godina, nekoliko godina kasnije nego što se počeo igrati fudbal. Do formiranja i registracije kluba nije došlo, jer na području dobojskog sreza nije postojala organizacija nižerazrednog klubskog takmičenja. Nakon nekoliko godina odbojka zamire. Dalje se igrala samo u okviru Osnovne škole.

Rukometni klub je formiran 1976. godine, ali nisu odmah stvoreni svi potrebni uslovi za učešće u liga takmičenju. Aktivnost se odvijala na sportskim poligonima škole koji prvih godina postojanja kluba nisu zadovoljavali propisane standarde za pr-

venstvena takmičenja. Uz to, materijalni status kluba nije bio u potpunosti riješen, a nedostajao je i kvalitetniji trenerski kadar.

SA JEDNOG ŠAHOVSKOG SUSRETA

Očekuje se novi zamah u razvoju rukometa, odbojke i košarke, jer to sada omogućuju asfaltirani i osvijetljeni sportski tereni malih sportskih igara koje su, za potrebe Osnovne škole »9. maj« i sportista, izgradili mještani Kotorska sredstvima mjesnog samodoprinosa. Tereni su svečano dati na upotrebu 22. avgusta 1981. godine u čast ustanka naroda dobojskog kraja. To je bilo istog dana kada su građani Kotorska i radni ljudi »Razvitka« proslavili svečano puštanje u upotrebu Tvornice »Enterijer« Kotorsko.

Šah se u Kotorsku igrao i između dva svjetska rata. Poslije oslobođenja, izgradnjom Zadružnog doma 1949. godine, šah se počeo igrati u čitaonici koja je otvorena u prostorijama Doma. Često su bili organizovani mjesni i brzopotezni turniri. Zvanično klub nije bio registrovan sve do 1978. godine. Poslije formiranja Kluba nabavljeno je više šahovskih tabli i časovnika i odigrano je nekoliko klubskih turnira, kao i mečeva sa ekipama iz Doboja i drugih susjednih mjesta. Međutim, rad u Klubu još nije zadovoljavajući, šahisti ne učestvuju ni na kakvom ligaškom takmičenju. Stručno-teoretski rad je tek u programu.

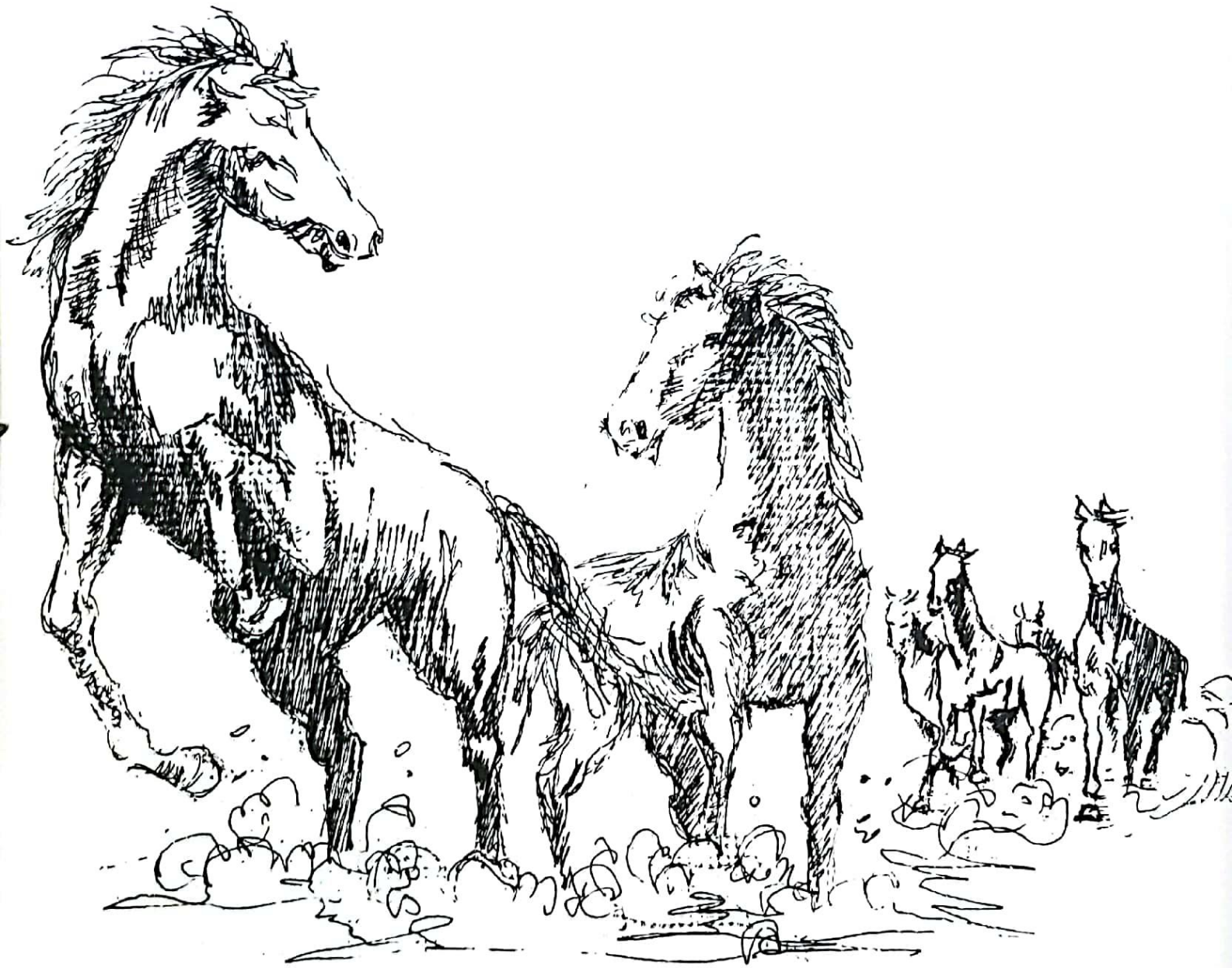

ZDRAVSTVO

Na području Balkana, a posebno Bosne, vijekovima su se sukobljavali interesi Zapada i Istoka.

Čovjek ovog kraja u preistoriji je često ratovao. Isto tako srednjovjekovna bosanska država morala se boriti da bi stekla i očuvala svoju samostalnost. Česti ratovi i pustošenja su, vjerovatno, razlog malom broju pisanih izvora iz oblasti zdravstva na ovom području.

U najstarija vremena ratnici su na povrede stavljali biljne plodove, listove ili životinjske kože. Za ozdravljenje duše i tijela koristili su se magijom i prinošenjem žrtava bogovima. U bronzano doba, u nekropolama koje su pronađene u Grabovici, Božincima i Podnovlju nađeni su ostaci spaljenih ljudskih kostiju ispod urni od pečene gline (Branko Belić), što je u zdravstvenom smislu bila dobra mjera zaštite čovjekove okoline od zagađivanja zaraznim materijalom, određena higijenizacija okoline. Spaljivanje je vršeno na lomači.

Rimljani su u ove krajeve došli na prelazu stare u novu eru, a sa njima dolazi pismenost i hrišćanstvo. Iz ovog perioda nemamo pisanih dokaza o načinu liječenja na ovom području.

Kasnije nalazimo po koji zapis o dubrovačkim ljekarima koji su po Bosni liječili uglavnom vlastelu.

Domaća medicina je bila bazirana na preslavenskim i slavenskim elementima i koristila se magijom i sveznadarstvom. Najčešći oblici istjerivanja bolesti ili čuvanja od bolesti su bili: salijevanje strave, bacanje ugljevlja, hamajlije, uroci, zapisi, pravljenje strune, tetoviranje, šibanje, prinošenje žrtava da bi udobrovoljili bogove.

Dolaskom Turaka u Bosnu 1463. godine, a na području Kotorska nešto kasnije, uz religiju dolaze i određeni pogledi na život i svijet, higijenski propisi i običaji kao i druge tekovine arapske i istočne medicine.

S druge strane, sa zapada, posebno preko čuvene škole u Salermu u Italiji, imala je uticaj zapadna medicina. Tu su prevođena djela i drugih čuvenih medicinskih imena, kao što je Avicena, alias Ibn-Sine, arapsko-persijski velikan medicine.

U Sarajevu je 1462. godine sagrađen prvi vodovod i javno kupatilo — hamam, a podigao ga je Ishak-beg, koji se spominje u prvom pisanom spomenu o Doboju.

U Kotorsku su na više lokaliteta otkopane glinene vodovodne cijevi, po starosti iz turskog perioda, što govori u prilog postojanja vodovoda. Ova nalazišta nisu do danas značajnije ispitana. Pretpostavlja se da je uz džamiju postojao, pored česme (šadrvan) i kupatilo (hamam).

U vrijeme Turaka češće se spominju hećimi (ljekari) po Bosni, ali još je to bila privilegija imućnijih, dok je u liječenju raje, uz sveznadare i travare, veliki uticaj imala religija. Liječenjem povreda bavili su se berberi i ranari.

Prvi pisani dopument sa ovog područja je FOČANSKA LIKARUŠA,[39]) a sadrži više pisanih recepata za spravljanje lijekova. Nalazi se u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, a pisana je bosančicom pod naslovom »Domaće likarie starih Bošnjakah«, koju je poklonio historijskom društvu g. Ognjoslav Brlić iz poznate porodice Brlića iz Slavonskog Broda. Brlić kaže:

»Na mom kraćem putovanju po Bosni, dobio sam ovaj rukopis od 31 domaćih likova od fra Luke Šimića, paroha u Foči«.

Provjerom u Ljetopisu samostana Plehan (I. Petričević i R. Huskić) ustanovilo se da je fra Luka Šimić bio paroh u Foči kod Kotorska, dakle na ovom području, od 1847—1851. godine, a u vrijeme Brlićevog putovanja. Prema tome, nema nikakve sumnje da je ovo prvi poznati pisani dokumenat iz zdravstvene kulture na našem području. Likaruša potječe iz XVIII ili početka XIX stoljeća.

Pojave epidemija kolere i kuge nisu bile rijetke kroz srednji vijek i kasnije. Tako je Kuripešić 1530. godine, na proputovanju kroz Bosnu u Carigrad, zabilježio veliki pomor od kuge, a prema jednom drugom podatku (Di Stefani) Bosna i Hercegovina početkom XVII stoljeća, zbog epidemijskog pomora, nije imala više od 200.000 stanovnika.

Za Kotorsko je važan podatak češkog putopisca, slikara i melografa Ludviga Kube koji u knjizi Štivo o Bosni i Hercegovini (Čteni o Bosne i Hercegovine) opisuje dezinfekciju putnika 1893. godine na željezničkoj stanici u Doboju, jer se u našem kraju javila kolera. Putopisac je morao proputovati i zaustaviti se u stanici Kotorsko, jer je već od 1879. godine saobraćao voz na željezničkoj pruzi Bosanski Brod — Doboj.

Prvi školovani ljekar u Bosni i Hercegovini spominje se 1708. godine (Petar Busturović) dok je prvi diplomirani ljekar na dobojskom području bio dr Simon Levi koji je došao iz Graca 1900. godine. Prvi domaći ljekar na ovom području je dr Izudin Džananović koji je službovao u Maglaju pet i po godina, a zatim od 1929. godine u svom rodnom Doboju. Njemu pripadaju velike zasluge za širenje zdravstvene kulture i na području Kotorska.

Zapisan je i prvi ambulantni dan rada dr Džananovića »na pregledanju svijeta« u Kotorsku, u petak 21. marta 1930. godine, a zatim je sedmično dolazio iz Doboja.[40]) Rad se sastojao uglavnom od pregledanja i liječenja oboljelih uz pomoć bolničara, a ponekad je sam ili sa babicom pomagao pri porodima. Na rentgenske preglede se išlo u Derventu ili Lukavac.

Preventivni rad je imao kampanjski karakter i najviše se sastojao u vakcinacijama, od kojih je najcjenjenije bilo urezivanje ospica (cijepljenje protiv velikih boginja).

Zubo-zdravstvena zaštita nije bila organizovana sve do oslobođenja 1945. godine, a vađenje zuba u Kotorsku je obavljalo nekoliko mještana kovanim kliještima univerzalne zubarske namjene. Kliješta se nisu otkuhavala-sterilisala, niti je bilo anestezije, pa su se na vađenje zuba odlučivali samo oni koje je na to natjerala zubobolja, i kada drugi lijekovi nisu bili od koristi. Do danas je sačuvano nekoliko takvih kliješta.

Iako je Kotorsko, kao opština, sve do 1. januara 1937. godine pripadalo srezu Derventa, zdravstvena zaštita se razvijala kroz razvoj zdravstva u Doboju. Tako se 1939. godine za dobojsko područje organizuju zdravstvene opštine i to za gradove samostalne, a za ostala naselja udružene zdravstvene opštine. Jedna takva udružena zdravstvena opština je bila i Kotorsko, a prvi stalni ljekar je bio dr Ilić koji je stanovao u kući Odobašić Muharema. Ne zna se tačno koliko je dugo radio u Kotorsku, jer su u toku rata (NOB) registrovani ambulantni dolasci i drugih ljekara iz Doboja. Prvi mještanin bolničar bio je Agan Sivčević koga, zbog nadarenosti i danas mještani rado spominju.

Higijenske prilike su donekle bile poboljšane izgradnjom dva duboka, betonom zaštićena i zatvorena bunara (pumpe) kod Prve škole na Uriji ispod Lišinovića brda i drugi na Trzni, glavnom trgu kod kuće Asima Huskića. Pumpe su puštene u rad 13. juna 1937. godine.

Međutim, rat kao vanredna situacija, donosi i svoje epidemiološke probleme, pa tako ni Kotorsko nije bilo pošteđeno od pjegavog i trbušnog tifusa koji su odnijeli dosta života, a jedan broj rekonvalescenata ostali su kliconoše, što je i poslije rata dalo nekoliko manjih i jednu veću epidemiju. Obično su se javljale u jesen kada obilne kiše ispiraju površine tla i nose moguća klična zagađenja u nedovoljno zaštićene vodne objekte. Inače, zbog prestanka rada pumpe na Trzni, uvećanog broja stanovnika i podizanja kulturnog nivoa, osjećala se velika oskudica vode za piće i upotrebu u domaćinstvu uopšte. Zato je stanovništvo Kotorska izgradilo vodovod 1974. godine, a uz

pomoć društveno-političke zajednice, OOUR-a »Vodovoda« iz Doboja, Regionalnog zavoda za zdravstvenu zaštitu iz Doboja, Republičkog zavoda za zdravstvenu zaštitu iz Sarajeva (Prim.

KOVANA KLIJEŠTA ZA VAĐENJE ZUBA

dr Božidar Pokrajčić) i Instituta za epidemiologiju (Katedra Akademika Prof. dr Gaona). Vodovod je velikog kapaciteta i uz kanalizaciju i asfaltirane ulice, omogućio je znatno viši stepen higijenizacije životne i radne sredine.

Ambulanta u Kotorsku je od 1945—1956. godine radila kao ogranak Doma zdravlja Doboj. Ljekar je dolazio dva puta sedmično, a bolničar ili medicinska sestra su bili stalni. Babica je, takođe bila stalno nastanjena i obavljala je stručne porode po kućama. Godine 1950. UNICEF je Ambulanti Kotorsko poklonio opremu za ogranak dispanzera za djecu. Ambulanta je tada bila smještena u privatnoj kući Mehmeda Halilovića. Iste godine je počeo dolaziti i stomatolog.

Formiranjem opštine Johovac, kojoj je izvjesno vrijeme pripadalo i Kotorsko, osnovana je zdravstvena stanica opštine koja je imala ambulante u Kotorsku, Johovcu i Majevcu, jednog stalnog ljekara opšte medicine, nekoliko srednje i niže obrazovanih medicinskih radnika i priručnu apoteku. Stvoreni su uslovi za dosljedno vakcinisanje protiv dječijih zaraznih oboljenja, tuberkuloze i trbušnog tifusa, eradikaciju malarije i ušljivosti. Porodi su sve više obavljani pod stručnom kontrolom. Vršeni

su sistematski pregledi đaka, omladine, radnika, fluorografsko snimanje grudnih organa, snimanje dojki kod žena, stanovništvo je zdravstveno prosvjećivano. Rezultat toga je bio smanjivanje oboljenja, pad opšte smrtnosti a time i produženje životnog vijeka.

Opština je dala stipendiju prvom studentu medicine iz Kotorska na Medicinskom fakultetu u Sarajevu koji je u ljeto 1962. godine došao na službu u Doboj, jer je u međuvremenu Doboju pripojena opština Johovac, a zdravstvena stanica pripojena Domu zdravlja Doboj.

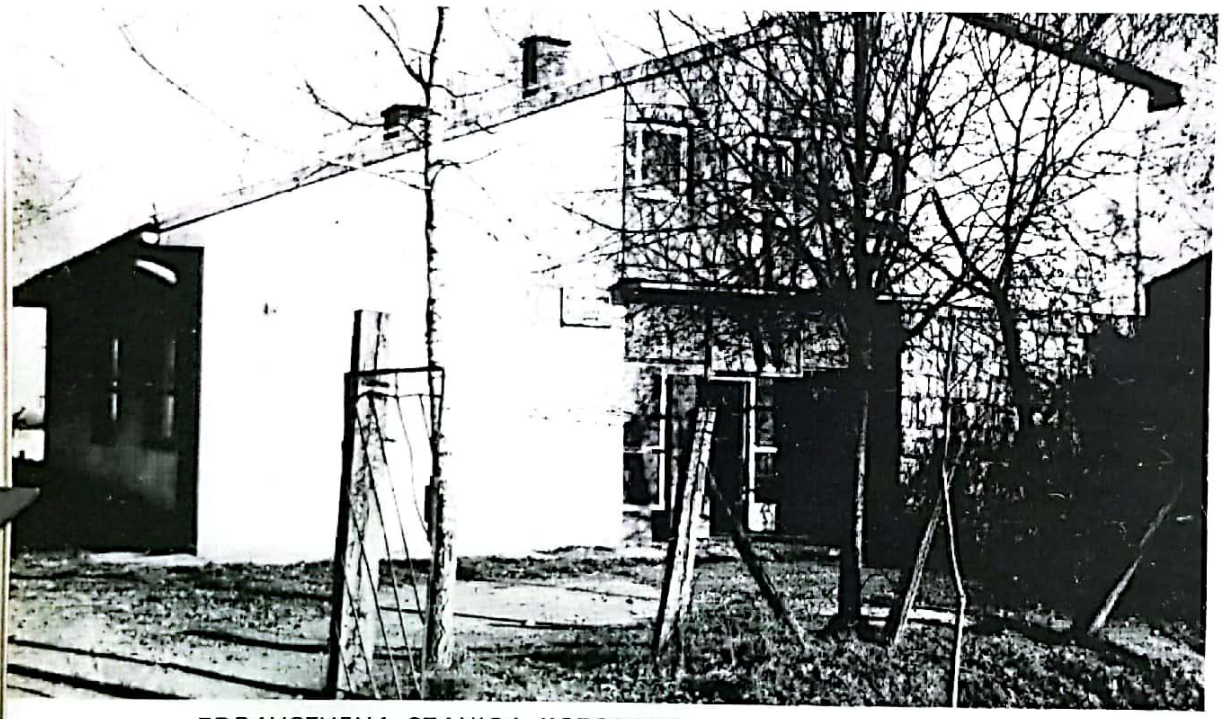

ZDRAVSTVENA STANICA KOTORSKO
IZGRAĐENA 1969. GODINE

Iz Kotorska je, u slijedećem desetljeću završilo medicinski fakultet još osam ljekara i ljekara stomatologa i jedan iz Bukovca. Sada se na studiju nalazi nekoliko studenata. Srednju medicinsku školu, pretežno u Doboju, završilo je do 1980. godine blizu stotinu mladića i djevojaka iz Kotorska, Bukovca i Vranduka.

Svi ljekari iz Kotorska rade u zdravstvenoj službi opštine Doboj, uglavnom na bolničkim odjeljenjima, a veći broj je završio specijalizacije i subspecijalizacije raznih medicinskih disciplina. Sarađuju i u Medicinskoj školi u Doboju kao stručni nastavni kadar.

U jesen 1969. godine predana je na upotrebu novoizgrađena Zdravstvena stanica u Kotorsku, koja uz ambulantu i previjalište ima stomatološku ordinaciju, apoteku i jedan stan. U Zdravstvenoj stanici, osim medicinske i patronažne sestre, radio je i stanovao stalni ljekar, a opsluživao je i ambulante u Johovcu, Foči i Majevcu. Stomatološka ordinacija je radila na nivou ljekara stomatologa dva puta sedmično, a apoteka stalno sa stalnim farmaceutskim tehničarom. Zdravstvena stanica je smještena u novom dijelu naselja, u blizini magistralnog puta i Tvornice »Enterijer«. Poslije odlaska stalnog ljekara 1974. godine, novi ljekari stanuju u Doboju i na rad dolaze kolima što omogućava savremeni asfaltni put. Time je Zdravstvena stanica vraćena u status ambulante, jer nema dežurnog ljekara. Ambulanta radi u sklopu OOUR-a Osnovna zdravstvena zaštita RO-e Regionalni medicinske centar »23. avgust« Doboj.

Postojeća organizacija zdravstvene zaštite za ovo područje nije zadovoljavajuća. Povremeni dolasci ljekara opšte medicine i stomatologa su nedovoljni. Potrebno je stalno prisustvo i rad ovih stručnih kadrova, kao i da se formira ambulanta medicine rada za potrebe svih zaposlenih a posebno za radnike Tvornice »Enterijer«, koja je u avgustu 1981. godine svečano puštena u rad.

SOCIJALNA I DJEČIJA ZAŠTITA

Završetkom NOR-a i pobjedom oružanog dijela socijalističke revolucije, u slobodnoj socijalističkoj Jugoslaviji nastaje nova era u oblasti socijalne sigurnosti i dječije zaštite koju karakterišu novi socijalistički humani odnosi.

Opšte je poznato da nivo socijalne sigurnosti građana zavisi od materijalne razvijenosti i društvenih odnosa. Tako je i područje Mjesne zajednice Kotorsko zavisilo od razvijenosti ovog užeg područja, opštine i šire društvene zajednice.

No, prije nego pogledamo sadašnji nivo zaštite, vratimo se nešto nazad, u istoriju.

O stanju u srednjovjekovnoj bosanskoj državi zapisa te vrste o Kotorsku nema. Nešto kasnije sa dolaskom Turaka u Kotorsko, sva darovanja i pomoći su činjeni spontano, bez organizacije države i imala su naglašeno religiozno obilježje, jer su se i činila uz vjerske praznike i obrede pri čemu je vjerska pripadnost igrala značajnu ulogu. Često je bilo propadanje siromašnih i potpuna ovisnost o bogatijim, a pomoć se najčešće tražila u rodbinskim krugovima.

Za vrijeme Austro-Ugarske okupacije stanje se nije bitnije mijenjalo u pogledu organizovanja socijalne zaštite iako je proces socijalnog raslojavanja na selu stvarao još veći broj osiromašenih i onih u stanju socijalne nužde.

U predratnoj Jugoslaviji dolazi do daljeg raslojavanja seljaštva, stvaranja sve većeg broja siromašnih i bezemljaša koji su kao napoličari i nadničari potpuno ovisili od imućnijih i mogućnosti prodaje svoje radne snage. Opšta privredna nerazvijenost kao ni jeftini sezonski radovi u šumama i slavonskim poljima, nisu mogli pružiti zadovoljenje osnovnih potreba brojno osiromašenih seljaka. Stanje je bilo naročito teško u vrijeme svjetske ekonomske krize, krize tridesetih godina kada se očitovala velika glad i opšta socijalna nesigurnost.

Ovakvo stanje su koristili pojedini bogatiji građani, pripadnici političkih stranaka da bi sitnim podjelama hrane, koju nisu oni obezbjeđivali, nego građani kroz humanitarne organizacije, ostvarili svoj uticaj i obezbijedili glasove siromašnih građana. Tako je npr. zabilježeno da je u petak, 6. maja 1932. godine Crveni krst po drugi put djelio žito (kukuruz).[41])

Rat 1941. godine i bombardovanje Kotorska donijeli su svoje nedaće. Ali i ovaj put je naš čovjek, poznat po gostoljublju pokazao izvanredan osjećaj za solidarnost, pa se u vrijeme prisustva neprijatelja proizvodilo za sebe i za izbjeglice iz Odžaka, za muhadžire iz Istočne Bosne i za narodnooslobodilačku vojsku.

U novom poslijeratnom razdoblju, 1945—1948. godine, najizraženiji su bili problemi naslijeđeni iz rata, što je uz opštu oskudicu tražilo velike napore i solidarnost da bi se materijalno obezbijedili nastali socijalni slučajevi. Oskudica u živežnim namirnicama, obući, odjeći i školskom priboru bila je velika. To je neminovno stvaralo socijalne slučajeve koji su se rješavali angažovanjem širokih društveno-političkih snaga u okviru Narodnog fronta u prikupljanju i podjeli namirnica, odjeće i drugih potrepština iz lokalnih izvora, Jugoslovenskog crvenog krsta, a povremeno i iz pomoći međunarodnih humanitarnih organizacija (UNRA). Nezbrinuta djeca i djeca iz siromašnih porodica upućivana su na školovanje i zanate u besplatne đačke domove.

U Osnovnoj školi Kotorsko 1946. godine formirana je đačka kuhinja za siromašnu djecu u kojoj se osim podjele toplog obroka, spremala i zaliha pekmeza od šipaka koje su dobrovoljnim akcijama brali pioniri i omladina, a pekmez pekle aktivistkinje AFŽ-a.[42]) To je bio prvi i pravi primjer neposredne dječije zaštite kojeg se tadašnje generacije i sada sjećaju.

U periodu Prvog petogodišnjeg plana socijalno stanje i socijalna zaštita se u Kotorsku, kao i u čitavoj društvenoj zajednici, poboljšavaju. Uspostavljanjem komunalnog sistema, kada Kotorsko ulazi u sastav Opštine Doboj, za cijelo ovo područje se stvaraju objektivni preduslovi za obezbjeđenje kadrova i formiranje institucija koje će se baviti pitanjima socijalne i dječije zaštite. U prvom periodu tog vremena sva aktivnost je išla preko socijalnog radnika, službenika Opštine i Savjeta za zdravstvo i socijalnu zaštitu.

Kada su kadrovske i materijalne mogućnosti porasle, u Doboju se 1963. godine osniva Centar za socijalni rad što je za čitavo područje opštine značilo novi kvalitet: stručni timski rad socijalnih radnika, psihologa, vaspitača i pravnika. Potpunije se obrađuju slučajevi, istražuju, registruju i zbrinjavaju, a Prvim srednjoročnim programom razvoja socijalne zaštite (1966—1970) utvrđuju se pravci daljeg razvoja.

Posebni rezultati u brizi za djecu se postižu nakon donošenja Zakona o neposrednoj dječijoj zaštiti i dječijem dodatku 1968. godine kada se formira i Opštinski fond za neposrednu dječiju zaštitu.

Godine 1970. Centar prerasta u Zavod za socijalni rad i poslove zdravstva, a zatim, 1975. godine, nakon samoupravnih transformacija, u Centar za socijalni rad kao samostalnu stručnu instituciju.

Samoupravnim interesnim organizovanjem 1974. godine obavljeno je dalje podruštvljavanje ove oblasti. Za dosadašnje aktivnosti delegata ove mjesne zajednice u organima SIZ-e za neposrednu dječiju i socijalnu zaštitu i saradnje sa Centrom za socijalni rad mogu se dati veoma pozitivne ocjene, jer su rezultati evidentni. Zajedničkim radom i dogovaranjem rješavaju se nastali socijalni slučajevi, zajednički se programira i reali-

zuje ukupna aktivnost u ovoj oblasti. Radi primjera naznačimo da je takva aktivnost obezbijedila da se izvjestan broj djece sa ovog područja svake godine upućuje na besplatno ljetovanje i zimovanje na moru i u planinama, te da se to obezbjeđuje slobodnom razmjenom rada kroz SIZ-u za neposrednu socijalnu i dječiju zaštitu opštine Doboj.

VATROGASTVO

Tradicija vatrogastva u Kotorsku duga je trideset godina, od 1951. godine. Ranije, izgleda, nije se osjećala potreba organizovanja u cilju sprečavanja vatrene stihije iako je požara bilo. Podsjetimo se: 27. jula 1927. godine izgorjele su slame, klanice i druge zgrade u Luščićima, 17. maja 1938. godine izgorjela je šupa i klanica Mrkaljevića, 14/15. jula 1947. godine mlin Ahmeta Hedžića itd.[43])

Ovi događaji, po svoj prilici, nisu bili dovoljna opomena. Ali Kotorsko se razvijalo i raslo je saznanje da se treba organizovati i osposobiti za sprečavanje i otklanjanje nedaća, jer je Kotorsko gusto naseljeno i sa dosta objekata podložnih požaru. Zbog toga je 17. aprila 1951. godine formirano Dobrovoljno vatrogasno društvo Kotorsko.

To je bilo jedno od prvih vatrogasnih, seoskih društava ne samo u dobojskoj opštini nego i u Bosni i Hercegovini. Za osnivanje društva postojala je društvena opravdanost, jer je Kotorsko imalo oko 500 domaćinstava i to uglavnom poljoprivrednih, a manje zanatskih i radničkih.

Na osnivačkoj skupštini je rečeno da rad društva u prvom periodu treba da bude preventivnog karaktera, a kasnije, nakon

stručne obuke članstva i sticanja znanja iz oblasti vatrogastva, članovi Društva treba da budu osposoblejni i za eventualno gašenje požara.

Nakon formiranja, Dobrovoljno vatrogasno društvo Kotorsko je bilo smješteno u privatnoj kući Ibrahima Odobašića. Formirani su i organi upravljanja, a mnogi mještani zainteresovali su se za rad i uključili u Društvo. Od njih su neki i danas aktivni. Nabavljeno je nešto opreme: ručna brentača, tri čaklje i ručna sirena za uzbunjivanje. Društvo se preselilo 1953. godine iz male skromne kućice u jednu prostoriju Zadružnog doma. Mada je i ta prostorija bila mala, ipak se razvijala još snažnija aktivnost, prije svega poklanjala se pažnja stručnom osposobljavanju i vaspitanju. Oko tri stotine članova upoznalo se sa djelatnostima i savladalo vještinu vatrogastva, a mnogi su se prihvatili da to rade i profesionalno u svojim organizacijama udruženog rada.

Članovi Dobrovoljnog vatrogasnog društva Kotorsko uvijek su bili vrijedni ne samo u Društvu nego i nosioci društveno-političkih aktivnosti u svojoj sredini.

MLADI VATROGASCI
POSLIJE VJEŽBE

Od formiranja Društva vatrogasci nisu imali nekih ozbiljnijih intervencija, što znači da je preventiva uvijek bila glavni zadatak, po čemu se i cijene sveukupni rezultati i dostignuća. Najveći dio sredstava ulagan je u stvaranje dobre kadrovske osnove, za usavršavanje članstva, organizovanje vlastitih kurseva ili slanje na školovanje u Doboj i druga mjesta. U oktobru 1981. godine Vatrogasno društvo je sačinjavalo 66 vatrogasaca. Među njima su pet oficira, četiri podoficira, 20 ispitanih vatrogasaca (seniori), 15 omladinaca i 22 pionira.

U oblasti proširenja materijalne osnove rada najjača je veza sa Dobrovoljnim vatrogasnim društvom u Doboju. U najvećoj mjeri ta saradnja se ogleda u obezbjeđenju vatrogasne opreme, kadrovske pomoći, prenošenju iskustava i znanja za savremeniji i efikasniji način rada.

Dvadeset godina poslije formiranja, 1971. godine izgrađena je vatrogasna garaža. Materijalne mogućnosti bile su skromne, pa su članovi Društva gradili garažu najviše dobrovoljnim radom.

Ni jedna akcija u Kotorsku nije prošla bez učešća članova ovog društva. Prilikom izgradnje vodovoda kroz Kotorsko, vatrogasci su imali svoju brigadu koja je za poseban radni doprinos pohvaljena od Skupštine Mjesne zajednice Kotorsko. Radeći na izgradnji vodovoda vatrogasci su ujedno stvarali i sebi uslove za bolje obavljanje zadataka. Postavljena je vrlo široka mreža hidranata, što predstavlja osnovu za još veću efikasnost djelovanja u slučaju požara.

Cijeneći ispoljenu aktivnost, postignute rezultate i potrebe, Opštinski vatrogasni savez u Doboju i Osiguravajući zavod Sarajevo — Poslovnica Doboj obezbijedili su 1976. sredstva za nabavku prve motorne pumpe kapaciteta 700 litara u minuti. Ova pumpa je nabavljena za 85.000,00 dinara, a spada među savremenije aparate u vatrogastvu. Kupljeno je i nešto prateće opreme i petnaest svečanih vatrogasnih uniformi, dok je električna sirena montirana nešto ranije.

Dobrovoljno vatrogasno društvo u Kotorsku ima sve selekcije: seniore, omladinske i pionirske A i B ekipe.

Prvih godina takmičenja vatrogasaca nije bilo značajnih rezultata zbog nedostatka lične i vatrogasne opreme. Nakon nabavke opreme postignuti su i prvi uspjesi. Na takmičenjima 1976. godine sve četiri selekcije su se plasirale za zonsko takmičenje u Derventi. Međutim, pionirske ekipe A i B nisu nastupile zbog nedostatka odgovarajuće lične opreme. Omladinci su zauzeli drugo mjesto iza Dobrovoljnog vatrogasnog društva iz Tešnja, a što im je bilo dovoljno za učešće na Petom republičkom vatrogasnom takmičenju. Poslije tromjesečnih priprema omladinci, vatrogasci iz Kotorska su nastupili na Republičkom takmičenju u Goraždu i zauzeli zavidno sedmo mjesto. Imajući u vidu da je to prvo učešće na takmičenju kao i nedostatak iskustva, sedmo mjesto se može smatrati dobrim uspjehom. Vježba je izvedena besprijekorno i u odličnom vremenu, ali se mladi vatrogasci nisu dovoljno snašli na preponama, tada novoj uvedenoj disciplini. Iskustva sa ovog takmičenja dobro su došla u daljem radu.

Opštinski vatrogasni savez Doboj prema svojim mogućnostima ulaže napore za stalno poboljšanje rada svih društava, pa i društva u Kotorsku. Posebno su značajne aktivnosti u jesenjim danima. Tada se održava akcija »Oktobar mjesec zaštite od požara u BiH« u kojoj vatrogasci provjeravaju svoje znanje i vještine.

GRADNJA VATROGASNOG DOMA

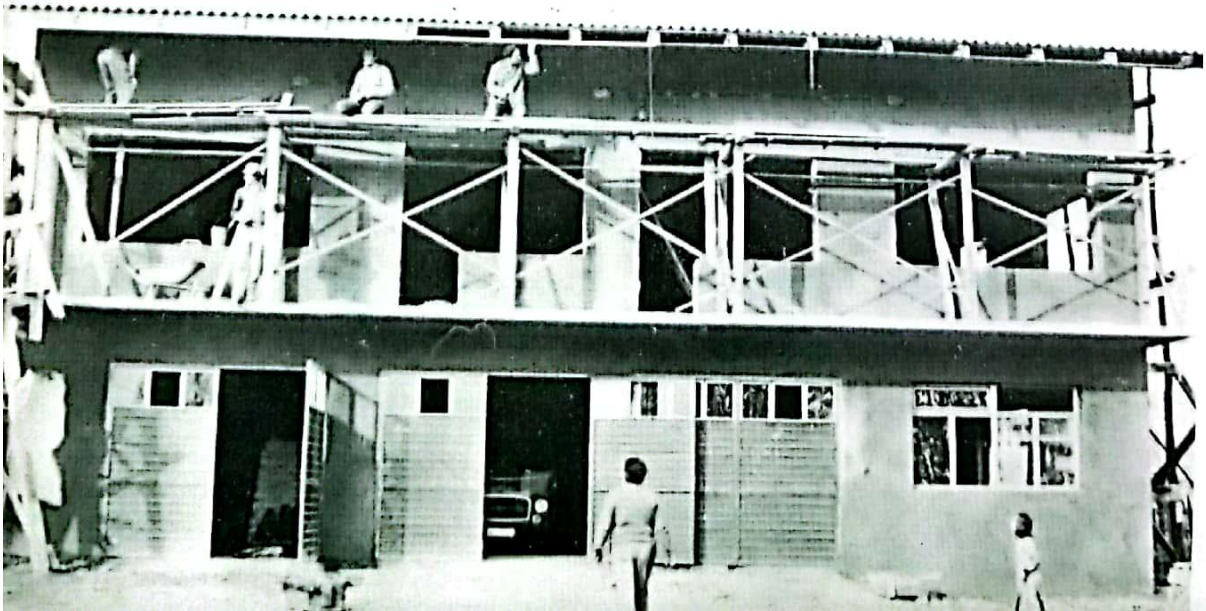

U koncepciji opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, kao bitan činilac na ovom području je postojanje i djelovanje ovako organizovanog DVD-a koje, u svakom trenutku, može odgovoriti zadacima i pravovremeno dejstvovati. Da bi se postigla mobilnost, svake godine se izvodi nekoliko pokaznih vježbi u gašenju požara, spasavanju ljudstva i materijalnih dobara, što doprinosi i psihološkoj sigurnosti mještana.

Jednom riječju, u proteklih trideset godina Dobrovoljno vatrogasno društvo u Kotorsku je bilo svakog časa spremno za akciju i intervenciju. Njegovi članovi su bili stalno angažovani u preventivnom radu, pa požara u Kotorsku gotovo nije ni bilo. To je svakako i najbolja ocjena rada vatrogasaca čija će aktivnost, kako u oblasti vatrogastva tako i u društveno-političkom životu mjesta, biti još bogatija i raznovrsnija, jer za tu aktivnost sada postoje i bolji uslovi. Izgrađen je savremen i funkcionalan Vatrogasni dom, lociran u središtu naselja, dat na korištenje vatrogascima u decembru 1979. godine. U sklopu Doma izgrađen je vatrogasni toranj visine 24 m, tri garaže i prostorije za teoretsku obuku i društvene aktivnosti vatrogasaca, a Dom je uključen i u UKV regionalnu radio vezu.

Za tridesetgodišnjicu postojanja i rada DVD Kotorsko, 1981. godine, dvojici zaslužnih dobrovoljnih vatrogasaca: Aganu Hajriću i Hajrudinu Mrkonjiću, dodijeljene su srebrne značke Vatrogasnog saveza BiH.

Stranice ove knjige, posebno one koje govore o životu u slobodnoj zajednici zbratimljenih i ravnopravnih naroda i narodnosti — Socijalističkoj i nesvrstanoj Jugoslaviji, kazivanja su i svjedok djela i doprinosa radnih ljudi i građana Bukovca, Kotorska i Vranduka ljepšem i srećnijem životu, njihovoj opredijeljenosti da grade još srećnije sutra.

U potpunosti izmjenjen način života ljudi i lik ovog kraja, izgrađeni putovi, domovi kulture, škola, vodovod, tvornica, zdravstveni i drugi objekti, a uporedo s tim i postignut visok stepen svijesti i organizovanosti radnih ljudi i građana da brane i odbrane tekovine socijalističke revolucije, najbolja su potvrda realizacije Titove misli o tome da treba raditi kao da će stotinu godina biti mir, a pripremati se kao da će sutra biti rat.

Dosadašnji rezultati i stečena iskustva u razvoju i funkcionisanju sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite potvrđuju da se u Mjesnoj zajednici Kotorsko uspješno ostvaruje ustavna koncepcija o pravima i dužnostima radnih ljudi i građana da se pripremaju, organizuju i osposobljavaju za odbranu i zaštitu tekovina narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Organizovane socijalističke snage u Mjesnoj zajednici preduzimaju niz konkretnih mjera na planu organizovanja za odbranu i zaštitu. Formirane su jedinice opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, kao i jedinice civilne zaštite.

Osposobljenost radnih ljudi i građana da brane i odbrane tekovine revolucije garancija je da će eventualni agresor gorko iskusiti saznanje da ovu zemlju brani naoružan narod, narod kome sloboda nije poklonjena već krvlju stečena. Jer, sve što ima ova zemlja plod je borbe, rada, samoodricanja, požrtvovanja i revolucionarne svijesti naših naroda i narodnosti, radničke klase i njene avangarde (KPJ) SKJ-e predvođene drugom Titom i Titovom mišlju i za to se zavjetujemo: Druže Tito, mi ti se kunemo da sa tvoga puta ne skrećemo!

KASIM DERAKOVIĆ

KOTORSKO TO JE TO

Sve ima svoje ime. I čovjek. I ptica. I vjetar. Gradovi. Sela. Gradovi, naselja gdje se živi, rađa, umire, imaju sličnost sa ljudima. Oni su kao ljudi. Imaju svoje lične karte, ime i ponekad prezime, mjesto boravka, nastanka. Poneka naselja zaboravila su čak kada su nastala, kako i zbog čega, a kada im ljudi dadoše sebe — znali su tu, pod kapom nebeskom, u zori, u sumrak, gdje odlaze i kako rastu.

Gradovi i naselja imaju mjesto boravka. Kao i ljudi. Samo — oni najčešće ne mogu promijeniti mjesto boravka, ne mogu otići, ostanu tu da bi oni, koji su otišli, imali gdje da se vrate, da prepoznaju ulicu, drvo, kuću, rijeku, pticu pod nekom strehom. Odlaze ljudima. U srcu tad zavičaj ima svoje mjesto boravka i ta zemlja zavičajna, taj korijen, sraslost sa tlom, zov je kome se odazovemo, bilo kada. Ponesemo mjesto rođenja u sve krajeve, u zemlje prekomorske, pod gore vrletne, pod neka južna neba gdje bunca prezreli mjesec, u gradove daleke i bliske. Opet — zavičaj ostaje u nama, prisutan, stalno nam je u krvi, u disanju, u sjeni ispod očiju, u sumrak kada zagledani vidimo ‚negdje tamo, tamo iza bregova i ravnica, svoj kraj.

Gradovi i naselja su kao ljudi.

Raduju se, tuguju, smješkaju se plavo i tmurno, a najljepši osmijeh imaju za one koji se vraćaju. Pa neka i za tren.

Jer zavičaj nije samo u oku, on je u čovjeku.

Ne pitaj ko si i odakle si. Otiđi vidi taj grad, to mjesto, vidi ljude prije svega — znaćeš kakav je grad, znaćeš da li ima dušu, ili nema, šta se krije iza lica ulica, iza lica ljudi.

A ja, ovako zavičajno zaljubljen, nekako sam uvijek volio ljude koji svoj kraj ne zaboravljaju. Ne ostavljaju ga i kažu, ej, dobri moj, ja sam ti od Banja Luke, Šehera grada, od Sarajeva, od Doboja Mujo, ja sam ti... I kada dođeš mu u posjetu, prijateljski i ljudski, izlaziš u tim dobojima, sarajevima i banjalukama, pa onda znaš da ima još lula duhana i ono seljačko ohoho.

Nije to zbog puta. Volio sam putovanja i više sam dana i noći, zvijezda i snjegova, proveo u vozovima, na drumovima, autobusima, svratištima, hotelima, stanicama, nego u mirnom domu. Prosto čovjeka zaboli što ti prijatelj ne reče, ja sam ti iz sela Dubrava, kako zeleno ime, iz Brijesnice, prijatelju, brijestova možda nema, samo je lijepo što brijest ima široke grane.

Eto, o tome hoću da vam pričam.

Još davno, u maglovito, sjajno, razbeharano i rascvjetano moje djetinjstvo, moje dječaštvo prvo, i danas, nikada, kažem za sebe, a ne znam za druge — Kotorani se nisu upisivali u privremene građane Doboja, jer govorili su: — Ja sam iz Kotorska! Znao sam ,tek toliko, da to Kotorsko postoji, da je na brijegu, prolazio sam vozom za učiteljsku u Derventi, ništa drugo. Za one koji nisu znali gdje je to — rekli su kod Doboja, a neki, baš im to po duši paše, znate Doboj je kod Kotorskog.

Eto, to hoću da vam pričam.

Nije Mesud, razredni mi drug, iz divne učiteljske, ni Samija, starlji već po rangu razreda, ni Ramiz poslije, nisu rekli da su

iz Doboja. A drugi kada bi mi govorili neka sela oko Doboja, ja želio da mi nekako ih odrede, Božo je, kaže, iz Majevca, kod Kotorska, Ivan iz Bukovca, kod Kotorskog.

Eto, ova moja mala geografija, koja ništa ne govori o položaju, ni smještaju Kotorskog, bez brojki, bez kota, granica, bila je potrebna samo da bi dobila drugo ime — geografija srca.

Kotorani vole svoje Kotorsko. To je to. Onda, kada se tako voli, može se voljeti i drugo mjesto, kraj, jer od praga rodnog počinje, ako već hoćete, domovina, samo se tu ne završava, ona teče sa nama, kroz nas.

Voli, svoj vjetar i svoju pticu, voljećeš pticu drugog kraja.

Ne znam da li je to to. To što želim da kažem. Jer, po tim ljudima, po mnogim drugim koje znam, mjerio sam i Kotorsko, odlazio sam često i napisao pogolemu kamaru napisa, desetak reportaža, pa su u mojoj redakciji govorili, ako kažem da bi u neko selo: »Je li opet u Kotorsko?«.
Jeste, ako jeste, ako nije nije. Ni sam sebi nisam mogao objasniti što to radim. Imao sam valjda, šta zapisati, prodivanit koju i kakvu pametnu, uz tagaricu popiti rakijicu, gledati zgodne djevojke, časna riječ ne bi se stidjele onakve kakve su bile proći bilo gdje.

Pa korzo. Slušajte, prije dvadeset godina u Kotorsku je bilo korzo bolje nego u Doboju, bučno, razigrano, veselo, momci iz Doboja dolazili. Prolazile djevojke u haljinama, taman takvim da ih vjetar podigne dokle treba, ostalo zamisli. Zvonile uveče nanule prema izvoru i bunaru, sala zadružnog doma grmila od muzike i plesa. Ja sam tu bio kao pjesnik, pa mogu vam reći, lijepo me primiše.

U jednom takvom dolasku u jesen ranu 1958. godine koja se bogato razlila niz dolinu tada mi čiste Bosne, zapisah da Kotorsko imađaše četrdesetpet zanatskih radnji, pa jedno preduzeće »Kućna radinost«, pa 510 kuća, od toga je ravno stotinu i četrdeset napravljeno poslije rata.

Zapisah o sastanku u zadruzi, o tome kako su jedni htjeli da nabave novu vršalicu, stara je u kvaru, drugi su bili za to da

se stara opravi, jeftinije je . . . O kočijašu Nuriji koji više nije mogao kočijašiti i sanjao da bude čuvar, o trideset radioaparata, o tome kako su postojale četiri škole i to osnovne, a ni jedna. Čudićete se — kako četiri — pa ni jedna. Pa, lijepo. Jedna učionica, neka mi oproste učionice što ih tako zovem, bolje reći soba, tu je bio učitelj Isić, pa je to bila jedna škola, a u drugoj zgradi Doma nam zadružnog jedna učionica, pa tamo još jedna, pa u školi, pravoj i maloj, dva razreda i ih-ih odjeljenja.

Kotorani su od vajkada bili zanatlije. Sada su nešto drugo, uče, ali bili su zanatlije, najviše. Ako su bili orači i sijači, težaci da kažem, oni su opet činili obaška.

A, evo ,kako.

Oko samog naselja nešto vrtova, bašta, neki voćnjaci, zemlja jalova i brdovita, pa ko će da joj dušu traži kad moraš joj dati dušu da bi ti poklonila neki rod. A široko Kotorsko polje prostrlo se tada pored čiste rijeke Bosne, kao da je Bosna moja brdovita, već bar tu krenula u Slavoniju, u ravnice i crnice zemlje, plodonosne.

Imali zemlju u Osječanima, bili prekoselci orači, sijači i žeteoci, a to vam ga dođe tako: — Upregni volove, konje ko ima, pokupi na kola motike, ašove, srpove, kose, djecu, ženu, snahe i zetove, ako pristanu, hranu i kafu, vodu, suđe i posuđe, rakiju ako je voliš, nešto na što će se sjesti kada se jede, kada se u hlad drveta sjedne, pa sve druge rezervate što trebaju za dan, nekad, bogme, za noć, natovari sve to — pa do Bosne. Skelom pređi Bosnu, ako si prekoselac tamo preko u Osječane. Ako nisi — ostani tu i do noći, do prve zvijezde.

Bosna je ovdje blagorodna. Plodna polja oko nje. I sjećam se pisao sam jednom o kotorskoj rivijeri, baš tako pod tim naslovom.

Bilo je blago proljetno poslijepodne, koje se polako pretvaralo u smiraj sunca. Stajao sam na Križevima brdu pri izlazu iz Kotorskog, gledao Bosnu koja mi se odavde, iz ptičije perspektive, učini većom, ljepšom i nekako, kao da je u drugom pejzažu, na jugu. Razlila se Bosna široko u rukave i rukavce, stva-

rala ostrvca i poluostrva, bijeli šljunak blista na bakru zalazećeg sunca.

Smiren sam od tog bogatstva boja, od Bosne koja teče široka i mirna, lijena kao da je negdje u Posavini ravnoj pa se sjetih da sam ovdje kao aviomodelar dolazio, spavali smo pod šatorima, puštali jedrilice koje su letjele kroz vazduh kao naša dječačka maštanja.

Imao sam želju odavno da tu ponekad opet dođem, da se ponovi čarolija djetinjstva. Bageri su raznosili šljunak, Bosna je bila mutna, vraćanja nije bilo.

Kako je lijepa i čudna Bosna odavde. Nešto mislim, dok stojim na brdu pri izlazu iz Kotorskog, ovdje bi trebalo napraviti motele, kućice, kupalište. Tu je uvijek puno sunca. Ljeta bi bila zdrava, rumena, sjajna. Tu je Bosna najljepša u svom toku.

I ne bi bila pusta.

I bilo bi, mislim, ljepše da trče dječije noge, da prolaze noge djevojačke u kostimu kupaćem, nego bageri. I unosnije, ako već hoćete.

Ja sam tu izgradio već, u mislima tog blagog predvečerja, odmaralište, naselio kupače, naselio plivačice . . .

Ko zna — možda će i to jednom biti. Zašto da ne?

. . . Evo, ispričah dosta toga, možda ponešto, možda tek naslućeno ono što sam htio.

Jednom, u neko proljeće, doći ću da vidim Bosnu sa istog brijega. Možda će biti ljepša nego prije. Život je kao rijeka, teče i mijenja se.

Bosna će tada nositi sunce u čistijim vodama, sunce što se, kao staro zlato, razliva niz nju.

Zahvaljujemo drugovima Ferhadu Kotoriću, Radmilu Nediću, Bogdanu Nikoliću, Kasimu Omićeviću, dr Ivanu Petričeviću, dr Galibu Šljivi i Dedi Trampiću na datom ukupnom doprinosu i sugestijama kod pisanja ove monografije.

Redakcijski odbor

BIBLIOGRAFIJA

4, 7	Bošnjak, Sl. Zemljopis i povijesnica Bosne, Zagreb, 1852. godine.
39	Doboj, društveno-privredna karta komune, 1978, Zdravstvo (I. Petričević, R. Huskić).
38	FK »Borac« Kotorsko, dokumentacija.
3, 9, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 22, 26, 27, 29, 37, 40, 41, 43	Huskić (Muharem) Muhamed, bilješke na kalendarima 1927, 1930, 1932, 1933, 1934, 1935, 1937, 1938, 1941, 1943, 1944, 1946, 1947, 1948, 1949.
24	Huskić (Muharem) Muhamed, zapisi u tefterima 1916, 1921, 1923.
9a	Juzbašić Dževad, Naučni skup »Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini«, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1979. godine, 401.
8	Kljajić Vjekoslav, Podaci o zemljopisu i povijesti Bosne, 1878. godine.
6	Kreševljaković Hamdija, Kapidžić Hamdija, Vojnogeografski opis Bosne pred Dubički rat 1785, Sarajevo 1975. godine.
5	Lastrić Filip, Epitome Vetustatum provinciae Bosnensis, Ancona 1776. (knjiga je prevedena i objavljena u Sarajevu 1977. n. a.).
34, 35, 42	Ljetopis Osnovne škole »9. maj« Kotorsko.

16	Ljubović Derviša, Hata, Hrvatski dnevnik od 12. 11. 1939. godine, Zagreb.
36	Majski dani kulture i sporta Kotorsko '81, dokumentacija.
19	Mićić-Šuput Milena, Napis u Derventskom listu 331/332 od 26. 7. 1973. godine.
15	Pavić Miloš, »Husein Abdičević«, Prosvjetni list 633, od 1. 12. 1981. str. 16, Sarajevo.
10, 11	Pisma sačuvana kod Huskić (Muharem) Muhameda.
30, 33	Popis carskih i kraljevskih poštanskih otpremništava u Bosni 1913, Regionalni arhiv Doboj.
32	Registar članova Udruženja lovaca.
31	Registar članova Udruženja ribolovaca.
1, 2, 23, 25, 28	Rezultati popisa stanovništva 1981. godine.
20	Vujasinović Todor, Ozrenski partizanski odred, Svjetlost, Sarajevo, 1979, 260.

OSTALI IZVORI PODATAKA:

Arhiva Mjesne zajednice Kotorsko, društveno-političkih i društvenih organizacija.

Organizovani razgovori sa pojedincima i grupama građana.

SADRŽAJ

Ferhad Kotorić

PREDGOVOR 11

Ishak Čavalić

U VRH BOSNE 17

AMBLEM MJESNE ZAJEDNICE KOTORSKO 20

Mesud Nijemčević
Ismet Smajlović
Rizah Biser

GODINE SVESTRANOG RAZVOJA 23

Rizah Biser
Ramiz Isić

DRUŠTVENO-POLITIČKI ŽIVOT I SAMOUPRAVLJANJE . . . 39

MJESNA ZAJEDNICA KOTORSKO U BROJKAMA (1981. godine) . . 47

Mustafa Dž. Kotorić

GEOGRAFSKI POLOŽAJ 51

Zijad Bećić

RELJEF 53
GEOLOŠKI SASTAV TLA 54
KLIMA 54
HIDROLOŠKE I HIDROGEOLOŠKE PRILIKE 56
PEDOLOŠKE ODLIKE TLA 58
BILJNI I ŽIVOTINJSKI SVIJET 59

Brano Belić

PRAISTORIJA 61

Dr Ivan Petričević

SREDNJI VIJEK 65
DOBA TURSKE VLADAVINE 73

Vladimir Babić
DOBA AUSTRO-UGARSKE VLADAVINE 81

Rizah Biser
Reuf Huskić
PERIOD IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA 85

Rizah Biser
Reuf Huskić
PERIOD NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE 97

SPISAK POGINULIH I PREŽIVJELIH BORACA NOR-a
I ŽRTAVA FAŠISTIČKOG TERORA 114

Mesud Topčagić
INDUSTRIJA 137

Reuf Huskić
Rizah Biser
ZAPOŠLJAVANJE 141

Rizah Biser
Savo Petrović
POLJOPRIVREDA 145

Rizah Biser
Mehmedalija Huskić
ZANATSTVO I KUĆNA RADINOST 155

Rizah Biser
Mehmedalija Huskić
TRGOVINA 161

Reuf Huskić
Vladimir Babić
SAOBRAĆAJ 165

Reuf Huskić
UGOSTITELJSTVO, TURIZAM, LOV I RIBOLOV 173

Mesud Lišinović
Reuf Huskić
Ramiz Isić
ŠKOLSTVO 179

Reuf Huskić
Mustafa Dž. Kotorić
KULTURA 187

Reuf Huskić
SPORT 199

Reuf Huskić
ZDRAVSTVO 207

Rizah Biser
Reuf Huskić
SOCIJALNA I DJEČIJA ZAŠTITA 215

Fahir Zečević
VATROGASTVO 219

Kasim Deraković
KOTORSKO — TO JE TO 225

BIBLIOGRAFIJA 233

NARODNA BIBLIOTEKA TEŠANJ
POSEBNO ODJELJENJE

RUŽE ZA TITA

Kotorsko